

T. C.

**ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI**

**HATIRALAR IŞIĞINDA
TASAVVUFİ TERBİYE**

(AŞÇI DEDE ÖRNEĞİ)

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Zeynep İrem ÇEVEN

BURSA 2017

T. C.

**ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI**

**HATIRALAR IŞIĞINDA
TASAVVUFİ TERBİYE**

(AŞÇI DEDE ÖRNEĞİ)

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Zeynep İrem ÇEVEN

Danışman

Prof. Dr. Mustafa KARA

BURSA 2017

TEZ ONAY SAYFASI

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tasavvuf Bilim Dalı'nda 701423023 numaralı Zeynep İrem Çeven'in hazırladığı "Hatıralar Işığında Tasavvufi Terbiye (Aşçı Dede Örneği)" konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 28/06/2017 günü 14.00- 15.30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

**Prof. Dr. Mustafa Kara
Uludağ Üniversitesi**

Üye

**Prof. Dr. Abdurrezzak Tek
Uludağ Üniversitesi**

Üye

**Yrd. Doç. Dr. Bedriye Reis
Abant İzzet Baysal Üniversitesi**

28/06/2017

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 30/05/2017

Tez Başlığı / Konusu: Hatıralar Işığında Tasavvufi Terbiye (Aşçı Dede Örneği)

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 86 sayfalık kısmına ilişkin, 30/05/2017 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 5'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

30.05.2017

Adı Soyadı: Zeynep İrem Çeven
Öğrenci No: 701423023
Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri
Programı: Tasavvuf
Satüsü: Yüksek Lisans

Danışman
(Adı, Soyad, Tarih)

Prof. Dr. Mustafa Karar

* Turnitin programına Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

28.06.2017

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Hatıralar Işığında Tasavvufi Terbiye (Aşçı Dede Örneği)” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

28.06.2017

Adı Soyadı: Zeynep İrem Çeven
Öğrenci No: 701423023
Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri
Programı: Tasavvuf
Statüsü: Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı: Zeynep İrem Çeven

Üniversite : Uludağ Üniversitesi

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ana Bilim Dalı : Temel İslam Bilimleri

Bilim Dalı : Tasavvuf

Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi

Sayfa Sayısı : xii + 139

Mezuniyet Tarihi :/..../2017

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Mustafa Kara

Hatıralar Işığında Tasavvufi Terbiye (Aşçı Dede Örneği)

Hatıralar, yazıldığı döneme ait birçok bilgi sunan edebi eserlerdir. Bu çalışmada konu edilen “Aşçı Dede’nin Hatıraları” adlı eser de bu türün önemli örneklerinden biri olarak, 19. yüzyılda telif edilmeye başlanmış ve 20. yüzyılın başında nihayete erdirilmiştir. Eser, Osmanlı Devleti’nin yaklaşık seksen yıllık dönemi içerisindeki tasavvufi hayatı Mevlevîlik ve Nakşibendilik tarikatları özelinde detaylı bir şekilde anlatırken aynı zamanda o dönemin siyasi olaylarını, bürokrasisini, sosyal hayatını da işleyen çok yönlü bir kimliğe sahiptir. Müellifin farklı şehirlerde ikamet eden bir devlet memuru olduğu gözönünde bulundurulduğunda da, eserin özellikle o dönem İstanbul, Erzincan, Erzurum, Edirne ve Şam gibi şehirlerdeki tasavvufi hayatı anlamak için önemli bir kaynak olduğu söylenebilir.

Bu çalışma, iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Aşçı Dede’nin hayatı hakkında bilgi verilmiş ve eserleri tanıtılmıştır. İkinci bölümde ise Hatırat’taki bilgiler çerçevesinde, çalışmanın ana konusu olan tasavvufi terbiye/hayat hakkında, farklı tarikatlar üzerinden teferruathı bilgi verilerek Aşçı Dede’nin seyr-u sülûku anlatılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Hatırat, Aşçı Dede, tasavvufi terbiye/hayat, Mevlevîlik, Nakşibendilik.

ABSTRACT

Name and Surname: Zeynep Irem Ceven
University : Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Basic Islamic Studies
Branch : Sufism
Degree Awarded : Master
Page Number : xii + 139
Degree Date : ... /.../2017
Supervisor : Mustafa Kara

Sufi Education as Seen in the Memoirs of Asci Dede

Memoirs are literary sources from which it is possible to gain substantial information regarding the period they were written in. “The Memoirs of Asci Dede” that is examined in this study, is an important example of this kind of literature which was written in the 19th century and was completed at the early 20th century as it recounts the sufi life, especially the Mawlawiyya and Naqshbandiyah orders during about eighty years of Ottoman Empire and also enlightens the audience about the political events, bureaucracy and social life of the same period. As an officer, the writer lived in different cities and this makes the book an important source to learn about the sufi life especially in Istanbul, Erzincan, Erzurum, Edirne and Sam in this period.

This study has two main parts. In the first part, the life and books of Asci Dede are analysed. While in the second part, the sufi education/life (seyr-u suluk) of Asci Dede which is the main subject of the study, is examined contrasting the different sufi orders.

Keywords: Memoirs, Asci Dede, sufi education/life, Mawlawiyya, Naqshbandiyah.

ÖNSÖZ

Hatıratlar, yaşanmış olaylardan yola çıkılarak yazılan otobiyografik eserlerdir. Eski dönemlerden beri devam eden bu yazı geleneğinin, Türk kültürü içinde de çeşitli örneklerine rastlamak mümkündür. Ancak günümüzde anlaşılan tarzıyla hatırat türü, Batı'yla ilişkilerin artmasıyla birlikte daha çok 19. yüzyıldan itibaren kültürümüzde kendini göstermiştir.

Sanat, siyaset, askeriye, bilim, spor gibi çeşitli alanlarda hizmet etmiş kimselerin yazmış olduğu hatıratlara ulaşmak mümkündür. Söz tasavvufa geldiğinde ise sûfilerin sırlarını ifşa etmede diğer alanlardan kimselere göre biraz daha ketum davrandıkları söylenebilir. Bununla birlikte, tasavvuf alanında da bu türe dair önemli eserler vardır. Örneğin; Gazzâlî tarafından kaleme alınmış olan el-Münkız Mine'd-Dalâl, eşine az rastlanır bir otobiyografidir. Yine Tirmizî tarafından yazılmış Bûdüvvü şe'ni Hakîm et-Tirmizî, kısmen bir otobiyografi niteliğindedir. Muhasibi'nin eseri en-Nesâ'ihu'd-dîniyye ve'n-nefehâtü'l-kudsiyye li-nef'i cemî'i'l-beriyye eserine yazılmış olan mukaddime de bazı tasavvuf çevrelerinde yazılmış ilk otobiyografi olarak kabul edilir. Daha yakın tarihe geldiğimizde de yine Batılı ve Türk bazı dervişlerin hatıratlarına rastlarız.

Çalışmamızda konu edilecek olan Aşçı Dede'ye ait eser de bu türe ait hacimli ve kayda değer çalışmalardan biri olarak 1906 yılında tamamlanmış, 2006'da yeni harflere aktarılarak okuyucuyla buluşturulmuştur. Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında yaşamış bir sûfi tarafından kaleme alınmış olan bu eserin, aynı anda bir hâtıratname, tasavvuf kitabı, tarih kitabı ve seyahatname olma özelliğiyle, okuyucuya birçok farklı alandan bilgiyi birarada sunarak, onu çok yönlü bir şekilde aydınlatma özelliği eseri değerli kılmaktadır. Bu bağlamda, bu tür eserlerin gün yüzüne çıkarılması ve tanıtılması, hem Osmanlı dönemindeki sosyal yaşantının daha iyi anlaşılması hem de doğrudan tasavvuf alanını ilgilendirmesi hasebiyle oldukça önemlidir. Bu sebeple, söz konusu eserle tanıştırıldığım ve çalışma fırsatı bulduğum için kendimi çok şanslı addettiğimi ifade etmeliyim.

Aşçı Dede'nin Hatıraları'nı çalıştığım dönem boyunca ve öncesinde yaşamımı olumlu yönde etkileyen çok sayıda kişinin bir kısmını burada anmak isterim. Bu bağlamda ismini zikredeceğim ilk isim Aşçı Dede'dir. Zira, eseri okurken kazandıklarım, sorularıma aldığım cevaplar ufkumu genişletmiş, manevi yönden beni oldukça zenginleştirmiştir. Kendisinin bulunduğu “yerde” en güzel şekilde misafir edilmesini her daim Hüdâ'dan niyaz ederim. Eser üzerinde titizlikle çalışarak yeni harflerle bize sunan Mustafa Koç ve Eyyup Tanrıverdi hocalarıma, samimiyetle bana Aşçı Dede'yi anlattıkları için de ayrıca teşekkür ediyorum. Bu eseri çalışmam hususunda bana fikir veren Prof. Dr. Bilal Kemikli'ye ve Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı hocaları Prof. Dr. Abdullah Kartal, Prof. Dr. Abdurrezzak Tek, Prof. Dr. Salih Çift başta olmak üzere fakültede bana vaktini ayıran tüm hocalarıma da borçlu olduğumu söylemek isterim.

Yalnızca bu çalışma süresince değil, tasavvuf yolculuğumun başından itibaren, beni dinleyen ve bana “tahammül eden”, varlığıyla hayatımı değiştiren saygıdeğer hocam Prof. Dr. Mustafa Kara'ya duyduğum minneti ve muhabbeti anlatmak için ise “müstakil bir kitap yazılabilir” demekle yetineceğim.

Ayrıca, yüksek lisans derslerimi bereketlendiren sınıf arkadaşlarıma, tez çalışmam süresince bana yardımcı olan ve malzeme sağlayan tanıdıklarına, tasavvuf yolculuğumda bana destek olan ve beni yüreklendiren başta anne-babam olmak üzere tüm yakınlarıma ve dostlarıma teşekkür ediyorum. Bu mütevazî çalışmayı her daim yanımda duran, en kıymetli varlığım sevgili anneme ithaf ediyorum.

Ümit ederim ki, bu çalışma Aşçı Dede'nin fikir ve duygularını biraz olsun okuyucuya aktarmayı başarabilir, ele alınan meseleler hakkında hem yeni soru işaretleri uyandırabilir, hem de mevcut sorulara cevap verebilir ve yeni çalışmaların oluşmasına katkı sağlayarak amacına ulaşabilir.

Adalet, anlayış, hakiki aşk ve barışın yer bulduğu bir dünyada yaşamak dileğiyle bir yıldır yarenlik ettiğim ve çokça muhabbet besleyip, feyz aldığım aşık Aşçı Dede'nin tasavvufi yaşantısını bu düşüncelerle dikkatinize sunuyorum.

Zeynep İrem Çeven

Bursa 2017

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	viii
ŞEKİL LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

AŞÇI DEDE'NİN HAYATI

A. AŞÇI DEDE'NİN ÇOCUKLUĞU VE AİLESİ	4
B. AŞÇI DEDE'NİN ÖĞRENİM HAYATI.....	6
1. Sıbyan Mektebi	6
2. Süleymaniye Mekteb-i Rüşdiyesi	8
C. AŞÇI DEDE'NİN ÇALIŞMA HAYATI	9
1. İstanbul'daki Memuriyet Hayatı.....	9
2. Erzurum ve Erzincan'daki Memuriyet Hayatı.....	11
3. Memuriyetten İstifası ve Şam'da Çiftlik Kahyalığı Yaptığı Dönem	14
4. Şam'daki Memuriyet Hayatı.....	14
5. Edirne'deki Memuriyet Hayatı	15
D. AŞÇI DEDE'NİN EVLİLİKLERİ VE ÇOCUKLARI	17
E. AŞÇI DEDE'NİN ESERLERİ	19
1. Tercümetü'l-Fârisiyye fi Tefsîri'l-Hakkıyye	19
2. Kavâ'idü'l-Fârisiyye	20
3. Risâle-i Tercümetü'l-Hakâyıkı'l-Hakîkiyye.....	20
4. Risâle-i Tercüme-i Ahvâl-i Dede-i Nakşî Mevlevî.....	21

II. BÖLÜM

AŞÇI DEDE'NİN HATIRALARI'NDA TASAVVUFİ HAYAT

A. AŞÇI DEDE'NİN TASAVVUFLA TANIŞMASI VE TASAVVUFİ TERBİYE SÜRECİ	25
1. Dersaadet'teki Tasavvufi Yaşantısı	28
a. Kâdirilik'le İrtibatı	28
b. Nakşibendilik'e İlgisi.....	29
c. Halvetilik'le Bağı.....	29
d. Mevlevilik'e İntisabı (Kasımpaşa Mevlevîhanesi).....	30
(1). Mevlevîhane'de İlk Semâdan Şeyh Köçekliği Mertebesine	32
(2). Mevlevîhane'de Mukabele-i Şerîf Akşamı	36
2. Erzincan ve Erzurum'daki Tasavvufi Yaşantısı	38
a. Erzincan ve Nakşibendilik'e İntisabı	38
(1). Şeyh Mehmed Vehbî Hayyât Hazretleri (ö. 1264/1848)	39
(2). Şeyh Mehmed Vehbî Hayyât Hazretleri'nin Halifeleri	40
(3) İbrahim Efendi'nin Fehmi Efendi ve Diğer Halifelerle İlişkisi	46
(4). Dersaadet Ziyareti ve Kalender Meşrep Zatlar	48
(5). Nakşi Tekkesi'nde Mevlevî İzleri.....	49
(6). Fehmi Efendi Sonrası Aşçı Dede'nin Derviş Kimliği.....	51
(7). Aşçı Dede'nin Konya'ya Gitme Arzusu	53
(8). Vehbi Hayyat için Mevlud ve Mevlevî Elbisesini Terk.....	55
(9). Fehmi Efendi'nin Hac Ziyareti ve Hatm-i Hâcegân'ın İbrahim Efendi'ye Devredilmesi.....	56
(10). Fehmi Efendi İçin İnşa Edilen Dergâh.....	57
(11). Dergâhın Açılışı ve İbrahim Efendi'nin Aşçı Dede'lik Ünvanı Alması	58
(12). Fehmi Efendi Tekkesi'nde Mirâciyye ve Gülbang	61
(13). Abdussamed Efendi'nin Dergâhı Sahiplenmesi.....	63
(14). Fehmi Efendi ve Erzincan'a Veda	64
b. Erzurum ve Kâdirilik'le İrtibatı	65
(1). Kâdirîhane'de Ayîn ve Mukabele-i Şerîf.....	66
(2). İbrahim Efendi'nin Hz. Hızır ile Görüşmesi.....	68
(3). İbrahim Efendi ve Aziz Bey.....	68
(4). 1870 yılı Aşçı Dede'nin Erzurum'a son gelişi.....	69

3. Şam'daki Tasavvufi Hayatı	69
a. Emevi Camii'nde Hatm-i Hâcegân	71
b. Aşçı Dede'nin Şam'da Görüştüğü Meşayih	73
c. Fehmi Efendi'nin Vefatı	76
d. Aşçı Dede'nin Evradı- Günlük Hayatı.....	80
e. Salat-ı Bedriyye.....	84
f. Salavat-ı Şerife'ye Mezuniyet-i Maneviye.....	85
g. Şam'da Ramazan-ı Şerif	86
h. Aşçı Dede'nin Adı Konmayan Şeyhlik Dönemi ve Hatm-i Hâcegân Kıraati	87
ı. Dersaadet'te Muhtar Efendi ve Galata Mevlevihanesi	88
i. Şam'da Son Dönem	90
j. Dersaadet'teki Erenler	91
4. Edirne'deki Tasavvufi Hayatı (Edirne Mevlevihanesi)	93
a. Edirne'den Hicaz'a	94
b. Aşçı Dede'nin Sikkesinin Destar ile Tezyini.....	96
c. Salahaddin Efendi'nin Postnişin Olması.....	97
d. Edirne'den Dersaadet'e Yolculuk.....	99
e. Edirne'de Aşçı Dede	100
SONUÇ	102
BİBLİYOGRAFYA	105
EKLER	110

ŞEKİL LİSTESİ

- Şekil 1. Aşçı Dede'nin aile bağları. (Kaynak: Findley, a.g.e., s. 128).....6
- Şekil 2. Aşçı Dede'nin evlilikleri, torunları ve öteki bağları.
(Kaynak: Findley, a.g.e., s. 133)..... 19
- Şekil 3. Aşçı Dede'nin mühr-i şerifi. (Hatırat'ın, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler
Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Bölümü, no: 78'de bulunan ilk cildinde s. 543'te
yer almaktadır.).....60
- Şekil 4. Fehmi Efendi'nin mezar taşındaki kitabe. (Hatırat'ın, İstanbul Üniversitesi
Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Bölümü, no: 78'de bulunan ilk
cildinde s. 646'da yer almaktadır.)79

KISALTMALAR

a.e.	Aynı eser
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.t.	Adı geçen tez
a.s.	Aleyhi's-selâm
Basım tarihi yok	t.y.
Basım yeri yok	y.y.
Bkz.	Bakınız
B.	Baskı
c.	Cilt
çev.	Çeviren
d.	Doğum
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Editör	Ed.
haz.	Hazırlayan
Hz.	Hazreti
Karş.	Karşılaştırınız
ö.	Ölüm tarihi
r.a.	Radıyallahu anh
s.	Sayfa
S.	Sayı
(s.a.v.)	Sallallahu aleyhi ve sellem
vs.	Vesaire
yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

“Risâle-i Tercüme-i Ahvâl-i Aşçı Dede-i Nakşî Mevlevî” adlı eser latin harfleriyle “Aşçı Dede’nin Hatıraları-Çok Yönlü Bir Sûfinin Gözüyle Son Dönem Osmanlı Hayatı” adıyla buluşturulmuştur. 19. yüzyılda kaleme alınmaya başlanan eserin müellifi Aşçı Dede lakaplı İbrahim Halil Efendi, Osmanlı Devleti’nin son döneminde farklı şehirlerde yaşamış bir sûfi ve devlet memurudur. Bürokrasiden, sosyal hayata, iktisadî yaşamdan, tarikat âdab ve erkânına kadar birçok farklı konuda bilgi edinmenin mümkün olması, eseri özel kılmaktadır.

Bu çalışmada, eserin tasavvufi boyutu ağırlık kazanacak ve müellifin çeşitli tarikatlarda görmüş olduğu terbiye incelenektir. Eserden yola çıkarak, Aşçı Dede’nin tasavvufi hayatını üç döneme ayırmak mümkündür ki birinci dönem tasavvufla tanıştığı, ikinci dönem tasavvufi kimliğinin oluştuğu ve olgunlaştığı, üçüncü dönem ise tasavvufi şahsiyetinin kemâle erdiği zaman dilimini kapsar.

Birinci bölümde, Aşçı Dede’nin hayatının ilk yirmi sekiz yılının geçtiği İstanbul ve tekkeleri rol oynar. Çocukluğundan itibaren dervişmeşrep insanlarla birarada bulunan Dede, bu kültüre oldukça yakın ve yatkındır. Nitekim, küçük yaşlardan itibaren tekkelere gidip bir köşede ibadetle meşgul olan Dede, iş hayatının başlamasıyla tekkelerin muhibbanı ve hizmetkârı olur, burada çeşitli tekkeler aracılığıyla Mevlevîyye¹, Kadiriyye², Halvetiyye³ ve Nakşibendiyye⁴ gibi büyük tarikatlarla ilişkiler kurarak, tasavvufi hayatla tanışır ve bu hayata dair bazı bilgiler de edinir.

Olgunlaşma şeklinde tabir edebileceğimiz ikinci bölüm ise Aşçı Dede’nin resmen bir derviş olarak tasavvufi hayata dahil olduğu, mürşidini bulduğu bölümdür ki bu dönemi de kendi içinde iki alt kısma ayırmak mümkündür. İlk evre, Dede’nin Erzurum ve Erzincan’daki hayatı ve mürşidi Fehmi Efendi sayesinde bir Nakşi-Halidi⁵ dervişi olarak, çevresindeki dervişanla hayli aktif bir tekke üyesi ve hizmetkârı olduğu zaman dilimidir. 1856’dan 1871’e kadar devam eden bu on beş yıl müellifin hayatında bir dönüm noktası olarak da kabul edilebilir. Zira, mürşidi Fehmi Efendi, eserin

¹ Mevlevîyye için bkz. Ş. Barihüda Tanrıkorur, “Mevlevîyye”, *DİA*, c. 29, s. 468-475, 2004.

² Kâdiriyye için bkz. Nihat Azamat, “Kâdiriyye”, *DİA*, c. 24, s. 131-136, 2001.

³ Halvetiyye için bkz. Süleyman Uludağ, “Halvetiyye”, *DİA*, c. 15, s. 393-395, 1997.

⁴ Nakşibendiyye için bkz. Hamid Algar, “Nakşibendiyye”, *DİA*, c. 32, s. 335-342, 2006.

⁵ Hâlidîyye için bkz. Hamid Algar, “Hâlidîyye”, *DİA*, c. 15, s. 295-296, 1997. Süleyman Uludağ, “Hâlidîyye (Anadolu’da Hâlidîlik)”, *DİA*, c. 15, s. 296-299, 1997.

bütününden de anlaşılabilceği üzere onun hayatı boyunca en çok değer verdiği ve dikkate aldığı insandır. Olgunlaşma evresinin ikinci kısmı ise, Dede'nin Şam'da müridinden uzak geçirdiği, tekke hayatının geri planda kaldığı, itikâfların ve münzevi hayatın daha ön planda olduğu yarı münzevi dönemdir. Her ne kadar Dede, kendisini her daim münzevi hayatı seven bir kişi olarak tanımlasa da Erzurum ve Erzincan'daki yaşantısı Nakşibendiliğin “halvet der encümen”⁶ prensibine daha uygundur. Bu bağlamda, hayatının her döneminde bu düstür üzere yaşayan müellifin en münzevi geçen vaktinin Şam'da memuriyet yaptığı zaman dilimi olduğu vurgulanabilir. Ancak, bu dönemde de başta Hani ailesinden Halidi şeyhleri olmak üzere, yine birçok meşayihden zatla biraraya geldiği de gözden kaçmamalıdır.

Üçüncü bölüm ise Aşçı Dede'nin Şam'da irşad faaliyetine başladığı dönem ile Edirne'de yaşadığı ve tasavvufi hayatında da şeyhi sânilik makamına eriştiği ve eserin de nihayet kazandığı evreleri kapsar. Bu dönemde her ne kadar bir mürid sıfatı kullanmasa da yol gösterilenden, yol gösterene terfi ettiği bir süreç göze çarpar. Nitekim, 1872-1896 yılları arasında Şam'da görev yapan Dede'nin buraya taşındıktan bir süre sonra Hatm-i Hâcegân okutmak gibi küçük bir görevle de olsa bu süreci yönettiği, Edirne'de ise çok daha ciddi bir makamda şeyh-i sâni gibi bu görevi üstlendiği söylenebilir.

Bu çalışma, Aşçı Dede'nin İstanbul, Erzurum, Erzincan, Şam ve Edirne'de geçen ömründe, bahsi geçen üç tasavvufi dönemde takip ettiği dervişan ve meşayih, çeşitli tarikatlarda almış olduğu ve ömür boyu süren tasavvufi terbiyesini mekanlar üzerinden kronolojik bir sırayla sunmaya gayret edecektir.

Çalışmanın ilk bölümünde müellifin özgeçmişi, ailesi, memuriyet hayatı ve eserleri üzerinde durulacak, ikinci bölümünde ise bahsi geçen tasavvufi yaşantısı ve aldığı terbiye anlatılacaktır.

Aşçı Dede'nin Hatıraları isimli eserin tasavvufi terbiye açısından bu çalışmada konu edilmesindeki en önemli etken, şüphesiz ki müellifin renkli ve bol çeşnili tasavvufi hayatıdır. Ömrü boyunca birçok farklı şehirden yolu geçmiş bu zatın, gittiği

⁶ Halvet der encümen, zâhid ve sûfilerin belirli aralıklarla toplumdan ayrı yaşama ve bu sayede Allah'la yaklaşma fikrine karşılık, gerçek halvetin kalben ve zihnen halktan ayrı kalarak, kendini Allah'la birlikte hissetmekle olabileceği, bu durumda da toplum içinde yaşamının kalben Hak'la olmaya engel olmadığı fikridir. Sohbet ve hizmeti bir tarikat esası olarak kabul eden Hâcegân silsilesi, halkla ilişkiyi kesmeden manen Hak'la birlikte olmayı önemser ve bu düşüncüyü “halvet der encümen” terimiyle ifade eder. Nakşibendilikte maddi ve manevi iki halvet vardır, gerçek halvet, halvet der encümen denilen haldir. Süleyman Uludağ, “Halver Der-Encümen”, *DİA*, c. 15, s. 387-388, 1997.

her yerde edindiği dervişan çevresi, ilişki kurduğu meşayih, yolunun düştüğu birçok farklı tekke bu konuda bize zengin bir kaynak sağlamaktadır. Amacımız, Dede'nin içtenlikle paylaştığı herbir ayrıntıyı titizlikle tahlil ederek, ömür boyu devam eden tasavvufi terbiyesini en doğru şekilde aktarabilmektir.

I. BÖLÜM

AŞÇI DEDE'NİN HAYATI

A. AŞÇI DEDE'NİN ÇOCUKLUĞU VE AİLESİ

Aşçı Dede, kendi deyimiyle es-Seyyid İbrahim Halil İbn Mehmed Ali, 1244 (1828-1829) yılında İstanbul Kandilli'de dünyaya gelmiştir.⁷ Babası Mehmed Ali Efendi, yeniçeri devrinde Anadoluhisarı'nda sözü geçen bir şahsiyet olan Kastamonulu Halil Ağa'nın oğludur. Ancak dört-beş yaşlarındayken yetim kalınca, saraydan Mısır Çarşısı kethüdalığına⁸ çerağ buyurulmuş amcasının yanında terbiye görmüştür. Mehmed Ali Efendi'nin annesi Emine Molla Hanım ise eşinin vefatından sonra, kızkardeşlerinin bulunduğu Kandilli'de ikamet etmeye başlamış⁹ ve Sır Kâtibi Mustafa Paşa'nın aşçıbaşılığından emekli Bolulu Hasan Ağa ile evlenmiştir. Vakti geldiğinde, Mehmed Ali Efendi, Bolulu Hasan Ağa'nın önceki eşinden olan kızı Behiye Hanım ile evlendirilmiş, Halil İbrahim de bu evlilikten dünyaya gelmiştir. İbrahim'in kendisinden önce dünyaya gelen kız kardeşi yaşamamış ve kendisinden sonra da bu evlilikten başka bir kardeşi olmamıştır.¹⁰

⁷ Fotoğrafına ulaşamadığımız Aşçı Dede'nin, Hatırat'tan sarışın ve uzun boylu olduğunu anlayabiliyoruz. Ayrıca Reşat Ekrem Koçu tarafından hazırlanan nüshada, Edirneli Rakım Bey'in, Aşçı Dede'yi, ak sakallı bir pir olarak hatırladığı söylenir. Aşçı Dede Halil İbrahim, *Geçen Asrı Aydınlatan Kıymetli Vesikalardan Bir Eser: Hâtıralar*, haz. Reşat Ekrem Koçu, İstanbul, İstanbul Ansiklopedisi, 1960.

⁸ Kethüdâ: Eski dönemlerde büyük devlet adamlarının, zengin kimselerin işlerini gören kâhyaya kethüdâ adı verilirdi. İlhan Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı—Türkçe Sözlük*, 1. B., İstanbul, Kubbealtı, 2007, s. 602.

⁹ Ayşe ve Hatice Molla isminde iki kardeşi olan Emine Molla'nın Hatice Molla namındaki kardeşi, Berber Esad Ağa ile evlidir. Esad Ağa'nın büyük babası Kandilli-İçeri Göksu'da Lülecî Baba lakabıyla bilinen Salih Dede adında mübarek bir zattır, Salih Dede Türbesi olarak bilinen yerde medfundur. Bkz. Aşçı İbrahim Dede, *Aşçı Dede'nin Hatıraları: Çok Yönlü Bir Sûfînin Gözüyle Son Dönem Osmanlı Hayatı*, haz. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi, İstanbul, Kitabevi, 2006, s. 82.

¹⁰ Mehmed Ali Efendi'nin sonraki evliliklerinden İbrahim Efendi'nin kardeşleri olur: Mehmet Vehbi, Muhammed Bahaüddin, Tevfik ve Fatma. Tevfik ve Fatma çocuk yaşta vefat ederler. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 477.

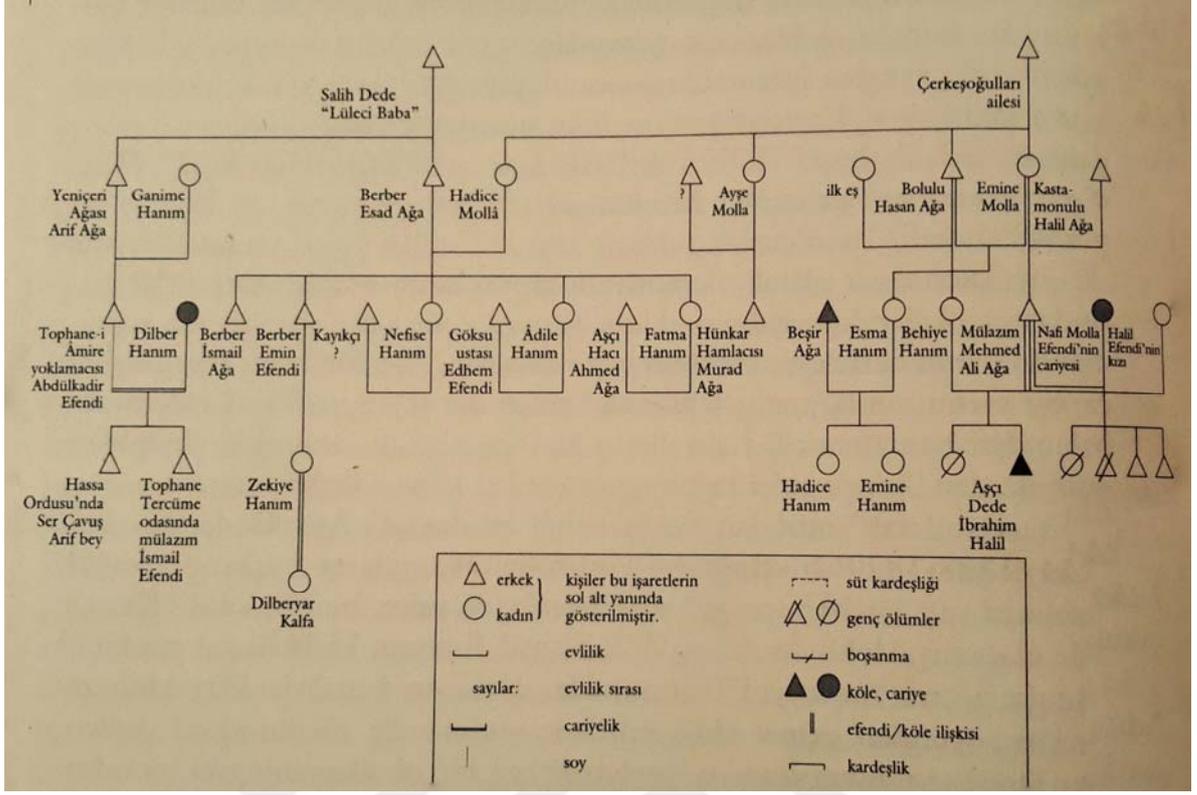
İbrahim doğduğunda, babası Şumnu'da Asâkir-i Nizâmiye-i Şâhâne'de başçavuş olarak görev yapmaktadır. Öncesinde yeniçeri olan Mehmed Ali Efendi, ordunun lağvedilmesiyle Kandilli'de saklanmayı başarmış, Nizâm-ı Cedîd ordusu kurulunca, askere yazılmıştır. Ardından da, Hassa Ordu-yı Hümâyûn Bursa Redif Alayına mülâzım¹¹ olmuştur. Ancak, derdi askerlikten emekli olmak olan Mehmed Ali Efendi, bir süre sonra arzusu yerine gelse de, maaşı az olunca, Beşir Ağa'nın yardımıyla Halep Valisi'yle gönderilmiştir. Oradan da, Dersaadet'e gelip, bir süre önemsiz görevlerde bulunmuştur. İbrahim Efendi (Aşçı Dede), Bab-ı Seraskeri'de Kalem'e¹² devam ederken, eşinden ayrılan babası yeniden evlenerek Kandilli'ye yerleşmiştir.

İbrahim Efendi'nin, babaannesi Emine Hanım ile dedesi Hasan Ağa'nın evliliğinden Esmâ isminde bir halası vardır. Esmâ Hanım, Kandilli'de yalısı olan Salih Paşa'nın yetiştirmesi Beşir Ağa ile evlenmiştir. Bir süre sonra, Beşir Ağa ve Esmâ Hanım, kışları Salih Paşa'nın Şehzadebaşı'nda İmaret Sokağı'nda aldığı konakta yaşamaya başlayınca, Emine Hanım ve Hasan Ağa da onlarla birlikte kalmış, İbrahim, babası asker olduğundan annesiyle Kandilli'de yaşamaya devam etmiş ama sık sık halasının evini ziyaret etmiştir.¹³

¹¹ İbrahim Efendi, o zamanın mülazımlığı şimdinin miralayını gibiydi der, hatta mülazımlık buyrultusunda elkabı "izzetlü ağa" yazılırdı diyerek, değişiklikten bahseder. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 85.

¹² Kalem, resmi kuruluşlarda yazı işlerinin yürütüldüğü yere verilen isimdir. Kubbealtı Lugatı, <http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=kalem&mi=0>, (25.05.2017).

¹³ Aşçı Dede'nin ailesi ve hayat hikayesi, Amerikalı Tarihçi Carter V. Findley'in araştırmalarında da kendisine yer bulmuştur. Findley tarafından 1989 yılında yayımlanan "Ottoman Civil Officialdom: A Social History" isimli eserde Aşçı Dede, 19. yy'da hatırat yazmış memurların en riyasız ve veludu olarak tanımlanır. Aşçı Dede'yi sıkça anan Findley, eserde onun için müstakil başlıklar açmış, "Toplumsal çerçevesi içinde bir Osmanlı memuru" (s. 126-138) bölümünde Aşçı Dede'nin hayatı ve aile bağları hakkında bilgi vermiştir. "Aşçı Dede İbrahim Halil'le Keramet Bahçesinde" (s. 190-199) bölümünde ise tasavvufi meseleler anlatılırken, Findley, Dede'yi fotoğraf çektiren, telgraf çeken, tramvaya binen, buharlı gemiyle ziyaret eden batıya dönük yüzüyle anmış, ardından onun önemli kararlar alırken tefeül etmesine göndermede bulunarak kehanetlere bel bağlayan bir tarafı olduğunu ifade etmiştir. "Himaye ya da Şahsa Bağlı Olmayan Muamele: Aşçı Dede İbrahim'in Tecrübeleri" (s. 303-314) bölümünde ise Aşçı Dede'nin iş hayatı anlatılmıştır. Bunun dışında, çalışmanın daha birçok bölümünde Osmanlı'da eğitim, kalem ve sosyal yaşam meseleri hakkında konuşurken hatıratın yararlanan Findley, Osmanlı mülkiye memurlarının toplumsal ve kısmen entelektüel çevresini yeniden kurarken kullanılan birincil kaynak Aşçı Dede'nin Hatıraları'dır der ve çalışmasının nicel yönü için sicill-i ahval defterlerinin, nitel yönü için bu otobiyografinin önemli olduğunu vurgular. Zira, ona göre bu çalışma olmasaydı, mülkiye memurlarının muhafazakarları, batıcılarına göre daha eksik belgelenmiş olacaktı. Carter V. Findley, *Kalemîyeden Mülkiyeye-Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Baskı, 2011, s. 19, 56, 61, 62, 126, 128, 129, 131-138, 144, 145, 158, 159, 233, 247-251.

Şekil 1. Aşçı Dede'nin aile bağları. (Kaynak: Findley, a.g.e., s. 128)

B. AŞÇI DEDE'NİN ÖĞRENİM HAYATI

1. Sıbyan Mektebi

İbrahim Halil, Kandilli'de annesiyle birlikte yaşadığı dönemde, Kandilli Mahalle Mektebi'ne yazdırılmış, ancak buradayken 8-9 yaşına geldiği halde halen Kur'an'ı düzgün okumayı başaramamıştır. Bir süre sonra Beşir Ağa onu ve annesini yanına alınca, eniştesinin yakın ilgisiyle daha iyi yetişme imkanı bulmuştur.

Şehzadebaşı'na taşındıktan sonra konağın civarında hocalığını Şehzade Camii kayyumbaşısının yaptığı taş mektepte öğrenim görmeye başlayan İbrahim, burada Kur'an dersleri görmüş ve "Rabbi Yessir" ile başlayarak sülüs meşki karalamıştır. Çocukluğunun güzel ve rahat geçmesine vesile olan Beşir Ağa tarafından çok sevilen İbrahim, bütün ailesi tarafından üstüne titrenen bir çocukluk geçirmiştir. İyi harçlık alan ve mektepte, arkadaşlarına muhallebi, dondurma, şeker gibi hediyeler alan müellifi arkadaşları da çok sevmiş, çocukluğundan itibaren malını etrafı için sarfeden cömert kimliği, ileride çalışma hayatı başladığında kendi maaşı için "yağmadır alan alsın" sözlerini zikretmesine kadar gitmiştir.

Çocukluk yıllarından itibaren İbrahim Efendi'nin karakteri hakkında edindiğimiz bir başka önemli ipucu ise arkadaşları tarafından "Aşık Bey" lakabıyla kendisine seslenilmesidir. Nitekim, sıbyan mektebi günlerinden bahsederken, meşrebiyle ilgili dikkat çekici ve okuyucuya sūfi kimliğiyle ilgili de önemli bilgiler veren bölüm, mektepte hocası konumunda olan ve kendisinden bir iki yaş büyük Mehmed Cemaleddin'e karşı duyduğu derin muhabbetir. O günleri anlatırken, gözlerinin yaşlı olduğunu ifade eden müellif, "Âşık olanların işte gözleri daima böyle yaşlıdır. Bu da ihtiyarî olmayıp tabiî ve zarurîdir; âşıkın elinde değildir."¹⁴ der. O dönem, uykusuz geceler geçirdiğini, mahzun hissettiğini, arkadaşları oynarken bir köşede oturup düşündüğünü ifade eden müellif bu sevgide diğer herkesi rakip gibi gördüğünü ise şu sözlerle anlatır: "Binaenaleyh böyle âşık ve maşûk arasına mintarafillâh rakipler hazır ve müheyyadır. Eğerçi yer yüzünde rakip kalmasa, muhakkak bil ki semadan rakip suretinde melâike nazil olur; hatta âşıkın terbiye ve çilesini ikmal ile bi't-terakki makâm-ı ma'lûma isal ede."¹⁵ Mektepte meşk hocası konumundaki Mehmed'e çiçek demeti, mercanlı ve sırmalı kamçı ile tesbih, hakik yüzük, yazma yemeni, Kandilli yazmasıyla sırma işlemeli çevre, Gazi altını gibi hediyeler götürmekten ve onunla dostluğunu ilerletmekten de geri durmaz. Sūfi-meşrep bir çocuk olduğunu vurguladığı Mehmed Cemaleddin, onun ilk mecazi aşkıdır. Bu ilk mecazi aşktan bahsedilen ve Mesnevî'den bolca alıntılar yapılan bölümde, "aşk" kavramı etraflıca ele alınır. Diğer taraftan Mehmed'le tanıştıktan sonra kısa sürede Kur'an'ı güzel okumaya başlayan İbrahim Efendi'nin, henüz o yaşta Mehmed'in kendisine verdiği Leyla ile Mecnun'u okurkenki his dünyasını şu ifadeden anlarız: "Velhâsıl tâ be-sabâh Kitab-ı Leylâ ve Mecnun ile uğraştım ve göz yaşıyla baş yastığımı suya düşmüş gibi ıslattım."¹⁶ Bir müddet bu hal ile devam eden İbrahim'in durumu, nihayet ailesinin de dikkatini çekmiş ve ailesi, onun bu mahzun, ağlamaklı, düşünceli hallerinin peşine düşünce, mektepte Mehmed'le çokça vakit geçirdiği anlaşılmıştır. Bu durum yüzünden herkesin, onun üstüne geldiği bir dönemde, okul sonrası Şehzade Camii'nde, çoğunlukla zikir ve Kur'an ile meşgul olmuştur. Bu arada, insanların tavırlarından rahatsız olan Mehmed Cemaleddin de ondan yüz çevirince, bütün bunlara dayanamamış, hastalanıp yataklara düşmüştür. Bundan sonra, ölüm döşeğinde olduğu

¹⁴ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 117.

¹⁵ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 102.

¹⁶ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 102. Mecazi aşktan hakiki aşka geçişi anlatan bu eserin okunması mühimdir.

düşünülen İbrahim'i Mehmed ve arkadaşları ziyarete gelmiştir. Ancak beklenenin aksine, kısa bir süre sonra iyileşmiş, eniştesi Beşir Ağa'nın minderini ve çekmecesini mektepten aldırmasıyla, okul değiştirmek zorunda kalmıştır. Bir müddet sonra da Mehmed Cemaleddin'in ölüm haberini almıştır. Bu noktada, müellifin çocuk kalbinde yaşadığı hüznü anlamak adına; Hatırat'a derç ettiği Nevhatu'l-Uşşâk¹⁷ adlı eseri incelemek yerinde olacaktır.

Hatıralarını anlatırken, bahsi geçen meseleyle ilgili derinlemesine bir açıklama yapmak yahut bir hikaye anlatmak istediği zaman, bunu "istidrad" başlığı açarak yapan İbrahim Efendi, özellikle Mehmed Cemaleddin'e olan hislerini açıklama ihtiyacı duyar, zira bu hislerinin yanlış anlaşılmasını istemez ve bu konuyla ilgili ayet ve hadisleri referans verdiği uzunca bir bölüm yazar, bu bölümden çıkacak anafikir ise şöyledir:

"İşte cümle insanda bu sır mevcuttur, lâkin kimi bilir, kimi bilmez. Herkesin sevdiği Hak'tır, gayrı değildir. Meselâ kimi adam güzel hayvan sever, Hak'tır; kimi evlâd u ayalini sever, Hak'tır; kimi altın gümüş sever, Hak'tır. İlâ nihâye neyi sever ise sevdiği şeyi Hak'tır; lâkin kendisi bîhaberdir, ancak alâka zî-rûhta insana ve cemâdâtta hüsn-i hatta olur. Bundan başkalarına olan taalluka "merak" denilir; o da mezmûmedir. Ancak muhabbet ve alâka insanlara olur. Lâkin shevât-ı nefsâniye cihetiyle olanlara hâşâ sümme hâşâ ona aşk-ı mecâzî tesmiye etmek mümkün değildir."¹⁸

2. Süleymaniye Mekteb-i Rüşdiyesi

İbrahim Efendi, 1257 (1841) yılında, o dönem Dersaadet'te Sultan Ahmed'le birlikte iki rüşdiyeden biri olan Süleymaniye Mekteb-i Rüşdiyesi'ne¹⁹ yazdırılmıştır.

Ders ve yazı hocalarını mükemmel diye tarif ettiği bu okullardaki ahvalini "İşte leyl-ü nehar, efkârı derslere verip bir de sûfilik gelip geceleri namaz ve niyaz ve derse bakmaklık ile meşgul oldum"²⁰ diye anlatan müellif, burada İzhâr²¹ derslerine kadar

¹⁷ Nevhatu'l-Uşşâk, Dâi Mehmet (ö. 1070/ 1659) tarafından çok sevdiği öğrencisi Mehmet'in ölümü üzerine 1059/1649 senesinde kaleme alınmıştır. Serap Aygün, *Dai Mehmet'in Nevhatü'l-Uşşak İsimli Eseri: (Transkripsiyon-İnceleme)*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyonkarahisar, 2014, s. 8, 9, 13. Hatıratın ilk cildine derç edilen (s. 137-180) Nevhatu'l-Uşşâk, Dâi'nin üç mersiyesi ve mesnevisinin daha birçok bölümü atlanarak nakledilmiştir. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 179. Eserle ilgili yayımlanmış bir çalışma için bkz. Dâ'i Mehmed Efendi, *Nevhatü'l-Uşşâk*, haz. Ramazan Ekinci, Ankara, Gece Kitaplığı Yayınevi, 2016.

¹⁸ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 127.

¹⁹ Aşçı Dede'nin sicill-i ahvalinde Süleymaniye Mekteb-i Rüşdiye-i Mülkiye adıyla ifade edilir. Bkz. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. XVI.

²⁰ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 181.

çıkması, aldığı maaşın verdiği motivasyonla da derslerine çalışmıştır. Molla Câmî Efendi (*Kâfiye*)'yi de tamam edince, 1262'de (1846) yapılan imtihana girmiştir.²²

Hatırat'ta, Süleymaniye Rüşdiyesi'yle ilgili ancak birkaç sayfa bilgi veren İbrahim Efendi'nin bu dönem uykuyla başa çıkmak için enfiye çekmeye başladığını, bir süre sonra fayda görmese de devam ettiğini öğreniriz. Bir diğer ilgi çeken bilgi ise meşhur Ziya Paşa'nın da mektep arkadaşlarından biri olmasıdır.²³

C. AŞÇI DEDE'NİN ÇALIŞMA HAYATI

1. İstanbul'daki Memuriyet Hayatı

İbrahim Efendi'nin devam ettiği rüşdiyede, umumi imtihandan sonra Kalem'de görev alınır. Her ne kadar kendisi Kalem'e devam etmek yerine, bir medreseye girip ilim tahsil etmek istese de, eniştesi Beşir Ağa Kalem yönünde ısrarcı olduğundan, ona karşı gelmemiş ve turuk-ı isnâ aşer ile birlikte tarîk-i kebirden saydığı askerlik mesleğine intisap etmiş ve birçok arkadaşı Babîâlî'ye giderken, o aksine askeriyeye intikal etmek istediğini ifade edince de Ordular Ruznamçe²⁴ Kalemi'nde vazife almıştır. Burada Hassa, Dersaadet, Anadolu, Rumeli, Arabistan, Bağdat ordularının giyim ve diğer ihtiyaçlarının hesapları tutulmakta ve her ordu için bir mümeyyiz²⁵ ve beş-altı maiyet efendisi²⁶ bulunmaktadır. 1263 (1847) yılında, İbrahim Efendi de Bab-ı

²¹ Birgivi'nin (ö. 981/1573) *İzhârü'l-Esrâr* adlı eseri, Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulan Arap nahiv eseridir. Birçok şerhi olan eserin Adalı Şeyh Mustafa b. Hamza tarafından yapılmış "Netâ'icü'l-efkâr" isimli meşhur bir şerhi mevcuttur. Hüseyin Elmalı, "İzhârü'l-Esrâr", *DİA*, c. 23, s. 506-507, 2001. İbrahim Efendi'nin rüşdiyede okuduğu şerh de budur. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 181.

²² Esra İpek Turan, çalışmasında İbrahim Efendi'nin derslere devam etmediğini ama resmi kayıtlara göre mezun olduğunu ifade eder. Ancak, Hatırat'a göre bu bilgi gerçeği yansıtmamaktadır. Zira, Aşçı Dede okul hayatıyla ilgili bilgi verirken, Molla Cami'ye kadar dersi tamam ettiğini, sınava girdiğini ve ardından da memuriyete devam ettiğini ifade eder. Bkz. Esra İpek Turan, *Aşçı Dede Halil İbrahim Efendi'nin Fars Dili ve Gramerine Dair Çalışmaları*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2007, s. 8. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 181-184.

²³ Ziya Paşa'yla Kandilli Mahalle Mektebi'nde de birlikte okuyan İbrahim Efendi, onunla aynı yaşlarda olduklarını, onun kendisini çok sevdiğini, hocaları Numan Efendi'nin gözdesi çok zeki biri olduğunu söyler. Bir imtihan esnasında Ziya Paşa'nın kendisine kopya verirken yakalandığını, bu yüzden de falakaya yatırıldığını ve hocası Numan Efendi'nin okulların nazırı İmamzade'ye yalvarmasıyla kurtulduğunu da bu bölümde öğreniriz. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 181-182.

²⁴ Ruznamçe: Farsça'da günlük manasındaki ruzname kelimesine küçültme eki getirilerek oluşturulan kelime, Osmanlı bürokrasisinde çeşitli kalemlerde günlük işlemler için tutulan defterlerin genel adıdır, ayrıca hazineye bağlı günlük gelir giderlere bakan kalemler için de kullanılmıştır. İşlemleri yapan memura da ruznamçeci adı verilir. Erhan Afyoncu, "Ruznamçe", *DİA*, c. 35, s. 276-278, 2008.

²⁵ Mümeyyiz; eskiden bir dairede katiplerin yazılarını ve evrakı inceleyip tashih eden memura verilen isimdir. Bkz. Ayverdi, a.g.e., s. 769.

²⁶ (Maiyet efendisi) Maiyet memuru, yüksek mevkideki bir amirin altındaki mevkide bulunan resmi memurdur. Ayverdi, a.g.e., s. 698.

Seraskeri’de Nazmi Efendi’nin müdürü olduğu Ordular Ruznamçe Kalemî’nde Dersaadet Ordusu Mümeyyizi Muhtar Efendi’nin maiyetinde göreve başlamıştır. Sabahları Sultan Bayezid Camii’nde Kara Halil Efendi’nin *İzhâr* derslerine devam eden ve bir taraftan da Kalem’de iş öğrenen ve “İşte birkaç seneler bu hâl ile devam ederek artık büyük efendiler sırasında olup ve zaten sûfi-meşrep olduğumdan sakal salıverdim”²⁷ diyen müellif, Süleymaniye Rüşdiyesi’nden geldiği için Kalem hiyerarşisine tabi tutulmaz ve geçen sürede mümeyyiz refiki gibi işlere bakar. Burada, Dersaadet Ordusu Meclisi’ne girer, Nizamiye Muhasebecisi Emin Efendi, müsteşar ve sâir Kalem müdürleriyle de görüşür. Bu arada Osman Bey adında bir zat Kalem’e gelir ve onunla arasında bir bağ kurulur, bu zata duyduğu muhabbet de yine evvelden mektep hocası Mehmed Cemaleddin’e duyduğu gibi mecazi bir aşktır.

Kalem’de çalışırken önceleri Beşir Ağa’nın konağında, sonraları da Kandilli’de ikamet eden İbrahim Efendi, buradan işe gidip gelir, ancak kayık parası ve işe geç kalma sebebiyle bir süre sonra Lâleli Camii karşısındaki çıkmaz sokakta bir ev kiralayarak annesiyle buraya taşınır. Kalem’de görev yaptığı evrede ilk evliliğini de yapan müellifin büyük oğlu da bu dönemde dünyaya gelmiştir. Doğumdan bir yıl sonra, Mümeyyiz Muhtar Efendi, görev için Rumeli’ye gidince, mümeyyiz vekili olan İbrahim Efendi’nin maaşı hayli artar. Bu esnada, ikamet ettikleri ev yanınca Kandilli’den süt kardeşi mabeyinci Ahmed Bey’in Beşiktaş’taki konağında misafir olarak kalmaya başlarlar. Ancak, konak yaşantısı sebebiyle, uşağın onun emrinde olması itibarını arttırırken, haset gözlere sebep olur, zira saray çevresiyle alakası artar. Bir senelik konak hayatından sonra, görev için Erzurum’a gitmesiyle de bir süre için Dersaadet’ten ayrı kalmıştır.

İbrahim Efendi’nin İstanbul’daki memuriyet hayatı, aynı zamanda tasavvufi hayata ve tekkelere resmen giriş yaptığı dönemdir. Bu dönemde, Kâdiri tarikatına mensup Kartal Baba Tekkesi’ne gidip gelen ve Saffet Paşa Tekkesi’ne mensup Osman Bey’den Nakşibendi tarikatı hakkında bilgi edinen müellif için asıl önem arz eden zatlar ise Halveti Şeyhi Hasan Efendi, Kızıl Dede Efendi, Hakkak Kadri Dede²⁸ ve

²⁷ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 185.

²⁸ Çalışmada birçok yerde geçecek olan dede ünvanı, Anadolu’da kurulan bazı tarikatlarda belli bir mertebeye gelen dervişlere verilir. Yaygın olarak Mevlevilik ve Bektaşilik’te kullanılan ünvan, Mevlevîlik’te ikrar dervişleri için kullanılır. 1001 günlük hizmeti tamamlayıp, çile çıkarmış, dergâhta hücre sahibi olmuş salik için kullanılır. Bu tarikatta muhiblik, dervişlik, şeyhlik ve halifelik şeklinde sıralanan derecelerin ikincisinde yani dervişlik derecesinde bulunan salike de dede adı verilir. Pir makamındaki şeyh Mevlânâ’yı örnek alıp, bizzat müridleri terbiye etmediğinden, bu iş Konya’da tarikatçı dedenin, diğer yerlerde aşçı dedenin görevidir. Mevlevîlik’te dervişler aldıkları göreve göre, tarikatçı dede, aşçı dede,

Mesnevîhan Hüsameddin Efendi'dir. Kasımpaşa Mevlevîhanesi'nde "şeyh köçeği" mertebesine kadar yükselen İbrahim Efendi, böylelikle, buradaki memuriyet hayatı boyunca Nakşibendiyye, Halvetiyye, Kadiriyye ve Mevlevîyye gibi önemli tarikatlardan meşayih ve dervişanla ilişki kurarak, tasavvufi hayat ve tekke adabıyla ilgili birçok bilgi edinmiştir.

2. Erzurum ve Erzincan'daki Memuriyet Hayatı

İstanbul'da yıllar süren memuriyet hayatının ardından, Erzurum'daki görev için gelen teklifi kabul eden İbrahim Efendi, o sırada Osmanlı-Rus Savaşı olduğundan ve Rus ordusu, Erzurum'a altı saat mesafede bulunduğundan, annesini, eşini ve oğlunu bırakarak, babasıyla birlikte yola çıkmış ve 1272 (1856) baharında Dördüncü Ordu-yı Hümâyûn Ruznamçeciliği görevine başlamıştır. Erzurum'a geldikten kısa bir süre sonra, barış fermanı gelince, babası Mehmed Ali Efendi, İstanbul'a giderek ailesini buraya getirmiş, savaşın sonuna yetişse de, bunu bilmeden görevi kabul ettiğinden, o da ma'a-berât madalya nişanını almaya hak kazanmıştır. Burada geçirdiği kısa süre içinde derviş olduğunu açık etmeyen müellif, yalnız dağ eteğindeki Ashâb-ı kirâmdan Abdurrahman Gazi hazretlerinin türbe-i şerîflerini ziyarete gitmiştir.

Heyet-i Ordu-yı Hümâyûn'un Erzurum'dan Erzincan'a taşınmasıyla, aynı yıl İbrahim Efendi de Erzincan'a tayin edilmiştir. Bu dönemde Nakşibendilik'in yaygın olduğu Erzincan'a gelirken, henüz şehrin girişindeyken bile, buraya farklı bir gözle bakmaya başlayan müellif, burada büyük bir zat olduğunu ve onun varlığından şehrin böyle olduğunu düşünmüştür. Ardından, Fehmi Efendi'yle tanışmış ve tasavvufi hayatında yeni bir dönem başlamıştır. Ancak birkaç yıl geçtikten sonra tekrar Erzurum'a tayin edilince, bir süre için buradan uzak kalmıştır.

1276 (1860) senesinde Şam'da cereyan eden olay yüzünden kendilerini emniyette hissetmeyen Erzurum Hristiyanlar'ı Dersaadet'ten, ordunun gelmesini talep etmiştir. Böylece, 1277 senesi Teşrini evvelde (Aralık-1861) tekrar Erzurum'a gönderilmiş ve kısa bir süre yine burada kalmıştır.²⁹ Ancak, bu kez Erzurum, tasavvufi hayatında da farklı bir yolculuktur. Zira, bu dönemde Kâdirilik'le ilişki kuran ve Kâdiri tekkelerine gidip gelmeye başlayan müellif, bu şehirde de bir dervişan çevre edinmiştir.

kazancı dede, halife dede gibi ünvanlarla da anılır. Süleyman Uludağ, "Dede", *DİA*, c. 9, s. 76, 1994. Aşçı dede ünvanı, Mevlevîlik'te, matbahtaki sorumlular içinde başta gelen zat için kullanılır. Sâfi Arpaguş, *Mevlevîlikte Ma'nevi Eğitim*, İstanbul, Vefa Yayınları, 2009, s. 133.

²⁹ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 429.

Erzurum'a gittikten 1-2 yıl sonra, görev icabı tekrar Erzincan'a dönen İbrahim Efendi'ye veda için birçok ihvanın katıldığı, na'tların okunduğu oldukça büyük bir tören yapılır. Bu yolculukta yalnızca ailesi değil, Erzurum'da tanıştığı ve muhabbet beslediği Aziz ve Erzurumlu Terzi Baba³⁰ da yanındadır. Burada, Kalem'e devam eden Aziz Efendi, bir süre sonra maaş almaya başlar. Ancak, mürşidi üzerine varmasa da, hem babası hem de ihvan bu yeni dostunun varlığından ve ona olan ilgisinden şikayetçidir. Zaten altı ay sonra da Aziz hastalanır ve Erzurum'a geri döner. Onu çok seven İbrahim Efendi, mahubunu yolcu eder ve kendi tabiriyle kürkçü dükkanına döner.³¹

Müellifin bu seferki Erzincan ikametini diğerlerinden ayıran bir başka şey ise ailesinde yaşadığı kayıplardır. Önce yeni doğan kızı Fatma Zehra'yı ardından da eşi Hamide Hanım'ı kaybetmiş ve Hatice Hanım'la ikinci evliliğini yapmıştır.³²

Kalem'de Mevlevî mensubu Ordu Müşiri İsmail Paşa ve Reîs-i Meclis Derviş Paşa'nın³³ ilgisiyle itibarlıdır, Defterdar Hâlet Efendi de bu dönem Fehmi Efendi'ye

³⁰ Erzurumlu Terzi Baba, zamanında Erzincan'da Vehbi Hayyat'ın yanında çıraklık yapmış, o dönemde de Erzurum'da terzilik eden Kâdiriyye tarikatına mensup aşık bir dervıştır. Bu zata çok muhabbet eden İbrahim Efendi, Vehbi Hayyat'ın türbesini ziyaret etme isteği üzerine, beraberinde onu da Erzincan'a götürür. Bkz. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 456. Erzurumlu Terzi Baba hakkında hatıratla şöyle bir anekdot yer alır: Terzi Baba, Erzincan'a geldiğinde, gençken görüştüğü bir kadınla karşılaşır ve kadın onu yemeğe davet eder, Baba da kabul eder. O sıra kadın 70-80 yaşlarında, Baba da 90 yaşlarındadır. İbrahim Efendi'ye akşama beni beklemeyin, bir yere davetliyim diyen Baba, kadının evinden önce de yakındaki Abdussamed Efendi'yi ziyaret eder. O ziyaret sırasında, Abdussamed Efendi, bir nedenden kölesini darp etmeye başlar. Bu durumdan rahatsız olan Terzi Baba, araya girer, ancak bu kez de kendisi ondan dayak yer, kendini dışarı attığında, sinirinden intikam almak isteyip, elindeki asanın demirini taşa sürterek bileylemeye başlar. Ancak o sırada, kalbine gelen bir nida bunun Abdussamed Efendi'den değil de erenlerden olduğunu söyler ve böyle başında sarık elinde tesbihle nereye gideceğini sorar. Bunun üzerine, hemen oradan çıkarak, tevbe eder ve bu olayı İbrahim Efendi ile paylaşır. Bunu söylerken, ona Fehmi Efendi'nin halifesi olduğunu, insanların Aziz hakkında konuşmalarına rağmen mürşidinin ona birşey demediğini de ekler. Bu olaydan sonra İbrahim Efendi'nin Aziz Efendi'ye olan muhabbeti azalır. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 469.

³¹ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 462, 468.

³² Fehmi Efendi'nin çokça istiğfara devam etmeli buyruğu üzerine İbrahim Efendi, o kış boyunca altı-yedi ay istiğfara devam eder. Bunun kabul olduğuna delil olarak da kızının doğumunu söyler (1279/1863), lakin 2-3 ay sonra bir deri bir kemik kalan bebek vefat eder. Vefattan önce birgün, Fehmi Efendi, ziyarete gelir, bebek kundakta elinde olduğu halde, bunu al İbrahim'i affet mahiyetinde bir dua eder, İbrahim Efendi de bu duaya iştirak eder. O gece mürşidiyle bir yerde misafir iken, kızı da dar-ı bekâya irtihal eder. İki gün sonra evine dönüp haberi aldığı anda, affedildiği için memnun olur.

³³ Hatırat'ta sıkça karşılaştığımız Derviş Paşa, özellikle bir dönem Aşçı Dede'nin hayatında önemli yer tutmuş bir zattır. İkilinin son görüşmesi Dersaadet'te Derviş Paşa'nın, herkesin içinde Dede'yi Şam'daki çiftlik meselesi hakkında suçladığı ve ona kötü muamele ettiği zamandır, buna darılan Dede, bir sene boyunca onu görmeye gitmemiş ama ailesiyle irtibatını kesmemiştir. 1896 senesinde vefat haberini alınca, cenaze törenine katılmış ve her daim kendisini iyi anmıştır. Derviş Paşa, Sultan Mahmut Türbesi'nde medfundur. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 904-906. Derviş Paşa ile ilgili yapılan bir çalışmada Aşçı Dede'nin Hatıraları'na yer verilmiştir. Bkz. Christoph Herzog, Barbara Henning, "Derviş İbrahim Paşa: Views on a Late 19th-Century Ottoman Military Commander", Bamberg, *Occasional Papers in Ottoman Biographies*, No. 1, 2012, s. 1-21, s. 4-5, 7, 10-14.

gidip gelmeye başlar. Mürşidinin Dersaadet ve Hicaz ziyareti ile, dönüşünde açılan dergâhı da yine bu zaman dilimindedir.

1286 senesi Ramazan ayında (4-31 Aralık 1869) dergâhta mürşidiyle son kez itikaf³⁴ yapan İbrahim Efendi, bayram sonrası Şevval'in 22'sinde (24 ocak 1870) Erzurum'a hareket etmiştir. Ancak, müellifin bu seferki Erzurum görevi çok uzun sürmez, zira Derviş Paşa'nın ısrarları üzerine yıllardır devam eden memuriyetinden istifa etmiştir. 1288 (1871) senesinde eşini ve çocuklarını Dersaadet'e gönderen Aşçı Dede, birkaç ay sonra Ekim ayında istifası kabul edilince kendisi de dünya gözüyle son kez mürşidini ziyaret etmek üzere Erzurum'dan ayrılmış ve Erzincan'da geçirdiği kısa müddetten sonra yeni menziline hareket etmiştir.

Böylece, 1272 (1856) senesinde Erzurum'da başlayan ve bir Erzincan'da bir Erzurum'da devam eden 4. Ordu görevi 1288'de (1871) Erzurum'da sona ermiştir. 15 yıl boyunca bu iki şehirde görevde bulunan Dede'nin tasavvufi hayatında özellikle Erzincan'ın ve mürşidi Fehmi Efendi'nin önemli bir rolü vardır. Zira, müellif Erzurum'a ilk gelişi haricinde, bu iki şehirde yaşadığı süre boyunca hep Fehmi Efendi'ye bağlıdır, dolayısıyla bir Nakşi dervişidir. Ancak içindeki Mevlevî aşkı da devam etmektedir. Burada dikkat çeken önemli bir nokta her gittiği yerde birçok farklı tarikattan dervişan ve meşayihle biraraya gelen Aşçı Dede'nin Erzincan'da mürşidi ve onun etrafındaki kimseler dışında başka bir tarikattan ve dergâhtan bahsetmemesidir. Bunun bir sebebi belirtildiği üzere zaten o dönem orada diğer tarikatlardan fazla bir kimse olmamasıdır. Dikkat çeken yalnız bir örnek vardır, o da memuriyetten arkadaşı Bektaşî dervîşi Muhasebeci Mehmed Sakıb Efendi'dir. Bu zat Aşçı Dede'nin Fehmi Efendi'yle ilişkisini eleştirmiş ancak kendisini tanıyınca fikrini değiştirmiştir, zira onun bilinen şeyhlerden olmadığını görmüştür.³⁵

İbrahim Efendi'nin Erzurum'da gidip geldiği tekkeler ve görüştüğü meşayih ise Kâdiriyye tarikatına mensuptur, zira o dönem Erzurum'da Kâdirilik yaygındır. Ağırılığı Nakşibendiyye olmak üzere hem Nakşibendiyye hem de Kâdiriyye tarikatından birşeyler öğrenme fırsatı bulan müellif, buradaki yolculuğunu bir nakşi dervîşi olarak "Aşçı Dede" lakabıyla tamamlar.

³⁴ İtikâf için bkz. Mehmet Şener, "İ'tikâf", *DİA*, c. 23, s. 457-459, 2001.

³⁵ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 350, 518.

3. Memuriyetten İstifası ve Şam'da Çiftlik Kahyalığı Yaptığı Dönem

1286 (1870) senesinde Derviş Paşa'nın ısrarlı mektuplarının etkisiyle Fehmi Efendi'nin de rızasını alarak memuriyetten istifa eden Aşçı Dede, Ramazan'ın ilk günü 13 Kasım 1871'de Dersaadet'e gitmiştir. Burada, Paşa'nın evinde misafir olan Dede, Ramazan'ı orada zikir ve ibadetle geçirmiş, akrabalarıyla görüşmüş, Halet Paşa ile biraraya gelmiştir.

1288 (1872) senesinin başında Derviş Paşa'nın isteğiyle onun Şam'da bulunan çiftliğine nezaret etmeye giden müellif, buradaki görevine yalnızca iki sene dayanabilmiştir, zira çiftlik işleriyle uğraşan insanların kötü ahlakı ona çok uzaktır ve bu dünyayla başa çıkamaz, bu sebeple memuriyete geri dönebilmek için Dersaadet'e hareket eder.

4. Şam'daki Memuriyet Hayatı

Memuriyetten istifa ettiği için pişman olan İbrahim Efendi, 1289'da (1873) Dersaadet'e giderek, bir süre eski işine dönmek için uğraş vermiştir. Bu esnada Bosna Valisi olan Derviş Paşa onu da yanında götürmek isteyince, sıcak bakmasa da birşey diyememiştir. Aynı dönemde, Şam'da Beşinci Ordu'da redif yoklamacı görevi bulununca, yine Şam'a dönmüş ancak bu kez memuriyet için bu yolculuğu yapmıştır.

1290 (1874) senesi Mart başı Şam'a dönen Dede, iki yıllık çiftlik işi, altı ay da konakta iş peşinde geçirdiği zaman diliminden sonra, yani tam otuz ay geçince yine askeriye dönmüş olur. Gittikten kısa bir süre sonra jurnal kaleminde sınıf-ı evvel olunca maaşı da eski ruznamçecilik maaşı olmuştur.

Uzun yıllar Şam'da ikamet eden Aşçı Dede'nin 1298 (1880) senesinde rütbesi yükselir. 1881'de yeni düzenlemeler uygulamaya konulup da Meclis ve muhasebecilik lağvolunca da şubeler teşkil olmuştur. İbrahim Efendi de Levazım İkinci Şubesi'ne geçmiş ve tevhit icmalinin tanzimine memur olmuştur. Eski idarede, ordunun muhasebe cetveli senede bir kez yapılıp, Makam-ı Seraskeri'ye sunulurken bu yeni düzenlemede her ay ordunun muhasebe cetvelinin özeti tanzim ile gönderilir. Bu önemli vazife ona verilir.³⁶

1310'da (1892) İstanbul'a ziyarete giden Dede, Şam'a döndükten sonra birçok farklı evde ikamet etmiştir. 1312 (1894) senesinde Beşinci Ordu Levazım Üçüncü

³⁶ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 588.

Şubesi müdürü olunca yine ruznamçeci olmuş olur.³⁷ 1895’de ise Şam’dan Dersaadet’e hareket etmiştir. Bu ziyaretinde sağlığından yana hayli muzdarip olunca, Şam’a dönmek için bir mektup yazmıştır, zira oranın havası ona iyi gelmez.³⁸ Dönmek istemeyişinin bir başka nedeni ise memuriyet hayatında karşılaştığı ve “cin fikirli, şeytana külahını ters giydiren ve ehl-i Arap dışındakileri akrep gibi sokan” diye tabir ettiği insanlardan uzaklaşmak istemesidir.³⁹

Aşçı Dede, Şam’da Erzincan’daki gibi düzenli olarak bir tekkeye gidip gelme de meşayihden zatlarla buluşmuş, çeşitli tasavvufi eserler okumuş, zamanını itikâflar ve ibadetlerle geçirmiştir. Bu dönem, Dede’nin başından geçen en önemli olay ise mürşidi Fehmi Efendi’nin vefatıdır, bu vefat olayı yüzünden derin bir kedere boğulan müellifin yazdıkları, tasavvufi hayatı incelenirken büyük önem taşımaktadır.

5. Edirne’deki Memuriyet Hayatı

1314 (1896) senesinde İkinci Ordu-yı Hümayun Levazım Dairesi Dördüncü Şube Müdürlüğü görevi için Aşçı Dede ailesiyle beraber Dersaadet’ten Edirne’ye gelmiştir.⁴⁰

Bu dönem, Dede’nin Mevlevilik’le ilişkisi bakımından oldukça önemlidir. Zira, Dersaadet’ten ayrıldıktan sonra yalnızca İstanbul seyahatlerinde bazı mevlevîhaneleri ayîn-i şerîf sebebiyle ziyaret etmiş, herhangi birine mensup olmamıştır. Edirne’ye geldikten sonra ise ilk kez tekrar düzenli olarak bir mevlevîhaneye gidip gelmeye başlayan Dede, ileride şeyhi sâni gibi görüleceği Edirne Mevlevîhanesi’ne mensup olmuştur. Bu şehre geldikten sonra cereyan eden bir başka önemli olay ise İbrahim Efendi’nin hac seyahatidir, teferruatlı bir şekilde bilgi edinebildiğimiz bu bölümde Dede’nin mürşidi Fehmi Efendi’nin kabrini ziyaret ettiğini de öğreniriz.

Dede’nin Edirne’ye geldikten birkaç yıl sonra Mevlevîhane’de şeyh-i sâni gibi görev yaptığı yılları, daha çok Kalem, ev ve Mevlevîhane arasında geçmiştir. Burada rütbesi yükselince de Hicaz demiryolu madalyasına da layık görülmüştür.⁴¹

Edirne’de yaşadığı dönemler, İbrahim Efendi’nin yaşlılık dönemleridir. 1900’lü yılların başındayken de hâlâ bu şehirdeki görevine devam eden müellif, “tekaütlik zamanı fersah fersah geçmiş ise de tekaüt sandığının hali malum; aylıklar

³⁷ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 858.

³⁸ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 889.

³⁹ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 891.

⁴⁰ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 1023.

⁴¹ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 1199, 1531, 1532.

verilemiyor.”⁴² açıklamasını boşuna yapmaz. Zira sol gözü görmeyen, sağ gözü de arızalanan Dede'nin vaziyeti şu şekildedir: “...haneden kapıya gider iken önüme bakarak asaya dayanarak erenlere sığınarak etrafımdan güzer eden ihvan selâm verir ise göremediğim cihetle selâmını almayarak ve karşıdan gelen tamamıyla yanıma gelmeyince tanımayarak işte bu duman içinde işime devam ediyorum.”⁴³ Bu vaziyetteyken 1321 (1905) Edirne yangınına da şahit olan Aşçı Dede aynı yılın Ekim ayında sol elindeki çıban yüzünden ameliyat olur, uzun süre dergâha da gidemez.⁴⁴

Nihayet 1324 (1906) senesinde tekaütlük için girişimde bulunduğunda, 8 ay kadar beklemek zorunda kalmıştır, zira bir türlü kağıdı gelmez. Bu dönemde Cuma günleri Üç Şerefeli Camii, yeni imaretteki Sultan Bayezid Camii, Gazi Mihal Camii gibi farklı camilerde Cuma namazına giderek Edirne'ye veda etmeye başlamıştır, Haziran ayında da Mevlevîhane'ye veda etmiştir. Bu arada üvey oğlu İsmail Efendi'den Eyüp'te bir ev bakmasını istemiştir, Dersaadet'e dönünce niyeti orada ikamet etmektir. Eylül ayına gelindiğinde çok sevdiği dostu Halet Efendi vefat etmiştir, onun cenaze törenine katılmıştır.⁴⁵

Ekimin 6'sında gözlerinin durumu yüzünden artık Kalem'e gidemeyeceğini söyleyen müellif, iş yerine de veda etmiştir.⁴⁶ Eserinde verdiği son tarih ve son cümleler şu şekildedir: “İşte azizim, bu gün fî gurre-i Ramazan sene 324 [19 Ekim 1906] yevm-i perşembedir, artık tekaütlük mekaütlük rüya ve hayal, mecaz ve hakikat [sayfa başı yırtık] ulûhiyete müteveccihen mühr-i imsâkı zâhir ü bâtın ağzımıza Aşçı Dede'nin kepeçesiyle vurduk. Es-selâmu aleykum ve aleykum.”⁴⁷ Dede'nin kabri ve vefat tarihi belli değildir.⁴⁸

⁴² Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 1586.

⁴³ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 1586.

⁴⁴ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 1596, 1644, 1775.

⁴⁵ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 1783, 1784, 1797, 1810, 1814, 1816, 1826.

⁴⁶ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 1822.

⁴⁷ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 1826. Aşçı Dede'nin Osmanlı arşivindeki 117/451 nolu sicilinde bu tarihten on gün sonra emekli edildiği görülür. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. XLVI. Nihat Azamat, Dede'nin 1904'te emekli olarak doğum yeri Kandilli'ye döndüğünü söylese de esere göre bu bilginin aslı yoktur. Bkz. Nihat Azamat, “Aşçı İbrâhim Dede Mecmuası”, *DİA*, c. 3, s. 546-547, 1991. Findley, Aşçı Dede'nin 1906 senesinin Ekim ayında emekli olduğunu, yazmanın emeklilikten sonra da bir süre devam ettiğini, hatta belki Dede'nin 1908 Jön Türk Devrimi'ne de tanık olduğunu ama bu olaydan bahsedilmeden eserin sona erdiğini ifade eder. Findley, a.g.e., s. 312, 320. Bu bilgi bize elimizdeki nüshanın son bölümünde eksik sayfalar olabileceğini düşündürmektedir.

⁴⁸ Şaban Er, Aşçı Dede'nin Medine-i Münevvere'de vefat ettiği ve Cennet'ül-Baki'ye defnedildiği rivayetinden bahseder. Bkz. Şaban Er, *Erzincanlı Terzi Baba (Hayyat Muhammed Vehbi “Kuddise Sirruh”) Külliyyatı (Hayatı, Eserleri, Halifeleri, Menkıbeleri)*, İstanbul, Kutupyıldızı Yayınları, 2014, s. 9. Müellif, Terzi Baba'nın hayatından bahsederken, Şevkistan'la beraber Aşçı Dede'nin Hatıraları'nı en önemli iki kaynaktan biri saymış, Dede'nin hayatı hakkında bilgi vermiş ve eserde

D. AŞCI DEDE’NİN EVLİLİKLERİ VE ÇOCUKLARI

Aşçı Dede’nin ilk evliliği 1853 senesinde Dersaadet’te Kalem’de görev yaptığı ve Şeyh Hasan Efendi’nin tekkesinde kaldığı dönemde gerçekleşmiştir. Tüccar Mehmed Ali Ağa’nın eşi Emine Hanım tarafından yetiştirilmiş Çerkes cariye Hamîde Hanım ile evlenen İbrahim Efendi’nin düğün merasimi hakkında bilgi edinmek mümkündür. Nikahı daha evvelden kıyılan müellifin düğünü Kandilli’de Kurban Bayramı’nın birinci Cuma gecesi yapılmıştır. Yatsı ezanında toplar atıldıktan ve namaz kılındıktan sonra önlerinde mum koyulmuş tablalar olduğu halde maytaplar çekilmiş, fişekler atılmış, ilahiler okunmuştur.⁴⁹ Bu evlilikten, 1270 (1854) senesinde Hasan Hüsameddin dünyaya gelmiştir. Erzincan’da ikamet ettikleri sırada, eşi Dersaadet’teyken ikiz erkek çocukları olmuş ancak ikisi de vefat etmiştir. 1275’te (1859) ikinci oğlu Salih, 1279’da (1863) kızı Fatma Zehra dünyaya gelmiş ancak o da çok yaşamamıştır. 1281’de (1865) Hamîde Hanım rahatsızlanmış ve kısa süre içinde vefat etmiştir.⁵⁰ O dönem çocukları küçük olduğundan, bu vefattan çok muzdarip olan İbrahim Efendi, Fehmi Efendi vasıtasıyla Derviş Paşa’nın mahdumunun dadısı Hatice Hanım⁵¹ ile evlendirilmiştir. Bu evlilikten 1285 (1868) senesinde kızı Ayşe Kevser dünyaya gelmiş ama yaşını doldurmadan vefat etmiştir.⁵²

Hatırat’tan bol miktarda alıntı yapmıştır (s. 8-9). Findley de Aşçı Dede’nin vefat tarihini yaklaşık 1910 olarak ifade eder. Findley, a.g.e., s. 18.

⁴⁹ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 195.

⁵⁰ Bu vefat sırasında İbrahim Efendi ve ailesi Erzincan’da, müridinin yakınındadırlar. Fehmi Efendi, İbrahim Efendi’nin eşini pek sever ve bir gece onu ziyarete gelip, yattığı odaya dışarıdan teveccüh ederek murakabede bulunur, ardından da bahçede değil de şehirde bir yerde kalacağını, İbrahim Efendi’nin ise o gece kendisiyle gelmek yerine, eşine hizmette bulunmasını tavsiye eder ve hanıma selâm gönderir. O gece eşinin vefat edeceğini düşünen Aşçı Dede, durumu ailesine bildirir, aile ve komşular gelip, helallik alır. Dede de yalnız bir hizmetçiyle beraber eşiyile kalır ve onun başında Kur’an tilaveti, zikrullah, murakabe ile meşgul olur. Bu sırada eşinin gözü kapalıdır yalnız arada açar, tavana bakar arada da kollarını ve kendisini sıçratır, böylece seher vaktine kadar kalır. Şafak tuluu ederken artık eşinin canının çıkacağını anlayan İbrahim Efendi, yanına gidip “Yâ hû” diye seslendiğinde, hanımının gözünü açtığını, sesinin kalınlaştığını ve efendim diyerek cevap verdiğini, ardından beraberce kelime-i şehadet getirdiklerini ve sabah ezanı okunurken de vefat ettiğini anlatır. Durum, hemen aileye ve efendiye haber verilir. Fehmi Efendi, Abdussamed Efendi ve sair ihvan gelir, gerekli hazırlık yapılır. İbrahim Efendi’de bulunan Vehbi Hayyat’ın türbesinin eski puşidesi teberrükten sandukaya örtülür, Fehmi Efendi’nin imamlığında cenaze namazı kılınır ve mevta, bizzat Fehmi Efendi tarafından Vehbi hayyat’ın türbesi yanında ayakucuna doğru defnedilir. İbrahim Efendi, cenaze töreninde müridinin de ağladığını kaydeder. Müellif, vefat eden eşi için “İşte bu asi yüzsüz velî olamadım, lâkin merhûme lâ-şek ve lâ-şübhe veliye idi. Çünkü köprüyü selâmetle geçenler evliyadır.” der. Bkz. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 473.

⁵¹ İlk eşi gibi ikinci eşi Hatice Hanım için de olumlu konuşan İbrahim Efendi, üstünden 20 sene geçti, Allah çok güzel muhabbet verdi, kendi kendime abdest aldığımı bilmem, her abdestte ayak havlusunu eksik görmedim, sultanlar gibi yaşatır der. Bkz. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 475.

⁵² Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 508. Dört evladını kaybeden Aşçı Dede’nin yaşadığı üzüntüye rağmen hatıratı derç ettiği şu kısa hikaye, onun sûfi kimliğini görebilmek açısından önemlidir: “Bir zatın böyle ufak ufak çocukları yaşamayıp irtihâl-i dâr-ı bekâ edermiş. Altı nefer evlâdı bu yolda gitmiş.

Üçüncü ve son evliliğini Şam'dan Dersaadet'e ziyarete geldiğinde 1310'da (1893) eşi çok hasta olduğu için onun isteği ve izni ile Dilber Hanım'la yapmış ve hep birlikte Şam'a dönmüşlerdir. Uzun yıllar eşinden iyi hizmet gören Aşçı Dede, son günlerinde de ona hizmette bulunmuştur, özellikle yol boyunca gemide yaşadıkları sıkıntı çoktur. Şam'a döndükten birkaç ay sonra da Hatice Hanım vefat etmiştir. Dede'nin üçüncü eşinden çocuğu olmamıştır fakat Dilber Hanım'ın önceki eşinden Hassa Ordusu Serçavuşu Arif ve Tophane Kalemi Tercüme Odası'nda Mülazım İsmail olmak üzere iki oğlu vardır.⁵³

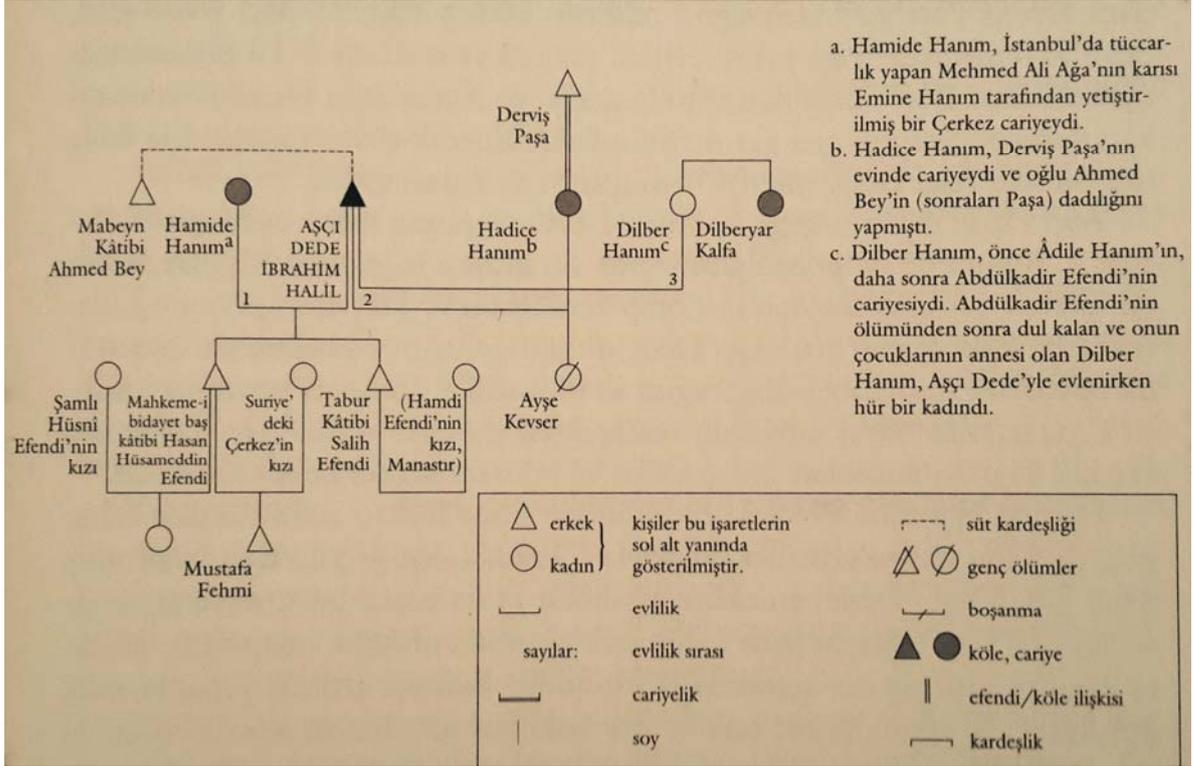
İbrahim Efendi'nin büyük oğlu Hüsameddin Efendi'nin ilk evliliğinden Ahmed Kemaleddin adında bir oğlu ve bir kızı, 1891'de eşini kaybedince, yaptığı ikinci evlilikten de Mustafa Fehmi (d. 1892) ve Mehmed Celaleddin (d. 1898) adında iki oğlu dünyaya gelmiştir. Mahkeme-i bidayet başkatipliği, da'avi vekilliği gibi çeşitli memuriyetlerde bulunan Hüsameddin Efendi, Dersaadet, Midilli ve Şam'da yaşamıştır.⁵⁴ Küçük oğlu Salih ise gençliğinde gönüllü askere yazılmış, sonra nüfus mümeyyizliği, aşar başkatipliği, tabur katipliği gibi görevlerde bulunmuş, Dersaadet, İškodra, Kavaya, Siirt ve Şam'da yaşamıştır. 1892'de eşini kaybetmiştir.⁵⁵

Yedinci evladı dahi fevkalâde keyifsiz, ümitsiz bir hâlde olmakla o zat artık canının ziyade sıkılmasından uykuya yatmış. Âlem-i ma'nâda kendisini meydân-ı mahşerde bulur. Bu zatın günahı sevabından ziyade olmakla cehenneme idhâl olunmasına fermân-ı ilahî zuhur eder. Zebaniler yakasından tutup cehenneme götürürler. Cehennemden bir kapısından içeriye atmak isterler ise de bunun vefat eden çocuklarından birisi kapının önünde durup "Ben babamı buradan koymam" der. Öbür kapıya götürürler, kezalik o kapı önünde dahi diğer bir çocuğu olup içeri atmaya bırakmaz. Şimdi o zat tefekkür eder ki cehennemden alt kapısı da böyledir; birer çocuk ile mesdûddur, lâkin yedinci kapıda kimse yoktur. İşte buradan içeri atarlar!" diye titrer iken bir de birisi gelip "Efendi, efendi kalk, çocuk sizlere ömür, vefat etti" demesi üzerine hemen o zat yerden sıçrayıp kalkıp derhâl hiç kimseye bakmayıp uşağı çağırıp "Çabuk şuradan bir koyun al gel, kurban edeceğim" diyerek çok çok Cenâb-ı Hakk'a hamd ü senalar eder. Herkes, gördüğü rüyadan haberi yok, bu adamın aklına bir fenalık gelmiş diyerek pend ü nasihat etmek isterler. O zat der ki "Yahu aklım başımdadır. Ancak şöyle şöyle bir rüya gördüm, onun için teşekkür ediyorum ki yedinci kapıyı da kapadık!" İşte azizim muhakkak muhakkak böyledir ve ayn-ı rahmet ve mağfirettir. Teşekkürler etmeli sultanım. Fakirin de haylice kapıları mesdûddur; ancak nefsi emmârenin cümle kapısını kapayamadım." Bkz. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 470- 471. Bu minvalde örnek verilen hadis-i şerifler için bkz. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 488.

⁵³ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 834.

⁵⁴ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 564, 598, 603.

⁵⁵ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 564, 599, 601, 809. Eserin giriş bölümünde, Salihin ikiz oğulları ve kızı Fatma Zehra'dan bahsedilmiştir ancak bu bilgi hatalıdır. Zira bu çocuklar Salih'in değil İbrahim Efendi'nin vefat eden çocuklarıdır. Nitekim, verilen doğum/ölüm tarihleri de tutmamaktadır, ikiz çocuklar doğduğunda Salih henüz doğmamıştır, Fatma Zehra doğduğunda ise 4 yaşındadır. Bkz. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. XLVII.

Şekil 2. Aşçı Dede'nin evlilikleri, torunları ve öteki bağları. (Kaynak: Findley, a.g.e., s. 133)

E. AŞÇI DEDE'NİN ESERLERİ

1. Tercümetü'l-Fârisiyye fi Tefsîri'l-Hakkiyye

Aşçı Dede, İsmail Hakkı Bursevi'nin *Ruhu'l Beyan* adlı eserinde yer alan *Mesnevî* alıntılarını tercüme etmek maksadıyla bir işe girişmiş, Dersaadet'ten dört cilt *Ruhu'l Beyan* getirtmiş ve eseri telif etmek için Şam'da Halilullâh Medresesi'nde münzevi yaşayan Bursalı Hafız Efendi'den⁵⁶ ders almıştır. Hafız Hoca'yla Arapça kısımları yalnızca okurken, Farsça kısımlara mana vererek çalışmışlar ve ortaya Dede'nin *Tercümetü'l-Fârisiyye fi Tefsîri'l-Hakkiyye* ismini verdiği eser çıkmıştır. Her cildi bir sene süren dört ciltlik eserin telifi Şaban 1306'da (Nisan 1889) bitmiştir.⁵⁷

Müellifin basım izni alamadığı ve yayımlatamadığı bu eserin yegâne nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bölümü büyük boyda no. 3210 (c.

⁵⁶ Malatyalı Şeyh Hasan Efendi'nin halifesi olan Bursalı Hafız Efendi, müşşidinin ölümünden sonra medresede onun hücrelerinde münzevi yaşamış ve yalnızca sevdiği bazı insanlara ders vermiştir. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 637.

⁵⁷ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 636-637.

I, 842 s.), no. 3211 (c. II, 1109 s.), no. 3212 (c. III, 920 s.), no. 3213'de (c. IV, 446 s.) kayıtlıdır.⁵⁸

2. Kavâ'idü'l-Fârisiyye

Aşçı Dede, *Tercümetü'l-Fârisiyye fi Tefsiri'l-Hakkiyye* adlı eser bittikten sonra, Farsça bir gramer kitabı yazma gereği görmüş ve *Kavâ'idü'l Fârisiyye* adındaki eseri kaleme alarak, tercümenin son cildinde 447-604⁵⁹ sayfaları arasına derç etmiştir. İlk eserden hemen sonra yazıldığı için, 1889'da tamamlanması muhtemeldir.

Eserde giriş bölümü ve yazılış amacının ardından, Farsça ile ilgili genel bilgi verilmiş, Farsça'nın gramer yapısı örneklerle anlatılmış, bir de sözlük eklenmiştir.⁶⁰ Eserle ilgili Esra İpek Turan tarafından *Aşçı Dede Halil İbrahim Efendi'nin Fars Dili ve Gramerine Dair Çalışmaları* isimli bir yüksek lisans tezi hazırlanmış ve kitap günümüz alfabesiyle literatüre kazandırılmıştır.

3. Risâle-i Tercümetü'l-Hakâyıkî'l-Hakîkiyye

Aşçı Dede'nin *Risâle-i Tercümetü'l-Hakâyıkî'l-Hakîkiyye* isimli eserinin nüshası bulunamamıştır. Ancak hatıratında birçok yerde bahsi geçen eser hakkında şöyle bir not vardır: “İşte mezkûr dört cilt *Rûhu'l-Beyân* serâpâ kıraat ve mütalâa olduğu gibi altı cilt *Mesnevî-i şerîf* dahi elden geçmiş olduğundan bunlarda müşahede olunan rumûz u işârât, fakiri bir başka renk ve hâle sokup artık bir dereceye kadar cemâl-i hakikat yüz göstermiş ve yüz vermiş olmasıyla, gönül arzu ve emel etti ki bir de hakikat ve butûn cihetinden bazı şeylerin meydân-ı aşk u muhabbete getirilip bâzâr-ı uşşâkta bir salâ nidası edelim. Gerçi pek çok ahvâl-i hakîkati ve âlem-i gayb ü butûnu beyan eder kütüb-i şerîfeler telif olunmuş mevcuttur. Bu abd-i âsî biçare böyle topal eşek ile kervana karışmak mahzâ hata ise de ancak hakîkat-i ahvâli bir derece daha açık söylemek ve bir de bazı teşbîhât u temsîlât ile gaip ve butûn ahvalini tecessüm ettirip işi tamamıyla meydana koymak efkâr-ı kemterîye mebni böyle bir risale telifine bed' ve mübâşeret ile *Risâle-i Tercümetü'l-Hakâyıkî'l-Hakîkiyye* namını verdim azizim.”⁶¹

⁵⁸ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. XLVIII.

⁵⁹ Turan, çalışmada iki ayrı yerde eserin nihayetini s. 530 olarak belirtmiş, diğer yerlerde doğru olan s. 604'ü telaffuz etmiştir. Turan, a.g.t., s. 13, 20.

⁶⁰ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 21.

⁶¹ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 637.

Hatırat'tan, söz konusu eserde, esbab-müsebbib, esma-ı hüsnâ, cennet, vahdet gibi meselelerin ele alındığını öğrenebiliyoruz.⁶²

4. Risâle-i Tercüme-i Ahvâl-i Dede-i Nakşî Mevlevî

Aşçı Dede'nin bilinen dört kitabından biri olan ve bir hatırat⁶³ niteliği taşıyan *Risâle-i Tercüme-i Ahvâl-i Dede-i Nakşî Mevlevî* isimli kitabı, tüm eserleri içinde en bilineni, içeriği ve hacimli yapısı itibarıyla de en ilgi çekici olanıdır. Çok yönlü bir eser olan bu hatıratta, başta *Mesnevî* olmak üzere birçok eserden alıntılar yapılmış, ayetler, hadisler referans gösterilerek çeşitli konular derinlemesine ele alınmış, tasavvufi konular anlatılırken bir tasavvuf terimleri sözlüğü gibi ıstılahlar açıklanmıştır. Eser, benzetmeler, atasözü ve deyimlerle zenginleşen bir üslupla kaleme alınmış, ayrıca hem Aşçı Dede'nin yazdığı hem de kendisine yazılan çok sayıda mektup ve telgrafa da yer verilmiştir. Bunun yanı sıra Hatırat'ta, *Nevhatu'l-Uşşak*, *Işkname*⁶⁴ ve *Risale-i Marifetu'n Nefs*⁶⁵ olmak üzere üç eser iktibas edilmiştir.

⁶² Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 721, 732, 960.

⁶³ Hâtırat türü hakkında daha geniş bilgi için bkz. M. Orhan Okay, "Hâtırat", *DİA*, c. 16, s. 445-449, 1997. Halil Baltacı bu maddede, Aşçı Dede'nin eserine hiçbir şekilde değinilmemiş olmasının bir eksiklik olarak göze çarptığını ifade etmiştir ancak bu bilgi hatalıdır. Zira, bu madde incelendiğinde görülecektir ki "Din ve Tarikatlarla İlgili Hatıralar"dan bahsedilirken Aşçı Dede'nin Hatıraları'nın Reşat Ekrem Koçu tarafından yayımlanan "Aşçı Dede Halil İbrâhim, Geçen Asrı Aydınlatan Kıymetli Vesikalardan Bir Eser: Hâtıralar (İstanbul 1960)" isimli sadeleştirilmiş nüshasına yer verilmiştir. Bkz. Okay, a.g.e., s. 447. Halil Baltacı, "Aşçı İbrahim Dede Hâtıratı Çerçevesinde XIX. Yüzyıl Erzincan'ında Dinî ve Tasavvufî Hayat", Erzincan, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, ÖS-I: 47- 64, 2015, s. 47.

⁶⁴ Sultan Veled'e isnat edilen *Işkname* adlı esere, Halid Efendi (ö. 1906) tarafından yapılan ilk 23 beyitin şerhi 1305'te İstanbul'da basılır. Rifai şeyhi Salih Efendi'nin 1261/1845 senesinde İstanbul'da doğan oğlu Halid Efendi, orduda ruznamçe, jurnal, yoklama, nizamiye kalemi gibi çeşitli kalemlerde görev yapmış bir devlet memurudur. Tasavvufa Nakşi-Halidi yoldan başlayan ve 1297'de (1880) Edirne'ye tayin edilen Halid Efendi, Mevlevî Şeyhi Ali Eşref Dede'ye intisap etmiş, hem onun hem de oğlu Salahaddin Efendi'nin döneminde Edirne Mevlevîhanesi'nde Mesnevîhanlık yapmıştır. Aşçı Dede, 1311/1895'te İstanbul'a geldiğinde *Işkname* şerhini okumuş ama tamamının neşredilmediğini duymuş, bunun üzerine Halid Efendi'yle mektuplaşmaya başlamıştır. Kendisi Aşçı Dede'nin en yakın dostlarından biri ve Edirne'de birarada olduğu bir zattır. Hatırat'ta 205 ve 308 sayfaları arasında derç edilen eser, Aşçı Dede vasıtasıyla tamamına ulaşabildiğimiz bir eser olmuştur. Mustafa Koç, bu esere temas eden makalesinde ikilinin Hatırat'ta yer alan mektuplarına da yer verir. Mustafa Koç, "Osmanlı'nın Son Döneminde Sultan Veled Üzerine Yapılan Bir Şerh: Halid Efendi'nin *Işkname*'si", *Uluslararası Mevlâna Sempozyumu Bildirileri*, 2007, s. 633-646, s. 633-635. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 927.

⁶⁵ Şeyh Mehmed Sadık Kuddise, Erzincan'da doğar, Üsküdar'da Atik Valide Sultan Camii civarında Alacaminare karşısındaki tekkede mutavtan, Marifetun Nefs'i telif eder, kabri de oradadır. Rumeli Sofya'da yaşamış, Şam'a gidip, Zekeriya Camii'nde Nakşibendi'den Yekdest-i Mekki'nin halifesi Şeyh Süleyman Efendi'ye biat edip, ondan terbiye görmüştür. Aşçı Dede, hatıratın birinci cildine bahsi geçen mecazi aşkı üzerine *Nevhat'ul-uşşak* adlı eseri, ikinci cilde de hakiki aşkı anlatmak için rıza, istiğfar, nefsin mertebeleri gibi meseleleri konu eden bu eseri (s. 640-694) derç ettiğini ifade eder. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 638-639.

Eserin içeriğiyle ilgili Aşçı Dede de şunları söylemiştir: “Attar dükkânı, yanında pek aşığı kalır; yaştan kurudan, aşktan meşkten, zâhir ü bâtın her ne ki istersin mevcuttur Aşçı Dede'nin kitabında.”⁶⁶

Hatıratın telif edilme sebebini de yine müellifin kaleminden öğrenmek mümkündür: “İşte sebeb-i ma'nevîsi bu idi, sonra bu zamân-ı sa'âdetten ara yerden sekiz on sene mürur ederek Şâm-ı şerîf'e geldiğimde gönlüme geldi ki pek büyük zevât-ı kirâm hazerâtına yetişip pek çok fevkalâde kelâm-ı hakikat ve tarikat istımarıyla neş'e-yâb-ı aşk u muhabbet oldum. Ancak ihvân-ı bâ-sefâya bir hizmet olmak üzere böyle sergüzeştim olan ahval ile beraber hazerât-ı ehlullâhın kelâmıların ve ahval ve etvar-ı ulyâlarını bildirmek için *Risâle-i Ahvâl-i Aşçı Dede* namıyla bir risale kaleme alınması gönlüme gelmiş ve o veçhile bu risaleye bed'ü mübâşeret olunmuştur.”⁶⁷

Dede'nin Şam'da ikamet ettiği dönemde telif etmeye başladığı üç ciltlik eserin akıbetini ve hangi tarihte ne durumda olduğunu da yine kendi kaleminden öğreniriz: “Bugün bin üç yüz iki senesi Şa'bân-ı şerifin yirmiz dokuzu [13 haziran 1885] imiş. Yarın ramazân-ı şerîf diyorlar. Artık bir sene-i kâmile bu risâle ile meşgul olduk.” “Zaten buraya kadar olan ahvâl-i havadis tamam oldu. Şimdiden sonra inşâallâhu ta'âlâ gönlümüz arzusu gibi güzel havadisler zuhur eder ise, yine arz u beyan ederim.”⁶⁸

İbrahim Efendi, risaleyi yazarken kullandığı mürekkep iyi olmadığı için yazılar zamanla okunamaz vaziyete gelmiştir. Aynı zamanda, *Nevhat'ul-Uşşak'la* birlikte eserin başına bir medh eklemesi gerektiğini de düşünür. Haşiyelerin içeriye alınması da gerekmektedir. Bu sebeple, iyi bir kağıt ve mürekkep bulunup, birine tebyiz ettirilmesi elzemdir.

Müellifin Edirne'de bulunduğu bu dönemde, Levazım İkinci Şube Müdürü Halid Efendi, *Istilahat'us-sûfiyye*⁶⁹ hakkında bir risâle yazmış ve bunu mülâzım Mustafa Efendi'ye⁷⁰ tebyiz ettirmiştir. Dede de, 1317 (1899) senesinde bu zata risâleyi tebyiz etmesini teklif etmiştir, böylece sabahları beraberce Kalem'de çalışmaya başlarlar, Dede okur, Mustafa Efendi yazar. 6 ay 7 gün sonra, birinci cilt sona erer, ardından ikinci cilde başlarlar, bir sene sonra bu da biter. 1. ve 2. cildi tebyiz eden

⁶⁶ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 1289.

⁶⁷ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 1332.

⁶⁸ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 589.

⁶⁹ Bahsi geçen eser, Mevlana müzesi no.1671'dedir. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 1067-1068.

⁷⁰ Mustafa Efendi, mahçup, zeki, ahlaklı, fakir bir zattır. Biraderleri çocuk, yemenici çırağıdır, annesi de hizmetçilik ve aşçılık gibi işler yapar. Aşçı Dede onlara yardımda bulunur, daha Edirne'ye geldiğinde onun annesini aşçı olarak işe alır. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 1067-1068.

Mustafa Efendi başka bir mevkiye yükselir. Üçler aşkına üç cilt olacak dediği eserin 3. cildi için de Kalem çalışanı Haşim Efendi'de karar kılar.⁷¹

Aşçı Dede'nin Hatıraları'na ulaşabildiğimiz iki nüsha mevcuttur: Dede'nin gözden geçirip dikte ettirdiği nüsha İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bölümü'nde büyük boyda no. 78, 79 ve 80'dedir. Diğer eksik nüsha ise yine aynı bölümde 3222'de kayıtlıdır.⁷²

Hatırat'tan seçmeler ilk olarak Haber Akşam Postası'nda aralıklarla 53 tefrika halinde yayımlanmıştır (ilk tefrika: 12 II Kânûn 1941, S. 3190, s. 3-4, son tefrika: 24 Temmuz 1941, S. 3382, s. 3).⁷³ Bu tarihten sonra 1959 senesinde eserle ilgili Marie Luise Bremer tarafından *Die Memoiren des türkischen Derwischs Aşçı Dede İbrâhîm* isimli Almanca bir doktora tezi hazırlanmış (*Walldorf- Hessen: Verlag für Orientkunde*), ondan bir yıl sonra da Reşat Ekrem Koçu tarafından eserin özeti mahiyetinde 125 sayfalık bir nüsha hazırlanmıştır: *Geçen Asrı Aydınlatan Kıymetli Vesikalardan Bir Eser: Hatıralar*.

Tezimizde, ana kaynak olarak kullanılan, Mustafa Koç ve Eyyüp Tanrıverdi tarafından yayıma hazırlanan "Aşçı Dede'nin Hatıraları" isimli çalışma, eserle ilgili yapılmış en önemli çalışmadır. Eserin telifinin tamamlanmasından 100 yıl sonra 2006 yılında basılan bu eserde, Hatırat yeni harflere aktarılmış, giriş bölümü ve eklenen dipnotlarla zenginleştirilmiştir. Bu çalışmayla ilgili çeşitli gazete ve websitelerinde yazılar çıkmış, dergilerde tanıtım ve inceleme yazıları yazılarak esere dikkat çekilmiştir.⁷⁴ Ayrıca birçok yerli ve yabancı çalışmada Aşçı Dede'nin Hatıraları dikkate alınmış, eserde yer alan tasavvufî meseleler kadar sosyal meseleler ve bürokratik meseleler de incelenmiştir.⁷⁵

⁷¹ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 1069, 1072-1074, 1081, 1087, 1095, 1130, 1134.

⁷² Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. XLIX-L. Nihat Azamat, yalnızca 78-80 nolu nüshaya temas ederek tek bir nüsha olduğunu ifade etmiştir. Azamat, a.g.e, s. 546.

⁷³ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. L.

⁷⁴ Bkz. Bilal Kemikli, "An Important Resource on Ottoman Folklore: Memoirs of Ascı Dede (Aşçı İbrahim Dede, Aşçı Dede'nin Hatıraları: Çok Yönlü Bir Sufinin Gözüyle Son Dönem Osmanlı Hayatı, I-IV)", (ed.) Mustafa Koç, Eyüp Tanrıverdi, Indiana University, *Journal of Folklore Research Reviews*, 2007. Gülçin Koç, Haşim Koç, "Çok Yönlü Bir Sufinin Gözüyle Son Dönem Osmanlı Hayatı: Aşçı Dede'nin Hatıraları (The Ottoman Life in the Later Period of the Empire through the Eyes of a Multi-Dimensional Sufi: The Memoirs of Aşçı Dede)", (ed.) Mustafa Koç, Eyüp Tanrıverdi, *İslâm Araştırmaları Dergisi (Turkish Journal Of Islamic Studies)*, S: 19, 2008, s. 140-149. Bu makale incelendiğinde (s. 142) Aşçı Dede'nin iki kere evlendiği ve hatıratın Reşat Ekrem Koçu tarafından yayımlanan sadeleştirilmiş nüshasının 1959 yılında yayımlandığı bilgileri görülmektedir. Ancak verilen bilgiler hatalıdır, doğrusu çalışmanın ilgili bölümlerinde aktarılmıştır.

⁷⁵ Tezde yer yer anılan bu çalışmalar dışındaki diğer çalışmalar için bkz. Richard Wittmann, "Französische Hemden, österreichische Dampfschiffe und deutsche Lokomotiven: Fremde Dinge in der Selbstverortung des islamischen Mystikers Aşçı Dede İbrahim" in *Selbstzeugnis und Person*.

Transkulturelle Perspektiven, ed. H. Medick, A. Schaser and C. Ulbrich, Cologne-Weimar: Böhlau Verlag, 2012. Richard Wittmann, “‘Fine feathers make fine birds’: Aşçı Dede İbrahim and his ‘chemise à la mode française,’” in *Fashioning the Self in Transcultural Settings: The Uses and Significance of Dress in Self-Narratives*, ed. Richard Wittmann and Claudia Ulbrich, Würzburg: Ergon, 2012. Cemile Barışan, “Bir Süfinin Hatıraları Üzerinden Nostaljik Bir İstanbul Güzellemesi: ‘Aşçı Dede’nin Hatıraları’ ve Aziz İstanbul”, İstanbul, *Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu-II*; 27-29, 2014.

II. BÖLÜM

AŞÇI DEDE’NİN HATIRALARI’NDA TASAVVUFİ HAYAT

A. AŞÇI DEDE’NİN TASAVVUFLA TANIŞMASI VE TASAVVUFİ TERBİYE SÜRECİ

İbrahim Efendi’nin dervişmeşrep bir zat olmasında, tasavvufi hayata girmesinde, çocukluğundan itibaren rol oynayan bazı zatlar vardır. Örneğin, beraber büyüdüğü dedesi Hasan Ağa ehl-i tarîk olmasa da âbid ve zâhid bir zattır. Beş vakit namazını Şehzade Camii’nde kılan, ilerlemiş yaşına rağmen senelerce yaz-kış cuma namazları için uzunca bir yol yürüyerek Hazret-i Eyyüp el-Ensârî Camii’ne gidip gelen Hasan Ağa, rahatsızlanmış ve bir Ramazan ayının ilk Cuma günü sabaha karşı vefat etmiştir. Cuma namazı için Hazret-i Eyyüp el-Ensârî Camii’ne yetiştirilen Hasan Ağa’nın cenaze namazının oldukça kalabalık bir topluluk tarafından kılındığı ve padişah cenazesi gibi muamele gördüğü, Hazret-i Eyyüp el-Ensari’nin arkasındaki kabristana defnediliği hatıratında detayıyla anlatılır. Nitekim, müellif bu durumu, “Sahihan padişahlık budur; izzet-i îmân insanı böyle âhirü’l-emr padişah eder”⁷⁶ diyerek ifade etmiştir. Hasan Ağa’yı, emekli maaşını ev halkı ve fakirler için sarfeden, elbisesine önem vermeyen, kimseyle konuşmayan, kendi halinde bir adam olarak tarif eden Aşçı Dede, aile üyelerinin de onun yanında sükût ettiğini, dedesinin kendisini çok sevdiğini ve ondan hep dua aldığını, bu dualar sayesinde de pekçok mübarek zata yetişip, himmet aldığını ifade etmiştir.

Dede’nin beraber büyüdüğü ve üzerinde etkisi olan bir diğer zat ise ehl-i tarîk bir kimse olan eniştesi Beşir Ağa’dır. İbrahim Efendi, o zaman çocuk olduğu için eniştesinin hangi tarikata mensup olduğunu bilmez ancak mürşidinin Bursa’da Abalı Efendi namında bir zat olduğunu bilir. Beşir Ağa’yı, gece yarısına kadar seccade üzerinde zikir ve fikirle meşgul olan, sonunda dünya malının kendisini terketmesiyle

⁷⁶ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 87.

çok zenginken çok fakir hale düşen, Salih Paşa'yı terk eden, evinden çıkmaz biri olarak anlatan İbrahim Efendi, o sıralarda Kalem'de görev yapmaktadır. En son, konağını da satıp, bir süre Kandilli'de oturan Beşir Ağa, dünyadan tamamen elini çekerek, çocuklarına biraz akçe bırakarak, Yemen'e gitmiş ve orada vefat etmiştir. Dede'ye göre, Beşir Ağa onu çok sevmiş, onun için çok dua etmiş, o da çocukluğundan itibaren dervişlere muhabbet duymuştur. Hatta bahsi geçtiğine göre, henüz çocukken Cuma günü geldiğinde seyir yerleri yerine tekkelere gidip dervişlerle birarada olmayı tercih etmiş, ancak o zaman ehl-i tarik olmadığından bir köşede oturup zikirle meşgul olarak vaktini geçirmiştir. O dönemde, yakın olduğu için çoğunlukla Lâleli Câmii şerifinden Langa Yenikapısı'na giden yoldaki Rîfai Dergâhı'na⁷⁷ devam eden İbrahim Efendi, dergâhın o zamanki şeyhi Şeyh Mehmed Efendi'nin⁷⁸ de aşık bir zat olduğunu söyler.

Çocukluğundan beri oyun olarak ilgisini çeken şeyin ise türbedarlık olduğunu ifade eden müellif, o dönemlerde, evdeki beşiğinin üstüne birşey örtüp, beşiğin başına da fesini koyarak taşıdığını ve cenaze süsü verdiğini, zaman zaman da başında imamlık ve müezzinlik yaptığını anlatmıştır. O zaman satılan tahta minareleri alıp eve getiren ve etrafındaki ufak kandilleri yakıp ezan okuyan İbrahim Efendi, evde oynadığı bu oyunlar yüzünden dayak yediğini de eklemiştir.

Dede'nin çocukluk hali ile ilgili bir başka anekdot da yine ilgi çekicidir: "Hele bu yüz­süz asi Aşçı Dedeleri çocukluğumda Şehzadebaşı'ndaki karagözcüye Ramazân-ı şerîfte her gece devam ederdim, fakat bilir idim ki bunlar deve derisinden imal olunmuş, içeride bir adam elinde bunların değneklerini tutup oynatır. Bununla beraber yani böyle bildiğim halde yine ma'nâ-yı hakikat mülâhazasıyla nazar-ı hakikat-bîn ile nazar edip Ferhat ile Şirin oynattığı gece o kadar ağlar idim ki etrafımdaki çocukları dahi ağlatıp gözlerim kan çanağı gibi olmuş mest-i lâ-ya'kıl haneye düşerdim. Çocuk idim, ammâ başım aşere, yüzüm beşere idi; yani aşere-i mübeşşereye ve ehl-i abâya kul u kurban olmuş bir yüz­süz evlâd-ı Beşir idim."⁷⁹

Edindiğimiz bu bilgilerden Aşçı Dede'nin çocukluk yıllarından itibaren, bu âleme dalmaya meraklı olduğunu görebilir ve bu konuda en büyük etkenlerden birinin de eniştesi Beşir Ağa olduğunu şu sözlerden çıkarabiliriz: "Merhum eniştem Beşir

⁷⁷ Bahsi geçen Rîfai Dergahı, Alaca Mescid Tekkesi'dir. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. XII.

⁷⁸ Şeyh Mehmed Sabri er-Rıfâî (ö. 1279), postnişin babası Ali Sabri Efendi'nin (ö. 1253) vefatından sonra yerine geçer, öldükten sonra tekkenin haziresine defnedilir. Tabibzâde Derviş Mehmed Şükri bin İsmâil, *İstanbul Hânkâhları Meşâyihî*, haz. Turgut Kut, Harvard, 1995, s. 65, nakleden Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. XII.

⁷⁹ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 1671.

Ağa'nın bu asi üzerinde olan hakkını bir veçhile eda edemem. Yani bu âlemde sebab-i feyz ü rif'atim o zat olmuştur vesselâm".⁸⁰

İbrahim Efendi'nin üzerinde etkili olan zatların yanısıra yaşadığı mecazi aşklar da onu hakiki aşka götüren önemli deneyimler olmuştur. Mektepte, kalemde, tekkelerde yaşadığı bu deneyimler vasıtasıyla, zaten aşık meşrep olarak tanımladığı mizacı da yolunu bulmuştur. Hakiki ve mecazi aşkları; "... sultân-ı aşk nisan yağmuru gibidir; yılanın ağzına düşer ise, zehir ve midyeye yani midye kabuğuna düşer ise inci ihdas eder; hatta kabuğu dahi sedef olur. Bu aşk-ı mecâzî de aşk-ı hakîkinin köprüsüdür."⁸¹ diyerek tarif eden müellif, "Zira beşerde olan letafet bir bakırın üstüne altın sıvayıp yaldız eyledikleri yaldız gibidir. Kaçan o yaldız gitse bakır zâhir olduğu gibi, o letafet gittikte beşer dahi zişt ve pîr har gibi olur demektir azizim."⁸² sözleriyle de mahlukatın yaratıcıdan farkını açıkça ortaya koymuştur. Yıllar yılı süren bu mecazi aşkların son olarak mürşidi Fehmi Efendi'de kemâle erişmesiyle, bu muhabbet duygusu tafsilatlı bir şekilde açıklanır ve bu kimselerin herbirinin ilâhi aşka giden yolda birer köprü olduğu, herbirinin cemâlinde rabbin temaşa edildiği vurgulanır.

Müellifin kendi meşrebiyle ilgili yazdığı şu yazı ise aslında tüm esere yayılan iç dünyasının küçük bir özeti gibidir: "Ve hem validem der idi ki "Bir güzel sedalı adam bir şarkı veyahut aman diyerek birşey okusa, o saat dudaklarını büküp ağlardın. İşte biz biliriz bu hâlin senin eskiden böyle idi" derler idi. Filhakika kendimi bildim bileliden beri böyle şeylere asla tahammül edemem. Gayet gözü yaşlı bir âşıkım. Hatta düğünlerde çalgı çalınsa herkes güler oynar, fakir ağlarım ve öyle Hatm-i şerîf ve nikâh cemiyetlerinde, velhâsıl huzur ve aşk meclislerinde bir veçhile tahammül edemem. İşte bu da kesbî değildir, vehbî olup Cenâb-ı Hakk'ın kemâl-i lutf u kereminden bir atıyye ve ihsanıdır. Bunun îfâ-yı şükründen fevkalâde âciz bir kulum. Çünkü ma'lûm-ı âşikân olduğu üzere bu insanların âlem-i ervâhta ruhları halk ve icat oldukça herkesin ruhu üzerine bir miktar gam u sürûr ve keder ü elem meşakkat-i aşk edviyelerinden damlatmışlardır. Bu fakir İbrahim'e ise kezalik birer miktar damlatırlar iken her nasılsa aşk şişesi melâikenin elinden düşüp kırılarak içinde olan aşk ruhu dökülüp ruhumla imtizâc-ı küllî hâsıl ettiğinden imtiyazlı olmuşum. İşte bu hâl-i aşk günbegün tezayüt ederek şu hâle geldim ki Arap, kuyudan su çeker iken çıkırığın sedasına tahammül

⁸⁰ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 88.

⁸¹ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 126.

⁸² Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 99.

edemeyip ağlama gelirdi ve sokakta miskin bir çocuk görsem ki ağlıyor, ben de beraber ağlar idim. Velhâsıl bilmem ki bir tesirli bir şeye tesadüf edip de ağlamayayım.”⁸³

Görüldüğü üzere, çocukluk döneminde birarada yetiştiği kimseler ve dervişmeşrep mizacı İbrahim Efendi'nin yolunun tasavvufi hayattan ve tekkelerden geçmesine zemin hazırlamıştır. Birçok müşşidden ve yoldan nasiplenen Dede, Dersaadet'teki ve Edirne'deki Mevlevîler'den, Erzurum'daki Kâdirilerden, Erzincan ve Şam'daki Nakşilerden ve yetiştiği bütün erenlerden pekçok zatla sohbet ve dostluk etmiş, tasavvufa dair birçok hakikati dinleyerek ve uygulayarak kâmil insan olmanın inceliklerini öğrenmiştir.

Çalışmanın bu bölümünde, Aşçı Dede'nin tasavvufi hayatı yaşadığı şehirler üzerinden başlıklara ayrılacak ve her şehirde kronolojik bir sıra takip edilerek anlatılacaktır.

1. Dersaadet'teki Tasavvufi Yaşantısı

a. Kâdirilik'le İrtibatı

İbrahim Efendi'nin göreve başladığı Kalem'de Dersaadet ordusu mümeyyizi olan Muhtar Efendi, Üsküdar Nuhkuyusu'nda Kartal Baba Tekkesi⁸⁴ olarak bilinen tekkede ikamet etmektedir. Zira, bu tekkenin şeyhi olan babası vefat edince postnişin olmuş, ancak yerine bir vekil tayin ederek memuriyetteki görevine devam etmiştir. Muhtar Efendi'yle iyi ilişki kuran ve neredeyse mümeyyiz refiki gibi çalışan İbrahim Efendi, yazın çoğunlukla Cuma geceleri burada kalarak Cumartesi günleri Muhtar Efendi'yle birlikte Kalem'e gider. Müellifin Kalem'e başladıktan sonra, gidip geldiğini

⁸³ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 121.

⁸⁴ Üsküdar Valide-i Atik Mahallesi'nde Kartal Baba Caddesi ile Nuhkuyusu Caddesi kesişiminde bulunan Kartal Ahmed Efendi Tekkesi, Şeyh Ahmed Kartal Tekkesi, Şeyh Kartal Tekkesi olarak bilinen tekkenin banisi Şeyh Ahmed Efendi'dir ancak tekkenin yapılış tarihi belli değildir, ikinci banisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın azad edilen cariyesi La'iter Hanım tarafından 1878 senesinde tamir ettirilmiştir. Anıt mezarlar, tahta bir pano arkasında tevhitaneinin batı kısmında yer alırken, 20. yy'ın ikinci yarısında yapılan restorasyonda tevhitane yıktırılarak camiye dönüştürülmüş, anıt mezarlar, caminin altında inşa edilen türbeye taşınmıştır. M. Şefik Korkusuz, *İstanbul Tekkeleri ve Postnişinleri*, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2016, s. 677-678. M. Baha Tanman, "Settings for the Veneration of Saints", (çev. M. E. Quigley-Pınar), *The Dervish Lodge: Architecture, Art and Sufism in Ottoman Turkey*, ed. Raymond Lifchez, Berkeley/ Los Angeles and Oxford: University of California Press, 1992, s. 130-171, s. 156. Tekke, 2016 yılında restore edilerek, Kartal Baba Camii olarak hizmete sunulmuştur. Biri bodrum katı olmak üzere üç kattan oluşan caminin giriş katında sandukalar bulunmakta, üst katında ise hanımlar için ayrılmış balkonlu bir kat bulunmaktadır. Bodrum katı ise yine mescit olarak düzenlenmiştir. Bahçede küçük bir hazireyle birlikte, camiye bitişik şekilde cami görevlilerinin konutları bulunmaktadır. Restorasyon sırasında, daha önce halk tarafından inşa edilen minare yıkılmış ve tekrar inşa edilmemiştir, dışarıdan bakıldığında bu haliyle büyük bir ev görünümündedir.

zikrettiği ilk tekke de burasıdır, Kartal Baba'nın bir diğer önemi ise Dede'nin Kâdiriyye tarikatıyla ilk ilişkisini kurduğu yer olmasıdır. Ancak Hatırat'tan o dönem bu tarikatla ilgili kayda değer bir bilgiye ulaşamayız.

Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde de görüleceği üzere, Muhtar Efendi, İbrahim Efendi'nin hayatında önemli bir yer tutar. Dede, yıllar sonra Şam'da tekrar biraraya geleceği bu zata çok düşkündür.

b. Nakşibendilik'e İlgisi

İbrahim Efendi, Dersaadet'te ruznamçeci olduğu dönemde, Kalem'de çalışan Osman Bey'e karşı bir muhabbet beslemiştir. Kendisini teskin etmek için oruç tuttuğu, geceleri uyuyamayıp camilere gittiği, Cuma günleri dergâhlarda akşam ettiği bu dönemde, Saffet Paşa Tekkesi⁸⁵ şeyhine mensup bir Nakşibendi dervişi olan Osman Bey'in bu tarikat ile ilgili söylediklerini dinlemiş ve etkilenip bu âleme dalmak istemiştir. O sırada, hiçbir tarikata intisap etmemiş olan İbrahim Efendi'nin kısa süre sonra bir tekkede hizmetkarlık yapacak konuma gelmesinde muhakkak ki Osman Bey'den hayranlıkla dinlediği bilgilerin etkisi vardır. Ancak bu muhabbetlerin içeriğinde Nakşibendiyye tarikatına ait bir bilgi dikkat çekmemektedir.

c. Halvetilik'le Bağı

Dersaadet'te Kalem'e devam ettiği dönemde, Osman Bey'e duyduğu muhabbet ve ihvanın teşvikiyle bir şeyhe intisap etmeye karar veren İbrahim Efendi, evine yakın olduğu için Halveti şeyhi Hasan Efendi'nin aynı zamanda tekke görevi gören evine gidip gelmeye başlar.⁸⁶ Her gece dervişanın ders gördüğü bu tekkede yalnız Cuma ve Pazartesi geceleri mukabele-i şerîf okunmaktadır. Bu süre zarfında Hasan Efendi'ye olan muhabbeti iyiden iyiye artan İbrahim Efendi, bir süre sonra şeyhin evinde kalmaya

⁸⁵ Saffet Paşa Tekkesi (Saffeti Paşa Tekkesi), Eminönü Karaki Hüseyin Ağa Mahallesi Ebusuud Caddesi'nde yer alan Nakşi-Halidi tekkesidir. Evkaf Nazırı Musa Saffet Paşa tarafından yaptırılan tekkenin ilk şeyhi 1261 (1849) tarihinde göreve gelen Ayasofya-yı Kebir Şeyhi Elhac Yusuf Efendi'dir (ö. 1265/1849). Eşyaları 18.5.1933 tarihinde tebrukat ambarına kaldırılan iki katlı kargir tekke, bahçesiyle durmaktadır. 1983 Kasım'dan beri İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından arşiv olarak kullanılan tekke, 1999 depreminde hasar görünce boşaltılmıştır. Halen boş olan tekke, hayır işlerinde kullanılmak üzere tahsis edilmiştir. Esin Demirel İşli, *İstanbul Tekkeleri Mimarisi Eklentileri ve Restorasyonu*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1998, s. 109. Nurcan Sefer, Zeynep Ahunbay, "Eminönü'nün Haliç Kıyı Bölgesindeki Vakıf Kültür Mirası'nın 1920-2015 Arasında Geçirdiği Onarımlar ve Uğradığı Kayıplar", *Restorasyon Yıllığı Dergisi*, 10 (2015): 78-120, s. 97.

⁸⁶ Halveti Şeyhi Hasan Efendi'ye ait ev, Laleli'de meşhur saatçi Emin Efendi'nin dükkanının yanındaki bakkalın üstünde, caddeye nazır olarak tarif edilir. Bkz. Aşçı Dede, a.g.e., s. 192.

başlar. Kalem sonrası tekkeye gidip üzerine bir uzun entari, hırka giyen, başına arakiye⁸⁷ üzerinde yazma yemeni takan müellif, dergâha lüzumlu olan işleri halletmekte, geceleri de ihvana hizmet etmektedir.

Bu dönem, Dersaadet'te İbrahim Efendi üzerinde etki eden bir başka Halveti Şeyhi ise Kızıl Dede Efendi'dir.⁸⁸ Hasan Efendi'nin evine gidip gelen bu zat, esnaftan bir dost vasıtasıyla İbrahim Efendi'yle de ilişki kurmuştur. Lâleli Camii karşısındaki küçük mescit Kızıltaş Camii'nin⁸⁹ küçük bir odasında ikamet eden Kızıl Dede, kısa boylu, sarı kısa sakallı, etine dolgun, başında Kâdiri tâcı taşıyan, yüzü kan kırmızı renginde bir zattır. Devlet erkânı tarafından saygı gören, çok sinirli biri olarak tarif edilen Dede Efendi'nin elini öpmek için yanına gelen istemediği bir kimseyi "kör şeytan" diye azarladığı olur. Kızıl Dede'nin hizmetine yardım eden ve kendisinin çok keşf ve kerâmetini gördüğünü söyleyen İbrahim Efendi, asıl feyz ve teveccühün bu zattan olduğunu da eklemiştir.⁹⁰

Kendisi tekkede ikamet ederken, validesini bir başka hanım arkadaşıyla bırakan müellifin ilk evliliği bu döneme rastlamıştır, bu sebeple bir süre için evinde kalmaya başlasa da geceleri yine şeyhin evine gidip gelmiştir.

d. Mevlevilik'e İntisabı (Kasımpaşa Mevlevîhanesi)

İbrahim Efendi, Dersaadet'te görev yaptığı yıllarda, Kasımpaşa Mevlevîhanesi'nin⁹¹ şeyhi Şemseddin Efendi (ö. 1265/1849) vefat ettiğinden, oğlu Ali

⁸⁷ Arakiye: Ter emen anlamındaki kelime, beyaz ve dövme yünden yapılmış, sikke kadar uzun olmayan bir serpuştur. Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, 2. B., İstanbul, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 1983, s. 426.

⁸⁸ Aşçı Dede, Kızıl Dede Efendi'nin gerçek ismini vermemiş ancak Kuşadalı Şeyh İbrahim Efendi'nin (ö. 1262-1845) halifesi olduğunu söylemiştir. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 194.

⁸⁹ Bugün Ordu Caddesi'yle Koska Caddesi'nin kesiştiği yerde yer alan Kızıltaş Mescidi (Yusuf Rıza Efendi Mescidi), Lâleli Camii karşısında bulunmaktaydı. Aksaray yangınında yanan mescit Hacı Mustafa Efendi'nin gayretiyle tekrar yapılmış fakat Vakıflar tarafından satılmış, 1967'de yıkılıp dükkan yapılmıştır. 2011 yılında 4. Anıtlar kurulu bu caminin ihya edilmemesi için karar alınca, İstanbul Büyük Şehir Belediyesi de bu camii parseline ticari alana çevirmiştir. 2012 senesinde İsted tarafından yapılan itiraz da Büyük Şehir Belediyesi tarafından reddedilmiştir. İstanbul Çevre Kültür ve Tarihi Eserleri Koruma Derneği (İSTED), *Kızıltaş Mescidi/ Laleli*, <http://isted.org.tr/index.php/kayip-tarihi-eserler/kiziltas-mescidi>, (06.04.2017).

⁹⁰ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 194.

⁹¹ Beyoğlu ilçesinde Sururi Mehmet Efendi Mahallesi'nde bulunan Kasımpaşa Mevlevîhanesi, 1623-1631 yılları arasında Fırıncızade Şeyh Sırrı Abdi Dede tarafından kurulmuş, 16. yüzyılın ikinci yarısında bir süre boş kalıp, harap olmuş, yıllar içerisinde çeşitli tadilatlar geçirmiştir. Galata ve Yenikapı Mevlevîhaneleri'nden sonra İstanbul'un en önemli üçüncü mevlevîhanesi olan Kasımpaşa, İstanbul'daki diğer mevlevîhanelerle kıyaslandığında, saray ve bürokrasinin daha az rağbet ettiği bir yerdir. 1925'ten sonra vakıflara devredilen semâhane bakımsızlıktan yıkılmış, yangın geçirmiştir. O dönemden günümüze avlu kapısı, taş merdiven kalıntıları, bir mezar taşı gelmiştir. 2016 yılında aslına uygun şekilde inşaatı başlayan Kasımpaşa Mevlevîhanesi'nin, 2018 yılında tamamlanarak hizmete

Efendi ⁹² postnişin olmuş ⁹³ ancak yaşı küçük olduğu için yerine Mesnevîhân Hüsameddin Efendi ⁹⁴, Hakkâk Kadri Dede Efendi'yi ⁹⁵ vekâleten posta oturtmuştur. Kadri Dede Efendi, Aksaray'da ikamet etmekte ve Halveti Şeyhi Hasan Efendi ile de tanışmaktadır. Hasan Efendi, Kadri Dede'nin ricasıyla Kızıltaş Camii'nde bir müddet Cuma günleri *Mesnevi* dersleri okutmuş, Kasımpaşa'dan dedelerin dinlemeye geldiği bu dersleri, İbrahim Efendi de takip etmiştir. Böylece, müellifin Mevlevîhane'ye ziyaretleri başlamış ve ilk evliliğinden kısa bir süre sonra ihvanın teşvikiyle Mevlevîhane'ye gidip sikke-i şerîf giyerek muhib olmaya niyet etmiştir. Bu niyetini de şöyle açıklamıştır: “Çünkü usul-i tarîk-i Mevlevî bin bir gün çile çıkarmaya bir özür ile muktedir olamayanlara yalnız sikke-i şerîf giyip semâ ⁹⁶ meşk etmeye ruhsat itasıyla bunlara “muhib” tabir ederler idi.” ⁹⁷ Şeyh Hasan Efendi ve Kızıl Dede Efendi'nin de

açılması planlanmaktadır. M. Baha Tanman, “Kasımpaşa Mevlevîhânesi”, *DİA*, c. 24, s. 554-555, 2001. Ş. Barihüda Tanrıkorur, *Türkiye Mevlevîhânelerinin Mimari Özellikleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya, 2000, s. 284, 285, 300. Erdem Yücel, *İstanbul Mevlevîhâneleri*, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Basın Yayın Müdürlüğü, 2004, s. 125, 126, 128. Osmânzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 5 cilt, haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, İstanbul, Kitabevi, 2006, c. 5, s. 295.

⁹² Hüseyin Vassâf, Ali Efendi'nin uzun süre meşihatta bulunduğunu ve son döneminde makam-ı hayrete düşüp, istiğrakta kaldığını söyler. Osmânzâde Hüseyin Vassâf, a.g.e., c. 5, s. 295.

⁹³ Mevlevîliğin ilk dönemlerinde mevlevîhanelere şeyh tayinleri Konya Mevlânâ Dergâhı postnişini Çelebi Efendi tarafından yapılmış, zamanla vefat eden şeyhin yerine varsa evladı yoksa ailesinden ehil biri geçmiştir. 18. yy. sonu itibarıyla bu uygulama evlat çocuk yaşta dahi olsa sürmüştür. Bunun en önemli sebebi de tekke vakfiyelerinin evlada meşrud olmasıdır. Böyle bir durum söz konusu olduğunda, çocuğa bir vekil şeyh yetişmesi konusunda yardımcı olmuştur. İstanbul Mevlevîhanelerinde bu durum gözönünde bulundurulduğunda neredeyse hiçbir olumsuz sonuç görülmemiş ve kâmil bir zatın elinde küçük yaştan itibaren yetişen çocuklar önemli şeyhler olmuşsa da bunun tersinin görüldüğü durumlar da vardır. Aşçı Dede'nin bahsettiği Seyyid Ali Rıza Dede (ö. 1325/1907) de 1268'de (1852) 8 yaşında şeyhlik makamına gelen Kasımpaşa Mevlevîhanesi'nin 18. şeyhidir. Sezai Küçük, çalışmasında kendisine de temas etmiştir. Sezai Küçük, “Mevlevîlerde Çocuk Şeyhler ve Vekil Şeyhlik”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XV, S: 27, 2013/1, s. 95-119, s. 111, 112, 117.

⁹⁴ Mesnevîhan Hüsameddin Efendi (ö. 1280/1864), hem bir Nakşi şeyhi hem de devrin iki önemli Mesnevîhanından biridir. Eyüp'teki Hatuniye Dergâhı'nda uzun süre *Mesnevi* dersleri vermiş, aynı zamanda hatm-i hacegân yaptırmış, çeşitli kitaplar okutmuştur. Hür Mahmut Yücer, “Eyüp'te Hâtuniye Tekkesi ve Tenşitü'l-Muhibbîn bi Menâkıb-ı Hâce Hüsâmeddin”, Ankara, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2003, s. 219-249, s. 221, 223.

⁹⁵ Hakkâk Kadri Dede Efendi, İbrahim Efendi'nin gözleri mahmur, zahid bir zattır diye tarif ettiği, şeyhin dahi sözünden çıkmadığı bir zattır. Şeyh Ali Efendi'nin isteği üzerine onun kızkardeşiyle evlenerek, eniştesi olan Kadri Dede'nin evlilik bahsi hakkında da bilgi veren İbrahim Efendi, düğün ve cemiyet yapılmadığını, yalnızca selamlıkta (şeyhin dairesinde) komşuların bir kısmı ve ihvanla birlikte akşam yemeği yendiğini ve cemaatle yatsı namazı kılındığını, Kadri Dede'nin gece üçe kadar adeti üzere Kur'an tilavetiyle meşgul olduğunu ve ihvana nasihatlar ettiğini anlatır. Bkz. Aşçı Dede, a.g.e., s. 318.

⁹⁶ Semâ için bkz. Semih Ceyhan, “Semâ”, *DİA*, c. 36, s. 455-457, 2009. Nuri Özcan, “Mevlevî Âyini”, *DİA*, c. 29, s. 464-466, 2004.

⁹⁷ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 197. Üç şekilde Mevlevîliğe girilebilirdi: 1) Çile çıkarıp dede ünvanı alarak. (Dedeliği seçen kişi 1001 gün eğitim görür ve bu eğitimin büyük kısmı da “matbah-ı şerif”te geçerdi. Mevlevîlere göre matbah, insanın pişirildiği yerdir. Burada gürültü edilmez, yüksek sesle konuşulmaz, gülünmez, kapısının önünden geçerken de baş keserek selam verilir. Mevlevîlikte,

müsaadesini alan, arzusunun Kadri Dede'ye ileten İbrahim Efendi, geri çevrilmez ve kendisi bu olayı "Mumaileyh hemen dedelerden birisine emredip bir adet sikke-i şerîf getirtip odaya halvet ederek tekbir ile sikke-i şerîfi başıma koydu. Ve olunan tenbîhât üzere bir müddetçik orada zikr ü rabîta⁹⁸ ile meşgul oldum. Badehu mumaileyh Şeyh Ali Efendi Hazretleri'nin huzuruna çıkıp ellerini bûs ettim. Ve sema meşk etmek için matbah-ı şerîfte⁹⁹ bulunan çilekeşlerden bir dedeyi çağırıp bu âsiyi ona teslim buyurdular. Oradan kalkıp matbah-ı şerîfe geldim. Biraz orada ikamet ile beher gün alessabah gidip semâ meşk etmeye karar verdiler" diyerek anlatır.¹⁰⁰ Böylece, sabahları önce Mevlevîhane'ye ardından Kalem'e giden İbrahim Efendi, akşamları evine gitmeden önce de yine Mevlevîhane'ye uğrar. Bu durumu böylece otuz gün sürdüren müellif, bir otuz gün de hasta yatar, gidemez. Ardından on gün daha giderek, kırk günlük semâ eğitimini tamamlar.

(1). *Mevlevîhane'de İlk Semâdan Şeyh Köçekliği Mertebesine*

İbrahim Efendi'nin meşk ettiği ilk semâyı tafsilatıyla anlattığı bu bölümde Kasımpaşa Mevlevîhanesi'nin o dönemdeki semâ âyînlerine ilişkin bilgi edinmek de mümkündür: "Mezkûr Mevlevîhanenin icrâ-yı âyîn-i şerîfi pazar günleri olmakla yevm-i mezkûrda bu abd-i âsînin sair dedegân misilli semâhaneye duhulümü mumaileyh Kadri Dede Efendi'ye arz ile istizan ettiler. Onlar da memnun olup müsaade buyurdular. Fakat âdet-i Mevleviyân ikmâl-i semâ edenler yevm-i âyînde semâhanenin küşadından

manevi eğitimin mutfakta geçmesinin sebebi, mutfakın dünyayı simgelemesidir.) 2) Dede olmadan, Mevlevîliğin adet ve geleneklerine göre bir derviş olarak yaşayarak. 3) Derviş ve dede olmadan, dergâhlara devam ederek, sohbetlerden feyz alarak. Bu kişilere de "Mevlevî Muhibbi" denirdi. Handan Dizdarzade, *İstanbul Mevlevîhaneleri*, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş., 2010, s. 92.

⁹⁸ Rabîta kalbi dünyevi düşüncelerden temizlemek, mürşidin ruhaniyetinden feyz almak, onun vasıtasıyla Allah'ı hatırlamak demektir. Derviş, mürşidini sevip ona ülfet besleyince, onun manevi hali kendisine sirayet eder. Nakşibendiliğin içinde rabîtaya eleştiriler gelmiş, bid'at olduğu ileri sürülmüş, bunun mürid ve mürşid arasında bir muhabbet oluşturmak için kullanılan bir metod olduğu söylenerek de bu uygulama savunulmuştur. Halvetiyye, Kadiriyye, Çiştîyye gibi başka tarikatlarda da rabîta uygulaması vardır. Necdet Tosun, "Râbîta", *DİA*, c. 34, s. 378-379, 2007.

⁹⁹ Matbah-ı şerîf, Mevlevî dervişlerinin eğitildiği, Mevlevî âdab ve erkânının öğretildiği, yemeklerin pişirildiği, yendiği ve semâ talimi yapılan yerdir. Matbahta, muhib olarak tarikata giren kişilere eğitim verilir, Aşçı Dede, Kazancı Dede ve Halife Dedenin nezaretinde 1001 günlük çilenin tamamlanması sağlanırdı. Mehmet Bayyığıt (Ed.), *Mevlâna Ocağı-Mevlâna'nın Doğumunun 800. Yılına Armağan*, Konya, Kombassan Vakfı, 2007, s. 20, 22, 23. Ek okuma önerisi: Emine Karpuz'un matbahta kullanılan kapları tanıttığı ilgi çekici çalışması "Konya Mevlâna Dergâhı Matbahı ve Etnografyası" için bkz. Bayyığıt, a.g.e., s. 321-343.

¹⁰⁰ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 198.

evvel, yani saat dört beş raddelerinde dedegâna ilân ile sekiz on Mevlevî tennure¹⁰¹ giyerek ve mutribde dahi birkaç Mevlevî ney ve kudüm vurarak bir acemi talimi icra edilip badehu alelusul vakt-i muayyende sair dedegân ile beraber semahaneye duhul olunmuş.”¹⁰² Böylece bahar mevsiminde bir Pazar günü Mevlevî sakalı ve bıyığı, beyaz tennûresi, şilâkî hırkası ve sikke-i şerîfiyle Mevlevîhane’de hazır bulunan İbrahim Efendi, meydancı dedenin¹⁰³ “Semahaneye buyurun!” nidasıyla hücrelerinden¹⁰⁴ çıkan dedelerle birlikte, meydan-ı muhabbete gelir. Ziyaretçilerin ve dedelerin hazır bulunduğu mekanda, İbrahim Efendi usul gereği şeyhin makam ve postuna baş kesmek¹⁰⁵ için başını eğer ve muhiplere mahsus semâhanenin ufak kapısının sol tarafında bir köşede şeyhini takip eder. Ardından şeyhin “es-selâmu aleyküm” diyerek baş kesmesiyle, dedeler baş keser, meydancı dede redd-i selâm eder, hep birden öğle namazı eda edilir. Namazın ardından herkesin yerine dönmesiyle, önce aşr-ı şerîf, sonra da dede efendi tarafından mutribde na’t-ı şerîf okunur. Neyzen dede efendi taksime başlar, diğer neyzenler demlenir. Müellif, Mevlevîhane’deki bu düzenin içinde musikiyi “İşte, böyle ney, def, kudüm, dergâhlara mahsus olan çalgı âlâtları beyne’l-uşşâk sûr-ı İsrâfil gibidir.”¹⁰⁶ cümlesiyle ifade etmiştir. Devir tamam olunca eller omuzda, baş kesik halde iken;

“Halk-ı âlem yılda bir kez îd için kurbân eder

Dem-be-dem sâat-be-sâat ben senin kurbânınım”¹⁰⁷

diyerek şeyhin huzurunda müteveccih birinci semâya başlanır.

¹⁰¹ Tennûre: Mevlevî hırkası; Mevlevî dervişlerinin giydikleri kolsuz, yakasız, önden göğse kadar V şeklinde açık, yırtmaçlı, beli kırmalı, uzun ve geniş elbise. Hizmet tennûresini mutfakta görevli canlar giyer (tennûr; ocak, tandır, fırın. Burada giyilen önlüğe de tennûre denir.) Semâ tennuresi, âyîn-i şerif esnasında giyilir, ve bu tennûrenin yere kadar uzun olan eteğine 8 cm. eninde kalın yün parça çevrilerek, semâ sırasında ritmik olarak dalgalanarak açılması sağlanırdı. Beli elifnemed denilen enli kemerle sıkılırdı ve çoğunlukla beyaz olurdu. Bkz. Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Kabcacı Yayınevi, 2001, s. 352. Nurhan Atasoy, *Derviş Çeyizi- Türkiye’de Tarikat Giyim Kuşam Tarihi*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2005, s. 106. Mevlevîyye tarikatının giyim kuşam kurallarıyla ilgili fotoğraflı bir çalışma için bkz. Atasoy, a.e., s. 103-127.

¹⁰² Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 199.

¹⁰³ “Meydancı, dergâhtaki meydan hizmetlerine bakan, mukabele yapılacağı vakit şeyh postunu semâhâneye seren, şeyhi getiren, mukabeleden sonra postu düren, yâhut kaldıran, yemek zamanını usulüyle bildiren mukabele olacağını, gene yoluyla haber veren, bu çeşit hizmetlere tâyin edilmiş olan dervişe denir.” Bkz. Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlevî Âdab ve Erkânı*, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 2006, s. 37.

¹⁰⁴ Arapçada küçük ve dar oda anlamındaki hücrelerin en çok görüldüğü yapılar, tekke ve medreselerdir. Hücre terimi tarikat ehli arasında ise en çok Mevlevîler tarafından kullanılır. Medrese odalarına benzeyen bu odalarda, Mevlevî dervişleri çile çıkarıp Mevlevî dedesi olurlar. Bayyığıt, a.g.e., s. 21. M. Baha Tanman, “Hücre”, *DİA*, c. 18, s. 455-456, 1998.

¹⁰⁵ Baş kesmek: Teslimiyeti simgeleyen bu uygulama, Mevlevîlik’te dervişlerin, canların ve semazenlerin şeyhlerinin önünde özel bir şekilde durup baş eğmelerinden ibarettir. Uludağ, a.g.e., s. 67.

¹⁰⁶ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 203.

¹⁰⁷ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 204.

Dört defa semâ edilir. Buna dört selâm adı verilir. Her biri Hz. Muhammed'in hazeratının birisi içindir. İbrahim Efendi, Hz. Ebubekir'in Hz. Muhammed'in (s.a.v) isteğiyle malını feda ettiğini, bunun üzerine peygamberin ondan razı olduğunu bildirdiğini, o da bizden razı mıdır sorun diyen Hz. Cibrîl mesajına cevaben de Hz. Ebubekir'in üç kez "ben razıyım" diyerek, Hz. Muhammed'in kabri huzurunda semâ buyurduğunu ifade etmiş¹⁰⁸ ve kendi tecrübesini şu sözlerle aktarmıştır:

"İşte birinci selâma bed' olundu. Ehlinin malûmu olduğu üzere sağ ayağa "çark" ve sol ayağa "direk" tabir ederler. Yani daima sağ ayak yerinden kalkıp çark eder, sol ayak direk makamında yerinde durur. İşte her çarkta ism-i celâl hafiyen zikrolunacaktır, yani kalpten ism-i celâl zikriyle meşgul olunarak sema ve çark olunacaktır. Bu abd-i âsî dahi bu minval üzere semaa bed' edip vaktaki tennure tamamıyla feth ü küşat ve hevâ-yı aşk derûn u bîrûnunu ihata edip o beyaz tennure dalgalanmaya yani emvâc-ı bahr-i muhabbet birbirini takip etmeye başladı, etraf u eknâfa lâbüd göz ucuyla nazar etmek lâzımdır ki sefine-i aşk diğer sefinelere çarpmayıp donanma-yı hümâyûn-veş birbiri ardınca hareket etmek iktiza eder.

Evvel emirde kollarımı açıp ism-i celâl'e meşgul oldum. Etrafta olan züvvârî alâim-i semâ gibi kürevî bir hat ve dedegân dahi bu hat içinde beyaz bulut ve hazret-i şeyhi ise makamında kırmızı post üzerinde yeşil destarlı sikke-i şerîf lâbis olduğu hâlde merkez-i dâire gibi sabit ve müstahkem görürsün. Hâsılı şu bir âlem olduğu gibi sema eden dedegânın her biri dahi başkaca birer âlemdir. Hatta bu fakir kendimi belimden aşağısı esfelü's-sâfilîn ve belimden yukarısı a'lâ-yı illiyyîn ve başımdaki sikke-i şerîf arş u kürsî ve üst tarafını "lâ-halâ ve lâ-melâ" görürdüm. Yani bir âlem-i ekber olduğumu hissederek sahbâ-yı sultân-ı aşk ile mest-i lâ-ya'kıl olduğum hâlde sahrâ-yı aşkı nice kere devr ederdim."¹⁰⁹

"İşte birinci selâm tamam oldu. Lâkin semazen dedegân sefine-i vücûdların deryâ-yı aşka salarak bâdbân-ı şevki küşat ile girdâb-ı dünyâdan geçmekte iken sefineyi tayfalarıyla beraber gark ve cümlesini mahv ile ancak reisi olan sultân-ı aşk tâir-i ankâ şeklini giyip Hazret-i İsâ-veş göklere urûc etti. Lâkin bu dünya gökleri olmayıp Cenâb-ı Hakk'a mahsus esmâ-yı ilâhiyye göklerine urûc etmiş idi. Mutribân "İrci'î" (Dön) makamını çalmaya başlayınca ervâhın âlem-i ervâhtan cesed-i insâna teşrifi gibi avdet ü ric'at olundu. Ama daha vaktim kalmadı ki ikinci selâma bed'ü mübâşeret edeyim.

¹⁰⁸ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 308.

¹⁰⁹ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 309. Burada sözü geçen "sahra", semâ-hâne-i âlî, "sultân-ı aşk" ise Hz. Mevlânâ Celâleddin Rûmî'dir.

Çünkü bir taraftan yani bâtinen aşk ve zâhiren uyûn-ı nas kaddimi büküp tâb u tüvânımı kesmişti. “Kullu şey’in yerci’u ilâ aslihi” fehvasınca aslımız olan zerreye ric’at ile makamında durdum. Zira zerre idim, sâye-i Cenâb-ı Mevlânâ’da bir anda bir âlem oldum ve nice avâlim müşahede ettim, zira ten nura gark olmuş idi. Vaktaki tennure söndü, eski hâlîme avdetle ten nur altında yani âlem zerre içinde gizlendi. Sair dedegân ikinci selâma ve ilâ-nihâye dördüncü selâma bed’ ve hitam ile herkes olduğu mahalde ku’üd ederek mutribde dahi “Hitâmuhu miskun” (Sonu misktir) aşr-ı şerîfi kıraat ile badehu ale’l-usûl dua olunup dem-i Hazret-i Mevlânâ keşîdesiyle âyîn-i şerîfe hitam verildi azizim.”¹¹⁰

Semânın icra edilmesiyle, herkes hücrelerine dağılırken, İbrahim Efendi de dedesiyle birlikte hücrelerine gitmiştir. Ardından şeyh efendinin huzuruna çağrılmış ve şeyhten kendisinin semâdaki halinden yana memnuniyetini dinlemiştir. O gün ihvandandan da iltifat alan ve ertesi Pazar yine semâhaneye giden müellif, o günkü halini de “Yani gözlerimden akan yaş hırkayı suya batırmış gibi ıslatıyor”¹¹¹ diye târif etmiştir.

Böylece Pazar günleri Kalem’e gitmeyip, Kasımpaşa Mevlevîhanesi’ne devam etmeye başlayan İbrahim Efendi, ney meşke etmek istese de Kadri Dede Efendi, “Sen neyzen olma, semazen fukaradan ol!”¹¹² dediği için onun emrine uymuştur. Dede Efendi’nin yakın muhabbetine mazhar olmuş ve bir süre sonra Pazar günleri dışında da Mevlevîhane’ye gitmeye başlamıştır. Aynı zamanda, çoğunlukla Cuma günleri Dede Efendi’yle beraber Bülbülderesi’nde Mesnevîhân Hüsameddin Efendi’yi de ziyaret etmiştir. Müellif, Dede Efendi’yle ilişkisini “O dereceye geldi ki artık Dede Efendi Hazretleri’nin ruhu ve canı gibi oldum”¹¹³ diye tarif etmiştir.

Kadri Dede ve Şeyh Ali Efendi, İbrahim Efendi’nin çilekeş değil, muhib olduğunu, ancak manevi durumunun çilekeşleri geçtiğini ifade ederek kendisini “şeyh köçeği”¹¹⁴ yapmaya karar verirler. Şeyhin dairesindeki çilekeş Abdullah Efendi¹¹⁵ bunu öğrenir ve ona haber verir. Ardından, bir Pazar günü kahve ocağına gelen İbrahim Efendi şeyhin huzuruna çağrılmış ve kendisine yeni görevi tebliğ edilmiştir. Abdullah

¹¹⁰ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 313-314.

¹¹¹ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 317.

¹¹² Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 317.

¹¹³ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 318.

¹¹⁴ Mevlevîhanelerde, çilekeşler matbah-ı şerifte hizmet etmekte, ancak bir ya da ikisi şeyhin dairesinde, kahve ocağında hizmet edebilme şansına erişebilmektedir. İşte bu kişilere de “şeyh köçeği” adı verilir. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 319.

¹¹⁵ Abdullah Efendi, Sultan Bayezid’deki kağıtçı dükkanını bir akrabasına vererek, Mevlevîhane’ye gelip çilekeş olmuş bir zattır.

Efendi'yle birlikte kahve ocağına dönünce, arkadaşının kahve ocağının bir köşesine koyduğu post ve “İşte azizim

Senin de budur postun

Buradan bulursun dostun”

“Nidâ-yı yâ-hû'ya kulağın ver, cevap olarak eyvallâh de”¹¹⁶ nasihatlarıyla hizmetine başlamıştır. Ertesi Pazar Mevlevîhane'ye geldiğinde, yalnız Abdullah Efendi'yi bulan İbrahim Efendi de henüz kimse yokken şeyhin odasını süpürüp, düzenlemeye gitmiş, perdelerden döşemelere kadar her yeri derleyip toplamış ve o gece şeyh köçeği olduktan sonraki ilk mukâbele-i şerifine hazır olmuştur.

(2). Mevlevîhane'de Mukabele-i Şerîf Akşamı

Mevlevîhanelerde, mukabele-i şerîf akşamı matbah-ı şerifteki çilekeşler, ikinci vaktinden sonra matbahın kapısını, içeriye kimseyi almamak üzere kapatarak, büyük bir kazanda pilav pişirirler. Akşam namazından sonra, dedegân matbaha gelerek, o pilavdan yer ve bir tabak da şeyhe gönderilir. Bu mukabele gününde de dervişan bu görevini ihmal etmez. Ardından sabaha kadar şeyhle vakit geçirilir, İbrahim Efendi de Abdullah Efendi ile kahve ocağında kalır.¹¹⁷

Bu geceden sonra, İbrahim Efendi'de geceleri de Mevlevîhane'de geçirmek arzusu peydâ olduğundan, Cuma günleri de Mevlevîhane'ye giderek, Dede Efendi'yle birlikte Hacı Hüsameddin Efendi'nin derslerine devam etmiş ve geceleri dergâhta kalıp, hizmete bakmıştır. Bu aşamada, ailesiyle Mevlevîhane arasında kaldığını anlatan müellif, kendisini şu şekilde ifade etmiştir: “Bir taraftan aşk ve bir taraftan rızâ-yı vâlideyn! İki cami arasında kalmış beynamaza döndüm. Fakat caminin birisi gayet vasi ve müzeyyen olup diğeri ona nisbet mescit olmakla artık selâtîn ve müzeyyen cami durur iken mescit haramdır diyerek ve mihrâb-ı aşka yönelerek ve kalpten bî-niyâz olan nâzenîn-i Hazret-i Hüda'ya niyaz ederek hele bir takrîb cüz'ice rızalarını tahsil ettim. Yani haftada iki gece fakirhanede bulunup kusur geceler Mevlevîhane'de olmaklığıma ruhsat aldım. Ve bu ruhsattan husule gelen sürur girdaptan gemisini kurtarmış kaptanın süruruna döndü.”¹¹⁸

Bu hal üzere şeyhinin huzuruna çıkan İbrahim Efendi, durumunu arz ederek “Hafta yedi gündür, bir günü validem ve bir günü haremim içindir; baki kalan beş gün

¹¹⁶ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 319.

¹¹⁷ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 320.

¹¹⁸ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 320-321.

biri Mevlânâ efendimiz rızasına, dördü çâr-yâr-ı güzîn efendimiz rızasına nezir olunmuştur”¹¹⁹ diyerek, şeyhin rızasını almış ve 1270 senesinin Receb ayında (31 Mart-28 Nisan 1854) Mevlevîhane’de ikamet etmeye başlamıştır. Bu dönemde şeyhin dairesinin anahtarını da elinde bulunduran İbrahim Efendi, dergâhı güzelce temizleyerek hizmette bulunduğunu ve bu tarihte Mevlevîyye tarikatına intisap ederek, baş koyduğunu ifade etmiştir.

Aynı yılın Ramazan ayında (29 Mayıs- 26 Haziran 1854) Kalem’den izin alarak, zamanını tamamıyla Mevlevîhane’de geçiren İbrahim Efendi, Şeyh Ali Efendi¹²⁰ ile Sultan Bayezid Camii’ne gitmiş, vaaz dinlemiştir. Sülûkunun başındaki ilk Ramazan’ı olduğu için, kendisinde özel bir yeri olan bu zaman dilimini hatırladıkça mutlu olduğunu söylemiştir. Mevlevîhane’deki Ramazan Bayramı hakkında da bilgi edindiğimiz Hatırat’tan, bayram namazı sonrası, semâhaneye gelinip muayede (bayramlaşma) icra edildiğini ve gülbang-ı Hazreti Mevlânâ¹²¹ çekildiğini öğreniriz. Üç gün şeyhin hizmetinde misafirlerle birarada olan İbrahim Efendi, ailesiyle bayramlaşarak onların rızasını almayı da ihmal etmemiştir.

Aynı yıl, ilk oğlu Hüsameddin Çelebi doğunca, Mevlevîhane’ye devam edip hizmeti görse de, geceleri evinde kalmaya başlayan Ruznamçeci Efendi’nin o sırada

¹¹⁹ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 321.

¹²⁰ Şeyh Ali Efendi, Mevlânâ Hazretleri’nin soyundan geldiğinden, sikke-i şerifin simit adındaki etrafını destar-ı şerifle örter. Diğerleri ise, sikkenin etrafını açık bırakıp, destarı yukarisından sarar. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 322.

¹²¹ Farsça kökenli gülbang kelimesi “hep bir ağızdan çıkarılan yüksek ses manasına gelmektedir. Tasavvufi hayatta özel bir yeri olan gülbang, dini veya resmi toplantılarda makamla okunan dua olarak bilinir. Gülbang kavramının, Mustafa Uzun ve Abdülbaki Gölpınarlı tarafından Farsçada “gül sesi” manasına geldiği söylene de Yakup Şafak, “Gülbangler” eserinde verdiği tanımlarda lügatlerde bu manaya gelen bir bilgi olmadığını söylemiştir. Türkçede gülbang çekmek olarak ifade edilen gülbang, bir işin hayırlı olmasını dilemek için Allah’a yakarmaktır. Osmanlı toplumunda gülbang çekme geleneği daha çok tasavvufi hayatla irtibatlandırılırdı. Doğum, isim töreni, sünnet töreni, okula başlama, bir dervişin bir tarikata girdiğinde arakiyye giymesi, evlilik, ölüm gibi zamanlarda bir şeyh ya da hoca efendi tarafından gülbang çekilirdi. Gülbang geleneği, Mevlevîyye, Bektaşîyye ve Halvetiyye tarikatlarında görülebilirdi. Daha çok Türkçe olan gülbang metinleri çok kısa veya uzun olabilirdi. Daima “Allah Allah illallah, Allah Allah eyvallah, bism-i şâh Allah Allah” gibi kalıplaşmış bir söz grubu içinde Allah kelâmı ile başlardı. Gülbang çekilecek işin özelliğine göre birkaç kelâm ve dua edilirdi. Hz. Muhammed (s.a.v.) ve Hz. Ali’ye (r.a.) bağlı bulunan tarikat silsilesinde bazı zevat ve son şeyhin ismi anılıp, himmet istenir ve “Demine devranına hû diyelim” denir, dinleyenler de hep birlikte yüksek sesle hû çekerdi. Mevlevîler’de dinleyenler sonuna kadar sessiz kalır ve sonunda “hû”ya eşlik ederdi. Mevlevîyye tarikatında önemli bir yeri olan gülbang, yemek, aşure, seyahat, cenaze gibi birçok farklı mesele için özel olarak mevcuttu. Gülbanglar çoğunlukla bir Mevlevî büyüğü ya da görevli kişi tarafından çekilir ve “Vakt-i şerif hayrola, hayırlar fethola, şerler def’ola” şeklinde başlar, ardından maksat belirtilirdi. “Dem-i Hazret-i Mevlana, sırr-ı Şems-i Tebrizi (bazen Sultan Veled, Ateşbaz-ı Veli), kerem-i İmam-ı Ali, (nur-ı Nebi veya şefaat-i Muhammed-i Nebi) hu diyelim” sözlerinin ardından hep birlikte yüksek sesle hu çekilirdi. Bkz. Gölpınarlı, a.g.e., s. 29. Mustafa Uzun, “Gülbank”, *DİA*, c. 14, s. 232-235, 1996. Yakup Şafak, *Gülbangler*, 4. B., Konya, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2015, s. 4-6.

çıkan Rusya Savaşı yüzünden Kalem'deki işleri de artmıştır. Durumunu Mevlevîhane'ye arz edince, Kadri Dede yalnızca Pazar günleri gelseniz yeter demiş ve her daim oğlunun hatrını sorup, hizmetini eksik etmemesini tavsiye etmiştir.

İbrahim Efendi'nin ifadesiyle Mevlevîyye tarikatı içindeki konumu şu şekildedir: "İşte bundan istidlâl eyledim ki bu fakir Mevlevîhane'ye gidip sikke-i şerîfi tekbir ile Dede Efendi Hazretleri serime koydukta, serime çilekeş telkinini ihsan etmiş. Ancak sair çilekeşler gibi matbah-ı şerîfte leyl ü nehâr ikame ve hizmet edemeyeceğimden, bu da Hazret-i Mevlânâ efendimizin dört ayaklı gezer çilekeşlerinden olsun diye manevî ruhsat vermiş. Gerçi evvelce Şeyh Hasan Efendi hazretlerinin hâne-i âlîlerinde pek çok hizmetler olunmuş ise de dâhil-i tarîk değil idim; yani müşarünileyhten yed tutmamış idim; ancak muhib idim. Lâkin dergâh-ı Mevlânâ'dan sikke-i şerîfi giydiğim zaman müşarünileyh dede efendi hazretlerinden yed tutmuş ve bazı tarikate dair şeyler emr ü irade buyurmuşlar idi."¹²²

Dede'nin 1272 (1856) senesinde Dersaadet'ten Erzurum'a tayin olması, İstanbul tekkeleriyle arasına mesafe koysa da içindeki Mevlevî aşkı ve edindiği Mevlevî kimliği hayatı boyunca peşini bırakmamış ve seneler sonra, kendisini yine bir Mevlevîhane'de sikke giyerken bulmasını sağlamıştır.

2. Erzincan ve Erzurum'daki Tasavvufî Yaşantısı

a. Erzincan ve Nakşibendilik'e İntisabı

İbrahim Efendi, 1272 (1856) senesinde Erzurum'daki kısa görev süresinden sonra yine görev için Erzincan'a taşınmasıyla öğrenir ki, Erzincan'da Halidilik ve Hatm-i hâcegân¹²³ kıraatleri yaygındır.¹²⁴ Bu duruma olan tepkisini ise "Fakirim gönlüm ve cümle azam tarîkat-ı aliyye-i Mevlevîyye ile dolmuş ve boyanmış

¹²² Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 335.

¹²³ Nakşibendiyye tarikatının özellikle Halidiyye kolunda uygulanan bir zikir şekli olan Hatm-i hâcegân, başında ve sonunda okunan Fatiha suresi Kur'an özetini ve hatmedilmesi gibi sayıldığından bu ismi almıştır. Kimin tarafından başlatıldığı bilinmese de bu uygulamadan bahseden kişiler arasında, tesbit edilen ilk kişi Abdullah Salahi Uşşaki'dir (ö. 1196/1782). Hatm-i hâcegânın her gün sabah akşam yapılması önerilse de haftada iki gün (Pazartesi-Cuma ya da Salı-Cuma) de uygun görülmüştür. Toplu veya münferit yapılabilen bu zikri, toplu okumalarda şeyh yahut onun izin verdiği kişi yaptırır. Zikir yapılan yerin kapıları kapatılır. Dervişler abdestli şekilde diz çöküp halka oluşturur. Nakşibendi olmayan halkaya alınmaz. Dualar edilir, göz yumuk rabıta yapılır. Reşat Öngören, "Hatm-i Hâcegân", *DİA*, c. 16, s. 476-477, 1997. Aşçı Dede'nin hatm-i hâcegân uygulaması ilgili bölümde tafsilatıyla aktarılacaktır.

¹²⁴ Nakşibendilik'in Erzincan'daki seyri için bkz. Halil Baltacı, "Erzincan'da Nakşî-Hâlidî Gelenek", İstanbul, Uluslararası Bahaeddin Nakşibend ve Nakşibendilik Sempozyumu, 2016, s. 1-17.

olduğundan öyle pek kulak vurmduğumdan daha İsmail Efendi de tafsilât vermedi.”¹²⁵ diyerek anlatmıştır. Ancak, bu düşüncesi kısa sürede değişmiş ve Fehmi Efendi’yle tanıştıktan sonra, tasavvufi hayatında dönüm noktası sayılabilecek bir değişim yaşanmıştır.

Erzincan’a taşındığında, Cuma ve Pazartesi geceleri Hatm-i hâcegân okutan Şeyh Vehbî Hayyât’ın¹²⁶ halifelerinden Fehmi Efendi’nin namını işiten İbrahim Efendi, ilk kez Cami-i Kebir’de bir Cuma namazında gördüğü bu zatı namaz çıkışı, hemen cami yakınındaki evinde Kalem arkadaşı İsmail Efendi’yle ziyaret eder. Elini öpmek istediğinde, kimseye el öptürmediği için, Mevlevî usulü Fehmi Efendi onun elini öper, beraberce el öpüşürler. Fehmi Efendi’nin huzurunda bir süre kalan İbrahim Efendi, ilk andan itibaren onun varlığından çok etkilenmiştir. O gün aynı zamanda Şeyh Vehbî Hayyât’ın damadı Abdussamed Efendi’yi de evinde ziyarete gitmiş ve onun oturduğu küçük odayı İstanbul’daki Merkez Efendi Hazretleri’nin çilehanesine benzetmiş, burada Leblebici Baba ile de tanışmıştır. Fehmi Efendi gibi elini vermeyen Abdussamed Efendi’nin huzurunda kendisini daha rahat hisseden ve hicap duymayan İbrahim Efendi, bir müddet de orada kalmıştır.

(1). Şeyh Mehmed Vehbî Hayyât Hazretleri (ö. 1264/1848)

Önceleri bir terzi çırağı sonra da usta olan Vehbî Hayyât, Kâdiri tarikatına mensubiyeti bilinmeyen lâkin zâhidane kişiliğiyle tanınan bir zattır. Mesleği ve uzun boyu sebebiyle “Terzi Ağa”, “Uzun Ağa”, “Uzun Terzi Ağa” lakaplarıyla anılan şeyhin “Vehbî” lakabı ise halifeliliğin kendisine geliş şeklinden dolayıdır.

¹²⁵ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 334.

¹²⁶ Terzi Baba, (ö. 1264/1848) bazı eserlerde Aşçı Dede’nin bahsettiği Erzurumlu Terzi Baba ile karıştırılır. Genç yaşta Şirvanlızâde lakaplı Kâdiri şeyhine intisap eden Terzi Baba’nın şöhreti, Nakşi olduktan sonra Erzurum, Sivas, Bayburt, Gümüşhane gibi şehirlerde artmıştır. Türbesi bir yangında harap olunca 1980’de Erzincan Belediyesi kesme taştan bir türbe yaptırmış, şehir mezarlığına ismi verilmiş, adına bir dernek kurulmuş, adını taşıyan büyük bir cami ve külliye inşa edilmiştir. Hüseyin Vassaf, Terzi Baba’yı ikinci Yunus olarak nitelendirir. Nurettin Albayrak, “Terzi Baba”, *DİA*, c. 40, s. 521-522, 2011. Osmânzâde Hüseyin Vassâf, a.g.e., c. 2, s. 331-332. Orhan Aktepe, Terzi Baba’nın Erzincanlı mı Erzurumlu mu olduğu tartışmasına yer vermiş, onun Erzurumla ilişkisine dair kayıt mevcut olmadığını söylemiş, o dönem Erzincan Erzuruma bağlı bir mutasarrıflık olduğu için böyle düşünüldüğünü söylemiştir. Orhan Aktepe, *Terzi Baba’nın İtikadî Görüşleri*, Erzincan, ‘Doğu Yayınları, 2009, s. 12. Halil Baltacı, Aşçı Dede’nin Vehbi Hayyat’tan söz ederken Terzi Baba isminden hiçbir şekilde bahsetmediğini, bu nedenle bu isimlendirmenin sonraki dönemlerde yaygınlık kazandığını düşünse de bu bilgi gerçeği yansıtmamaktadır, zira az da olsa hatıratında bu isim de geçmektedir. Baltacı, a.g.e., s. 52. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 504, 630.

Mevlânâ Hâlid tarafından Anadolu'ya irşad için gönderilen Abdullah Efendi¹²⁷, Erzurum'a gelip, orada Münzevî Osman Efendi'yi (ö. 1286/1869) halife tayin ettikten sonra, Erzincan'a gelerek, tanıştığı Terzi Ağa ile bir ayı beraber geçirmiş ve evvelden de gelen manevi işaret ile kendisini halife tayin etmiştir. Zikir ve murakabesi¹²⁸, terziliğinin önünde olan, fakir bir zat olmasına karşın, evine gelenlere şerbet, meyva, yemek çıkararak, evi dolup taşan Terzi Ağa, başlarda ümmi olduğu için Erzincan uleması tarafından kabul görmeyip, mahkemeye dahi düşse de manevi halleri onu bundan da muhafaza etmiştir. Kendisine çok sayıda kişi intisap eden Vehbi Hayyat, kolera yüzünden 1264'de (1848) 59 yaşındayken vefat etmiştir. Fehmi Efendi vasıtasıyla, Erzurum Defterdarı Mecid Efendi tarafından Erzincan'da kendisi için bir türbe inşa ettirilmiştir.

Vehbi Efendi'nin, İbrahim Efendi'nin de bahsettiği *Kenzü'l-Futûh*¹²⁹ isiminde bir eseri vardır. Aşçı Dede, manevi işaretlerle dolu bu eserin okunmasını vacip saymış, kendisi de bu eserden tefe'ül ederek, aldığı rumuz ve işaretlere göre hareket etmiştir.¹³⁰

(2). Şeyh Mehmed Vehbî Hayyât Hazretleri'nin Halifeleri

1. **Battalzade Hacı Hafız Efendi;** (ö. 1871'den sonra) Erzincan'da vaktiyle birinci ulema olarak kabul edilen Alansalı Hoca Efendi'nin oğlu ve Vehbi Hayyat'ın damadı Battalzade Hacı Hafız Efendi, intisap etmek isteyenlere yol

¹²⁷ Halil Baltacı, Hâtırat'ta Abdullah Efendi'nin Mekki ve Erzincani şeklinde geçmediğine dikkat çeker. Baltacı, a.g.e., s. 52.

¹²⁸ Murakabe, kulun sürekli Allah'ın gözetimi altında olduğunun idrakinde olmasıdır. Bu da içe dönerek, dikkatini nefesine ve kalbine yoğunlaştırarak, kendini kontrol ederek, Allah'a yönelip, tefekkür ederek mümkün olur. Nakşibendilik'te önemli bir yer tutan murakabe için Bahaüddin Nakşibend, "devamlı olarak yaratıcıya nazar halinde bulunan salikin yaratılanı görmeyi unutmaması" der. Nakşibendlik'te Hakk'a sohbet, rabıta, zikir ve murakabe ile erişildiği, murakabenin zikirten üstün olduğu söylenir. Süleyman Uludağ, "Murakabe", *DİA*, c. 31, s. 204, 2006.

¹²⁹ 1286'da (1869) basılan; veli, hidayet, tevhid, fakr, ilim, zikir, rabıta, semi-basar gibi sıfatlar ile kerâmet, letaif gibi meselelerin ele alındığı *Kenzü'l-Fütuh*, Vehbi Hayyat'ın halifesi Rüşdü Efendi tarafından nazma çevrilip, bazı eklemelerle *Miftâh-ı Kenz* ismini almıştır. Eserin İstanbul, Ankara, Çorum, Konya, Edirne ve Fransa Kütüphaneleri'nde değişik nüshaları vardır. Şaban Er, bu nüshalar içinde en eski ve beyit sayısı en çok olan, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde T2340, 1b33a no ile muhafaza edilen nüshayı yeni harflere aktarmış, eserin tıpkı basımını da ekleyerek bastırmıştır. Er, a.g.e., s. 60-68, 257-291. Eserin başka basımları da vardır; Vehbi Yurt, *Terzi Baba-Hayyat Vehbi el-Erzincani- Hayatı ve Eserleri*, Erzincan, Eramat Matbaacılık, 1995. Vehbi Yurt, eserin orijinal metnini vererek tekrar yayımladığı başka bir çalışmada Aşçı Dede'ye temas ederek, hatıratın aktarımlar yapmıştır. Bkz. Vehbi Yurt, *Terzi Baba ve Erzincan (İki Küre)*, İstanbul, Birun Kültür Sanat Yayıncılık, 2011, s. 187-191. Bu eserle ilgili Vehbi Hayyat'ın silsilesinden Ahmet Baba neşri ile hazırlanmış bir başka çalışma için bkz. Gavs-ül Vasilin Kutb-ül Ârifin Muhammed Vehbi Hâyyati Terzi Baba el-Erzincani, *Kitâb-u Kenzül Miftah Kalplerin Anahtarı*, haz. Abdülkadir Cengiz, İzmir, Uğur Ofset Matbaası, 1988.

¹³⁰ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 618-619.

göstermiştir. Kurşunlu Camii'nde her Pazartesi ve Cuma günü sabah namazından sonra Hatm-i hâcegân kıraat ettirmiş, Terzi Ağa da burada bulunmuştur.¹³¹

İbrahim Efendi, Hacı Hafız Efendi'nin Vehbi Efendi'den gavsıyyet ve kutbiyyet makamlarını istediğini ancak Terzi Baba'nın "Of! Hafız Efendi" diyerek yüz çevirdiğini, bu durumun tekrar etmesi üzerine, Fehmi Efendi'nin Hafız Efendi'yi bundan men ettiğini söylemiş ve her kişinin kendi makamına ve derecesine göre birşeye talip olması gerektiğini, bu makamın da Fehmi Efendi'ye ait olduğunu eklemiştir.¹³² Hacı Hafız Efendi, Aşçı Dede Şam'dayken hac dönüşü onu ziyaret etmiştir, bu nedenle vefat tarihi 1871 yılından sonra olmalıdır.¹³³

2. **Abdussamed Efendi;** 1264 (1848) senesinde Erzincan'da alay imamıyken Vehbi Hayyat'a intisap etmiş ve Fehmi Efendi aracılığıyla, Terzi Baba'nın kızıyla evlenerek damadı olmuştur. Fehmi Efendi bu zat için "Bunun butûnda ismi Deli Abdussamed'dir! Filhakika ehl-i butûndan olup telakkisi var ve ehl-i mükâşefedendir" demiştir.¹³⁴

İbrahim Efendi, Abdussamed Efendi'yi gayet dalgın, gözleri sürekli yumuk kelâm eden, yalnız ara sıra gözlerini açıp, tekrar yumup kelâma devam eden, elinde sürekli nargile ve enfiye kutusuyla tasvir etmiştir.¹³⁵

Eserde, Abdussamed Efendi'nin eşine çok eza çektiği, bu hanım öldüğü vakit onun cenaze işlerinin yine Fehmi Efendi tarafından tertip edilip, merhumun Vehbi Hayyat'ın türbesine defnedildiği anlatılır.

3. **Leblebici Baba;** Gerçek adı Süleyman olan; müellifin, "...yalnız bir siyah aba giymiş, başında arakiye, üzerine yeşil sarık sarmış, bir ufak tesbih elinde, daima gözleri yumuk, elindeki tesbihi çarh-ı felek gibi devrettirir"¹³⁶ diyerek tasvir ettiği Leblebici Baba, şiirleriyle ünlü ümmî bir zattır. Aşçı Dede, kendisinin bu özelliğinden şöyle bahseder: "Cenâb-ı Pîr Hayyât Vehbî kuddise sırruhu'l-azîz efendimiz hazretlerinin halifelerinden Erzincan'da Leblebici Baba kuddise sırruhu'l-azîz var idi. İşte baba merhum gayet ümmî yani elif demesini bilmez iken bu gibi pek

¹³¹ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 628.

¹³² Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 619-620.

¹³³ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 629.

¹³⁴ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 503.

¹³⁵ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 339.

¹³⁶ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 339.

çok manzum ve mevzun nutukları var idi. Hatta nutka geldiği vakit ara yerde ibare kesilirse kalbine teveccüh ederek yani başını kalbine indirip burnuyla bir şey koklar gibi burnunu keskin çekerek kalbindeki tulûâtı alarak söylemeye başlar idi. Baba merhumun bu gibi nutukları pek çok olup hatta bir risale şekline konulmuştur azizim.”¹³⁷

Halil Baltacı, Lelebici Baba'nın vefat tarihini 1294 (1877) olarak verirken, Orhan Aktepe, Mahmud Sadreddin'in *Şevkistan* adlı eserinden (s. 124) aktarmayla 1291 (1874) olduğunu kaydeder. Kabri, eski adı Kalealtı yeni adı Terzi Baba Mezarlığı olan şehir mezarlığında, Terzi Baba'ya yakındır.¹³⁸

4. **Hacı Abdülbâkî Baba;** Hatırat'tan hakkında çok fazla bilgi edinemediğimiz bu zatın, Aşçı Dede Erzincan'da bulunduğu dönemde orada yaşadığını ve onunla tanıştığını öğreniriz.¹³⁹ Vehbi Yurt, Hacı Abdülbâkî Baba'nın ümmi olduğunu, vücuduna arız olan hastalıktan dolayı tedavi için Erzurum'a gittiğini, dönüş yolunda bir köyde vefat ettiğini ve Erzincan'a getirilerek Lelebici Baba'nın yanına defnedildiğini aktarır, vefat tarihi 1309 (1889) olarak belirtilir.¹⁴⁰

5. **Fehmi Efendi Hazretleri**

Önceleri, Tokat'ta Bozzade Hoca Efendi'den ders gören Fehmi Efendi¹⁴¹, ailesinde pek çok müftü ve ulemâ bulunduğundan sözü dinlenir bir zattır. Erzincan'a geldiğinde kendisine Terzi Ağa'nın durumu sorulmuş, ahaliden gelen birtakım reddiyelere rağmen, Terzi Ağa'yı ziyarete gitmiş ve o andan itibaren de ona intisap ederek, hizmetinde bulunmuştur. Onun gibi birinin bu zata bağlanması Erzincan

¹³⁷ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 1419. Lelebici Baba'nın şiirleri yayımlanmıştır. Bkz. Süleyman bin Abdurrahman Lelebici Baba (Şems-i Hayal), *Tuhfetü'l-Uşşak*, haz. Orhan Aktepe, Erzincan, Erzincan Belediyesi Yayınları No: 6, 1997. Son dönemde gözlerini yitiren Lelebici Baba'nın bu konuyla ilgili bir şiiri şöyledir:

Gözlerime kıl bir dua
Versin şifasını hüda
Bu himmeti eyle eda

Senden meded Vehbi Hayyat. Bkz. Süleyman bin Abdurrahman Lelebici Baba (Şems-i Hayal), a.e., s. 11. Lelebici Baba ile ilgili bir başka kaynak için bkz. Halil Baltacı, "Erzincan'da Ârif-i Ümmî İki Şâir: Lelebici ve Tüfekçizâde Sâlih Baba Şiirlerinde Tasavvufî Düşünce", Erzincan, Uluslararası Erzincan Sempozyumu, 2016, no.1, s. 867-877.

¹³⁸ Baltacı, a.g.e., s. 60, Süleyman bin Abdurrahman Lelebici Baba (Şems-i Hayal), a.e., s. 11.

¹³⁹ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 491.

¹⁴⁰ Yurt (1995), a.g.e., s. 29.

¹⁴¹ Fehmi Efendi hakkında yabancı dilde yazılmış bir ansiklopedi maddesi için bkz. Ess-Bremer, Marie Luise van, "Fehmî, Sheykh," in *Encyclopaedia of Islam*, ed. P. Bearman; Th. Bianquis; C.E. Bosworth; E. van Donzel and W.P. Heinrichs, 2nd ed., Leiden etc.: Brill, 1964, 2: 878.

halkından karşı olanların da sesinin kesilmesini, hatta bir kısmının gelip bu zata bağlanmasını sağlamıştır.¹⁴²

İbrahim Efendi'nin anlatımından Fehmi Efendi'nin uzun boylu, zayıf, buğday tenli, nahif, uzun parmaklı, çeneden aşağı bir kabza uzun siyah sakallı, siyah mahmur gözlü, küçük kulaklı olduğu bilgisini alırız.¹⁴³

Fehmi Efendi'nin giyim-kuşamı hakkında da hayli tafsilatlı bilgi veren müellif, müridinin genellikle başında arakiyesi üzerine küçük ama beyaz sarık taktığını, onun üzerine beyaz bir tülbendi başına sardığını ancak arkasından taylasan¹⁴⁴ çıkarmadığını, çoğunlukla çuha şalvar ve tek renk kısa mintan (çuha veya tek renk acem şalından, allı güllü çiçekli basma entari değil) giydiğini, belinde düz renkli yalnız başları nakışlı, Acem şalı sardığını, düz renk Acem şalından, çuhadan veya şaldan iç hırka giydiğini, kışsa üzerine kürk aldığını, yazsa maşlak adındaki Acem hırkasını, bazen de Şam hırkası giydiğini söylemiştir. Çoğunlukla, Van abasından başlıklı, içi ince çuha kaplı sako¹⁴⁵ giyen Fehmi Efendi, kış için siyah ve kahverengi, yaz için beyaz Van abasından uzun sako giymiş, hoca efendiler gibi biniş, cübbe, sarımsı pabuç giymemiştir. Ayağına siyah mest ve siyah mergûp, bazen de esnafın giydiği gibi siyah yemeni giymiştir. Çok zayıf olduğundan kışın yün fanila gibi beyaz abadan iç mintan ve iç donu giymiş, asla yabancı malı bir giysi kullanmamıştır. Önceleri mavi çuha kaplı bir kürk giyerken, bir dervişin getirdiği beyaz kuzu postu kürkü de giymiş, derisi görünmesin diye, üzerine tek renk etrafı su işleme şaldan kürk kabı gibi birşey giymeyi de ihmal etmemiştir. Yazın çoğunlukla beyaz bezden uzun entari, bazen yine tek renk şaldan entari giymemiştir. Elinde 20-30 habelik ufak bir tesbihi sürekli çekmiştir, az da olsa 99'lu tesbih de kullanmıştır. (Erzincan'da derviş ahali ufak tesbihle zikir çekmek kolay olduğundan bunu tercih etmiştir.)¹⁴⁶

Fehmi Efendi, şemsiye kullanmamış, kışın düz Acem kârı şalı başına örtmüştür. Yazın hayvan üstünde şehre gelirse, ender de olsa bir ağaç dalını alıp yaprağıyla başını gölgelemiştir. Kışın eline yapağdan kürt işi tek parmaklı eldiven giymiştir. Bindiği hayvanın üstünde Erzurum kârı eyer olup, üstüne siyah tüylü yamçı örtmüştür. Konağın vekilharcı ücretli Yusuf Efendi ve damadı Tahir Efendi, her türlü işe bakmış, akrabaları

¹⁴² Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 342-343.

¹⁴³ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 396.

¹⁴⁴ Taylasan, sarığın omuza sarkan ucu, daylasan, dalyasan. Ayverdi, a.g.e., s. 1039.

¹⁴⁵ Sako, elbise üstüne giyilen, kısa ve bolca bir paltoyu andıran üstlük. Ayverdi, a.g.e., s. 907.

¹⁴⁶ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 397. Nakşibendiyye'nin giyim kuşam kuralları ile ilgili fotoğraflı bir çalışma için bkz. Atasoy, a.g.e., s. 128-135.

da yardımcı olmuştur. Bir iş için şehre gittiğinde, hayvana iki gözlü ufak heybe koymuştur. Yeme içme hususunda mücahedesı çoktur, evde sürekli misafir vardır, olmadığında da aç ve susuz oruçlu gibi kalmış, misafirle yemiş ama yine az yemiştir. Aşçı Dede, onun için “kuş burnunu suya batırıp çıkardıkça ne miktar şey alabilir ise, o kadar şey sahandan alırlar”, demiştir. Yine İbrahim Efendi'nin anlatımından Fehmi Efendi'nin bir yere davet edildiği vakit Abdussamed Efendi, Leblebici Baba gibi diğer halifeleri de yanında götürdüğünü, herkesin gözü onda olsa da onun diğerleri yanında “şemsin bulut arasında gizlendiği gibi gizlenmek” istediğini, mekana önce onlardan birinin girmesini sağladığını, ardından kendisinin girdiğini, yemeye içmeye asla kendisinin başlamadığını, onlardan birisinin başlamasını beklediğini, kendisinden bir izin istendiğinde, bu zatlardan birisinden beklediğini ve ardından kendisinin gerekirse birşey ilave ettiğini, bir davete gittiği vakit sofradan geri durmadığını ancak parmak uçlarıyla az az yediğini, halkı mahcup edecek bir kelâm etmediğini öğreniriz.¹⁴⁷

Müellif, Fehmi Efendi'nin meclisinde asla mâlâyanî birşey konuşulmadığını, bazen ihvanın işlerinin müzakere edildiğini ve onlara nasihat verildiğini, bazen de düşmanla ilgili meselelerin konuşulduğunu söylemiştir. Ayrıca, Fehmi Efendi'nin nefisini o derece eğittiğini öyle ki kendisini bir çiftçi yahut çoban derecesinde dahi görmediğini de eklemiştir.¹⁴⁸ Her konuda peygamberimizi (s.a.v.) örnek alan Fehmi Efendi kahkaha atmaz, tebessümle güler, üslûb-u hakîm¹⁴⁹ üzere konuşur, “Ekrimu'd-dayfe ve lev kâne kâfiren”¹⁵⁰ Hadis-i şerifince Erzincan'ın Hristiyan büyüklerinden gelen olunca, onlara ikramda bulunur ve saygıda kusur etmez. Sürekli beş vakit sâlât-ı dâimide ve Hakk'ın huzurunda gibi kalır. Bir işle uğraşmıyorsa, daima rabîta ve teveccüh, yahut sohbet, muhabbetedir, geceleri biraz uyur, onun dışında rabîtadadır, sık sık banyo yapar. Kimseyi ayırmaz, huzuruna bir çocuk dahi çıksa kıyam eder.¹⁵¹

Müellif, mürşidi söz konusu olduğunda kendi mevkisini şöyle tanımlar: Bir şairin dediği gibi “Kelbe taam ve şarab ne lazımdır! Emret onun önüne bir parça kemik atsınlar. Ona baklavadan aladır.” Bu cümleden hareketle, Fehmi Efendi'nin müridi

¹⁴⁷ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 351-352.

¹⁴⁸ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 355.

¹⁴⁹ “Üslûb-u hakîm odur ki bir âlim-i fâzıl kimse birisin irşat ve nasihat kıldıkta veya itiraz ettikte, onların mabeynine kendisini idhâl eyleyip itiraz ve nasihati evvelâ kendi nefisine söyleyip onlara tariz eyleye ve bu üslup üzere kelâm-ı hikmet-âmîzi söyleye. Nitekim Kur'an da bu üslup üzere varit olmuştur.” Bkz. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 506.

¹⁵⁰ “İnançsız bile olsa misafire ikramda bulunun.” Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 391. Hadisin kaynağı tespit edilememiştir.

¹⁵¹ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 379, 391, 392, 509.

olması ve kendi istidadı için, “Onun kapısının kelbi gelmiş. Kelbin layığı şarab ve taam olmayıp bir kemik parçasıdır”¹⁵² demiştir.

Aşçı Dede, mürşidinin Mehmed Sıdkı ve Ahmed Fevzi¹⁵³ adındaki oğullarının da lâlâsı gibidir, onlarla yakından ilgilenmiştir.¹⁵⁴

Fehmi Efendi'nin İbrahim Efendi tarafından Hatırat'ta kaleme alınan silsilesi şu şekildedir:

“Silsile-i Tarîkat-ı Aliyye-i Hâliidiye an Şu'abâti Nakşbendiyye

Pîr-i tarîkat Hazret-i Şâh Nakşbend-i Üveys-i Buhârî kuddise sırruhu'l-âlî

Mevlânâ Yakûb-ı Çerhî-i Huzzârî kuddise sırruhu

Mevlânâ Hâce Nâsıruddin Ubeydullâh-ı Taşkendî-i Semerkandî kuddise sırruhu. Vilâdet: 806; ömrü: 89; vefatı: 895

Mevlânâ Muhammed-i Zâhid kuddise sırruhu

Mevlânâ Derviş kuddise sırruhu

Mevlânâ Hâcegî-i Semerkandî kuddise sırruhu

Mevlânâ Şeyh Muhammed-i Semmâsî kuddise sırruhu

İmam Rabbânî Müceddid-i elf-i sâni Şeyh Ahmed Fârûkî bin Abdolvâhid-i Sirhindî kuddise sırruhu, Vefatı: 1034

Şeyh Muhammed-i Ma'sûm-ı Urve-i vuskâ Sâhib-i *Mektûbât* kuddise sırruhu, Vefatı: 1098

Şeyh Seyfeddin Arif kuddise sırruhu

Şeyh Seyyid Muhammed Nûrî-i Bedâvunî kuddise sırruhu

Şeyh Şemseddin Han-ı Cânân-mazhar kuddise sırruhu

Şeyh Abdullah Dihlevî kuddise sırruhu

Hazret-i Ziyâeddin-i zü'l-cenâheyn Mevlânâ Hâlid kuddise sırruhu'l-vâhid. Vilâdeti: 1192 [1778]; ömr-i şerîfi: 50; Hakk'a ric'ati: 1242

Hazret-i Pîr Mehmed Vehbî Hayyât Erzincanî kuddise sırruhu

¹⁵² Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 784.

¹⁵³ Ahmed Fevzi (Baysoy), Erzurum Kongresi'ne Erzincan delegesi olarak katılmış, Heyet-i Temsiliye üyesi olmuş, Sivas Kongresi'ne katılmış ve Birinci Meclis'te Erzincan mebusu olmuş bir zattır (1920-1923), 1924'te Erzincan'da vefat etmiştir. Bkz. Hüseyin Bulut, "Erzurum Umûmi Kongresine Katılan Erzincan Murahhasları", Erzincan, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 1998, s. 165-169. Hatırat'ı hazırlayanlar tarafından Ahmed Fevzi Baysoy, sehven Mehmed Fevzi Baysoy olarak nakledilmiştir. Bkz. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. XXXIX.

¹⁵⁴ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., 398-399.

Sultân-ı Ulemâ-billâh Mustafa Fehmi el-Erzincanî kuddise sırruhu'l-âlî. Vilâdeti: 1231 [1815-16]; ömr-i şerîfi: 67; Cenâb-ı Hakk'a ric'ati: 1298, 30 Muharremü'l-harâm [1 Ocak 1881]"¹⁵⁵

Daha başka birçok halifesi bulunan Terzi Ağa'nın, vefat ettiğinde yerine geçecek halifesi belli değildir. Ancak tarikatın birtakım ileri gelenlerine göre bu kişi Fehmi Efendi'dir. Fehmi Efendi, intisap etmek isteyenleri Abdussamed Efendi ve Hacı Hafız Efendi'ye göndermiş ancak mütevazı kişiliği sayesinde diğer halifelerden daha çok tutulmuştur.

Fehmi Efendi'nin şu sözleri de bunu anlatmıştır: “Benim gibi miskin yüzsüz adamın dervişi mi olur? Hâlâ biz derviş olmadık. Ancak ihvân-ı dîn gelip gönülleri böyle arzu ediyor. Fakir de elinden tutup Hazret-i Mürşid-i a'zam Hayyât Vehbî kuddise sırruhu'l-azîz efendimiz hazretlerinin sürüsüne katıyorum. Yalnız fakirin hizmetim, dışarıda kalan koyunları birer birer Hazret-i Hayyât'ın sürüsüne katmaktır. Oradan ötesine karışmam. O sürünün çobanı vardır, onlara teslimdir.”¹⁵⁶

(3) İbrahim Efendi'nin Fehmi Efendi ve Diğer Halifelerle İlişkisi

Fehmi Efendi'yi ilk gördüğü andan itibaren ona kuvvetli hislerle bağlanan İbrahim Efendi, daha ilk zamanlardan, arkadaşı İsmail Efendi'ye “Bu fakir, emsali cihana gelmemiş bir Yusuf'a nasıl insan alâka eder ise, işte şahit ol ve bilmiş ol ki Hazret-i Fehmi'ye öyle âşık oldum. Eğer bu aşk daha ilerlerse onu bil ki kalemi ve çoluk ve çocukları terk ile kapısında hizmetkâr olurum”¹⁵⁷ diyerek durumunu anlatmıştır. İsmail Efendi ise “Bu cihetten yana havf etmem. Zira Hoca Fehmi Efendi hazretlerinin manevî olan kuvvet ü kudretlerini iyi bildiğim için zatınızı bu mertebeye bırakmazlar”¹⁵⁸ diyerek, Fehmi Efendi'nin şahsiyeti hakkında önemli bir ipucu vermiştir.

İşte bu hal üzere, Abdussamed Efendi'nin ve iki günde bir de Fehmi Efendi'nin ziyaretine gidip gelmeye başlayan İbrahim Efendi, Abdussamed Efendi'yle ilişkisini ilerletirken, Fehmi Efendi'yle ilişkisinde hala mahçuptur. Böylece bir süre Abdussamed Efendi'den zikir alan müellif, bu zatın, kalbine parmak basıp müteveccih olduğunu, o an başka bir maneviyata büründüğünü, böylece geceleri de zikirle meşgul olduğunu

¹⁵⁵ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 332-333.

¹⁵⁶ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 390.

¹⁵⁷ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 345.

¹⁵⁸ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 345.

anlatmıştır. Bu esnada Fehmi Efendi'ye artan muhabbetle, kendisinden ruhsat alarak, geceleri başında sikke-i şerîfi ve üstünde Mevlevî elbisesiyle, huzuruna gidip gelmeye başlamış, ancak bir köşede zikr ü rabita ile meşgul olmuştur.

Fehmi Efendi, huzurunda daima *Muhammediyye*¹⁵⁹ okutur, bunu da ekseriya Erzurumlu İsmail Efendi adında bir derviş yapmakta ve kendisiyle birlikte bulunan dervişan da gözlerini yumarak rabitada bulunmakta, bu kıraat bir saat sürmektedir.¹⁶⁰ O dönem, Erzincan'da geceleri evlerde *Muhammediye'nin* okunduğunu, bir iki saat teveccüh ve rabita edildiğini söyleyen İbrahim Efendi, Fehmi Efendi'yle bu okumalara katılmış ve rabitada kalmıştır. Ağlamaktan gözleri kan çanağına dönen Aşçı Dede'yi, etrafındaki insanlar gıptaıyla izlemiş, kendisi de bunun mürşidinin lütfu üzerine olduğunu ifade etmiştir. Huzurda *Muhammediyye* okunduktan sonra, ihvana kahve ikram edilmekte, Allah kelâmı ve turuk-ı aliyye üzerine muhabbet olmaktadır.

Erzincan'da geçen günlerinde; Fehmi Efendi'ye duyduğu muhabbetin artmasıyla artık çoğunlukla sabahları da mürşidine uğrayan ve bazen Kalem'den çıktuktan sonra da yine mürşidini görmeye giden müellif, "Gündüzleri, kalemde işim olmaz ise kimse ile öyle mâ-lâ-yanî etmeyip rabitada durur idim. Ve o tarihten itibaren bu ana kadar abdestsiz yere basmadım. Çünkü daima abdest ile bulunmak tarîk-i Hâlidiyye sünenindendir"¹⁶¹ sözleriyle gördüğü terbiyenin hayatındaki yansımaları hakkında da bizi bilgilendirir.

1273 (1857) senesi Ramazan ayı İbrahim Efendi için önemlidir. Fehmi Efendi, Cami-i Kebir'de ikinci sonrası tefsir dersleri yapmakta, o da bu derslere katılarak, rabita

¹⁵⁹ Muhammediyye, Yazıcıoğlu Mehmed'in (ö. 855/1451) yaradılış, kıyamet alametleri ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hayatı gibi konulardan bahsettiği manzum eseridir. Amil Çelebioğlu tarafından neşredilmiştir. Mustafa Uzun, "Muhammediyye", *DİA*, c. 30, s. 586-587, 2005. Fehmi Efendi'nin rabita sırasında Muhammediyye okutmasının Nakşi gelenek içinde istisnai bir uygulama olduğu söylenebilir. Bunun sebebi, İbrahim Efendi'nin eserde defalarca belirtmiş olduğu üzere Fehmi Efendi'nin içindeki Hz. Peygamber (s.a.v.) aşkı olabileceği gibi, Osmanlı'da Muhammediyye'nin çok okunan bir kitap olması da olabilir.

¹⁶⁰ Nakşibendiyye tarikatındaki en önemli uygulamalardan biri "rabita"dır. Kul ile Allah arasına kâmil bir zat alarak, onun vasıtayla Cenâb-ı Hakk'ın feyiz ve tecelliyatını cezbetmek manasındaki rabita, bahsi geçtiği üzere Fehmi Efendi'nin de çok önem verdiği bir uygulamadır. Bu yola intisap ettikten sonra, Aşçı Dede'nin de uyguladığı ve hayatının önemli bir parçası haline gelen rabita eserde şu şekilde açıklanır: "Meselâ bir adam saf billûru güneş ile kavın arasına tutup o vasita ile şemsin nasıl hararetini cezp ederek kavı yakar ise işte öyle insan-ı kâmil saf billûr gibidir; o sayede feyiz ve tecelliyât-ı rabbânîyi cezb ile kav makamında abde olan masiyet ve masivayı yakar. Zira bu âleme olan feyz ü tecelliyât-ı subhânî evvelemerde gavs-ı a'zam olan halîfe-i Resûlullah'a nüzul ederek o vasita ile cümle mahlûkata, orada alâ-merâtibihim tevzi ve ihsan olunur." Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 580. Rabitanın usulü de önemlidir. Fehmi Efendi: "Rabita gavs-ı a'zama olur, ondan başkasına rabita olmaz; onun için Hazret-i Hayyât efendimize rabita edin" der. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 390. Aşçı Dede, rabita ve murakabeyle çok meşgul olduğundan başı hep önüne düşüp, kalbine meyleder, namazdayken bile başı eğilir.

¹⁶¹ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 356.

yapmaktadır. Fehmi Efendi dersten evvel 15 dakika rabıtada bulunup, Fatiha'yı okumakta, ardından derse başlamakta, ders sonrasında ise aşr-ı şerif okutup, yine rabıtada bulunmaktadır. Ardından herkes dağılınca, İbrahim Efendi, Fehmi Efendi ve birkaç zat onun evine gitmektedir. Birgün bu derslerden birinde, Fehmi Efendi'den çoğunlukla yaptığı gibi hafif bir seda gelmiş, ardından ihvandan biri düşüp bayılmıştır. İbrahim Efendi, sonrasında bu kişiyle konuşunca ondan peygamber efendimizin teşrif buyurduğunu gördüğünü duymuştur. Bu duruma öyle üzülmüştür ki belki de bu üzüntüsü sebebinden ruhaniyyet-i Cenab-ı nebeviden haber alan gruba dahil olduğunu anlatmıştır.¹⁶² Böylece;

“Cennet Hakk'ın bahçesidir ârif onun bâgbânıdır

Bâgbânla biliş gör tâ giresin bahçesine”¹⁶³

fehvâsınca, vaktinin çoğunu mürşidi Fehmi Efendi ile geçiren İbrahim Efendi, bu beyitle mürşidine hizmet etmenin kendisindeki karşılığını da açıklamış olur.

(4). Dersaadet Ziyareti ve Kalender Meşrep Zatlar

Dersaadet'ten ayrıldıktan birkaç yıl sonra bir Nakşi dervişi olarak memleketine geri dönen İbrahim Efendi'nin buraya gelmekten asıl amacı babasının İstanbul'da bıraktığı eşini alıp, Erzincan'a götürmektir. Aynı zamanda, mürşidi Fehmi Efendi'nin arzusu üzere Halet Efendi ile birlikte Erzurumi Şeyh Hüseyin Efendi'yi¹⁶⁴ de ziyaret eden İbrahim Efendi, şeyhin Ayasofya Camii yanındaki konağına¹⁶⁵ gitmiştir. Her sınıftan insanın birarada olduğu tekkede, İbrahim Efendi'nin dikkatini asıl çeken şey Hüseyin Efendi'nin görüntüsüdür, öyle ki şeyh efendi başında gayri muntazam bir sarık, yakası bir tarafa gitmiş bir aba ile bağı açık perişan bir halde oturmaktadır. Bu esnada, İbrahim Efendi'nin gönlünden iki şeyh arasındaki farklar geçince, bunu bildiğini ince

¹⁶² Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 361.

¹⁶³ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 363.

¹⁶⁴ Şeyh Hüseyin Ruhi Efendi (ö. 1288/1871), Kâdiriyyeden bir şeyh efendidir. Kabri İstanbul'da Haseki'de Baba Efendi Dergahı'ndadır. Erzurum'daki Şeyh İsmail Efendi'nin (ö. 1315-1317/1897-1899) mürşidi bu zattır. Hüseyin Ruhi Efendi ve İsmail Efendi'de Nakşi neşve de vardır. Osmânzâde Hüseyin Vassâf, a.g.e., c. 1, s. 201.

¹⁶⁵ Sultan Abdülmecid'in ikballerinden biri padişah tarafından kendisine duyulan alaka bir nedenden kesilince, hocalara gitmeye başlar. O esnada Erzurum'dan geldiğini duyduğu Şeyh Hüseyin Efendi'nin ziyaretine gelir. Edilen ısrar üzere, şeyh biz muska bilmeyiz der ve yalnızca kendisine bir nazar eyler, bunun üzerine padişah hanımı arar olunca, o hanım da bu konağı şeyh efendiye verir. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 409- 410.

bir şekilde hissettiren şeyh efendi yüzünden mahçup olmuştur, zira kalenderan, adamın kusurunu hemen yüzüne çarpmaktadır.¹⁶⁶

İbrahim Efendi'nin Dersaadet'te ziyaret ettiği bir diğer zat Haşim Baba'dır. Evi Eyüp Camii yanında olan bu zat meczuptan, herkesle kelâm etmeyen, elini öptürmeyen biridir. Hacı Râik Efendi adında kendisine mensup bir zatla yanına girebildiği Haşim Baba'yı orta boylu, tıknaz, saç sakalı ak, uzun ve beyaz kaşlı diye tasvir eden müellif, onun rumuzlu konuşmalarına şahit olmuştur.

Hacı Râik Efendi, kendisini tanıttığında Haşim Baba'dan “Erzincan kalesinin alt tarafında büyük büyük karpuzlar olur”¹⁶⁷ cümlesini işiten İbrahim Efendi, bu konuşmadan birşey anlamamıştır. Ardından, “On iki sene Hazret-i Risâlet-penâh efendimiz hazretlerinin huzurlarında mermer taş üzerinde oturdum. Bakayım senin kaşlarına”¹⁶⁸ deyip, kaşları için “Ha senin kaşlarında ufak kuşlar yuva yapmış! Bak benim kaşlarıma kargalar yuva yapmış!”¹⁶⁹ diyen Haşim Baba'nın yanında konuşmayan yalnızca rabita ve teveccühte durduğunu ifade eden İbrahim Efendi, kan ter içinde oradan ayrılmıştır. O vakit, Dersaadet'in kutbunun bu zat olduğunu öğrendiğinde, bir sonraki Cuma günü Halet Efendi ile tekrar Haşim Baba'nın yanına gitmiş, bu kez oturduğu odaya giremeyip, o odaya karşı başka bir odadan bakan İbrahim Efendi ve Halet Efendi, o gün hiç konuşmayan Haşim Baba'nın yalnızca “aman rabbim” diyerek secde edip durduğuna şahit olmuşlardır.¹⁷⁰

(5). *Nakşi Tekkesi'nde Mevlevî İzleri*

Erzincan'da Fehmi Efendi huzurundayken içinde yanan Mevlevî aşkı sebebiyle, bir neyzen gelsin, ney meşk etsin, Mevlânâ Hazretleri'nin *Evrad-ı Kebiri'nin* Konya'dan kıraati mümkün olsun isteyen İbrahim Efendi, bu arzusunu Fehmi Efendi'yle paylaşmıştır. Mürşidinin de onayıyla, mektup yazılarak Kayseri Mevlevîhanesi'nden bir neyzen istenmiş, Konya'dan Aşçı Dede'den *Evrad-ı Şerif* ve kıraati için mezuniyet talep edilmiştir. Bunun üzerine, Kayseri'den bir neyzen,

¹⁶⁶ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 410-411.

¹⁶⁷ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 411. (Fehmi Efendi bunun Vehbi Hayyat'ın kabrine işaret ettiğini söyler.)

¹⁶⁸ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 411.

¹⁶⁹ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 412. (Fehmi Efendi bunun için birşey demez, yalnız tebessüm eder.)

¹⁷⁰ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 409, 411, 412, 416.

Konya'dan ise âsitanenin Aşçı Dedesi'nin imza ve mührünü taşıyan bir *Evrad-ı Kebir* gönderilmiştir.¹⁷¹

Aşçı Dede bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: “Artık hazretin bahçe-i sa’âdetleri Mevlevîhane’ye döndü. Her sabah ve akşam huzûr-ı sa’âdetlerinde neyler vurulup âyîn-i şerîfler okunup duhân-ı aşkımız semaya çıkar, nüh felek asumanda aferin okur. Zaten Erzurumî Derviş İsmail Efendi’nin sedası fevkalâde güzel olup dede efendi neyi alıp taksim ederek mumaileyh İsmail Efendi o perdede na’t-ı şerîfler okur. İşte “Okuma canıma değdi” dedikleri burasıdır. Hele hazret-i şeyhin cümleden ziyade sevdiği ve daima emr ü irade buyurdıkları Hazret-i Mevlânâ kuddise sırrıhu’l-azîz efendimizin “Mâhest nemî dânem hurşîd-i ruhat yâ ne”¹⁷² bunu bi-tamâmihâ dede efendi ile fakir birlikte okumaları idi. İşte bunu okuruz, hazret teveccüh ve rabıtaya gider. Lâkin saatlerce uyanmaz gider. ‘Uyanmaz uykudan cânan uyanmaz’ Ah, ah, ah! Acaba bu nasıl bir mübarek uykudur ve ne tatlı cihan kıymetinde bir uykudur. Hangi cihan, hangi yüz bin avâlim bu uykuya nice bin cennet feda olur bir uykudur. Zannetme ki uykudur! Vuslat-ı cânândır, makâm-ı fenâ-fillâhdır. Zira ki o meclis-i enverde bulunanların cümlesi mest-i lâ-ya’kıl olup kimsenin canı yoktur nefes alsın. Zannedersin cümlesi Ashâb-ı Kehf’tir. Hiç zan ve güman etme, sahîhen Ashâb-ı Kehf’tir.”¹⁷³

Günler böylece geçerken Fehmi Efendi’ye olan aşkının hayli ilerlediğini anlatan İbrahim Efendi, birgün mürşidini beklerken, onun geldiği haberini alınca yaşadığı mutluluğu ve bunun üzerine mürşidinin kendisine daha önce olmadığı kadar yaklaşarak söylediği yalnızca “Canım bizi ne çok seversiniz!” cümlesi üzerine evine nasıl geldiğini bilmediğini “Ayağım bastığı yer midir, gök müdür bilemiyorum. Gözlerimden akan Nil Fırat mıdır nedir bilmiyorum”¹⁷⁴ diyerek ifade etmiştir. O vakitlerde çubuk ve nargileyi cümleten terk etmiş olmasına rağmen çubuk içen ancak tesirini göremeyen İbrahim Efendi, ne zaman ki Derviş İsmail Efendi gelip na’t-ı şerif okumuş, o zaman teskin olmuştur.

¹⁷¹ Nakşilik’le Mevlevîlik’in birarada olduğu bu uygulama, tasavvufi hayatta örnekleri görülebilen bir uygulamadır, ancak bunun temel ilke olduğu söylenemez. Bilal Kemikli, çalışmasında, Nakşi Mesnevîhanlardan bahsederken, Mevlevîler’den sonra en çok Nakşiler’in Mesnevîhan olarak hizmet ettiğine dikkat çekmiş. Nakşi dergâhlarında Mesnevî’ye ilgi oluşmasında Mevlevî meşrep dervişlerin katkısı olabileceğini ifade etmiş ve Aşçı Dede’nin vasıtasıyla yapılan bu uygulamayı da örnek olarak göstermiştir. Bilal Kemikli, “Mesnevi ve Türk İrfanı: Mesnevîhanlık Geleneği”, Bursa, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 16, S. 2, 2007, s. 1-20, s. 14, 15.

¹⁷² Yüzün ay mıdır güneş mi bilmiyorum. İsmail Dede Efendi’nin Hüzam bestelediği bir ayındır.

¹⁷³ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 367.

¹⁷⁴ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 368.

Cuma ve Pazar geceleri yine Fehmi Efendi'nin evinin karşısındaki küçük mescitte cüz'i şerifler dağıtılmış, Kur'an okunmuş, yatsı namazı kılınmış, Hatm-i haccgân kıraat edilmiştir. Ardından Fehmi Efendi'nin evine geçilmiş ve yine saat dörde kadar Derviş İsmail Efendi, *Muhammediyye* yahut diğer nat-ı şerifleri kıraat etmiştir. Dede Efendi bazen ney üflemiş, bazen İbrahim Efendi'yle birlikte "Mahest nemî dânem" okumuştur. Mecliste misafir eksik olmamıştır.

Ney meşk etmesine önceden de rıza gösterilmeyen İbrahim Efendi, mürşidinden de aynı tavrı görünce, yalnızca ney eşliğinde ayîn-i şerîflere katılmıştır. Birkaç ay sonra Dede Efendi, Kayseri'ye geri dönmüştür. Ancak İbrahim Efendi'nin arzusu ve Fehmi Efendi'nin rızasıyla, sabahları *Evrâd-ı Kebîr*'den sonra *Delâil-i Şerîf* okunmuş ve bir hafta seccade üzerinde buhurdanda öd ağacı yakıp, mürşidiyle yanyana kıraat ettikten sonra izin ve ruhsat alınca, her sabah teveccüh ve rabita sonrası, *Evrâd-ı Kebîr* ve *Delâil-i Şerîf* okumaya başlamıştır. *Delâil-i Şerîf*'in tesirinin çok güçlü olduğunu ifade eden müellif, eli ayağı büzülmüş bir askerin hergün huzura getirildiğini, kendisinin de Fehmi Efendi'nin emriyle bu zata bir hafta boyunca *Evrâd-ı Kebîr* ile *Delâil-i Şerîf* okuduğunu ve askerin bu haftanın sonunda şifa bulduğunu ifade etmiştir.¹⁷⁵

(6). Fehmi Efendi Sonrası Aşçı Dede'nin Derviş Kimliği

Meşrebinin ve çevresinin etkisiyle başından beri dervişmeşrep bir çizgide giden İbrahim Efendi'nin, özellikle Fehmi Efendi ile tanıştıktan sonra kaleme aldığı bazı olaylar mühimdir. Zira, Hatırat'ta müellifin, mürşidine duyduğu muhabbet sebebiyle, hizmette bulunarak nasıl terbiye olduğunu görebildiğimiz birçok sahne mevcuttur.

Örneğin; 1285 (1868) senesinde Fehmi Efendi bir rahatsızlık geçirmiş, kendisini iyi hissetmediği bu dönemde kimseyi kabul etmezken, İbrahim Efendi, izin alarak onun hizmetine yardım etmiştir. Doktorların teşhis koyamadığı bu sürecin manevi bir hal olduğu düşünülmüştür. İbrahim Efendi de gece gündüz, mürşidinin odasının önünde beklemiş, o çağırıldıkça yanına girmiş, yelpazeyle sinekleri defetmiş, aheste aheste rüzgarlamış, kollarını ovmuş, banyo ettirmiş, berber getirtip traş ettirmiş, abdest suyunu vermiştir. Mürşidinin hizmetinde kusur etmemeye çalışmıştır. Muhakkak, hizmet yönü çok güçlü bir derviş olan İbrahim Efendi'nin, mürşidine ettiği hizmet onun için ayrı bir neşe kaynağıdır.¹⁷⁶

¹⁷⁵ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 372.

¹⁷⁶ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 509-511.

Müellifin, Fehmi Efendi'ye düşkünlüğü eserin bütününde dikkat çekmektedir, öyle ki zaman zaman okuyucunun aşırı bulabileceği örnekler dahi mevcuttur. Mesela, bu hastalık süresince müşdidinin terlediği için rahatsızlık duyup çıkardığı gömleklerini yüzüne sürüp, koklayan İbrahim Efendi, “Nasıl koku, tarif edemem. Ne gül ve ne şebboy ve ne ıtır ve ne amber! Velhâsıl ona müşâbih bu âlemde koku yoktur. İşte ona “nispet kokusu” derler ki dervîşân bu kokuya can verir. Lâkin öyle senin anladığın nispet kokusu da değildir; ondan âlâ ve bâlâ. Cennet kokusu dahi yanında birşey değildir. çünkü Allah kokusu hiçbir kokuya benzemez azizim.”¹⁷⁷ diyerek ona olan muhabbeti hakkında konuşur. Fehmi Efendi'nin iyileşmesiyle, yanından ayrılan Aşçı Dede, bu yakınlığın kendisinden başkasına nasip olmadığını eklemeyi de ihmal etmemiştir.¹⁷⁸

İbrahim Efendi'nin hizmet ettiği tek kişi şüphesiz ki müşdididir. Öyle ki, kendisi yalnız meşayihden önemli görülen zatlara yahut hatırı sayılır görünen dervîşana değil, her tip insana hizmet etmeyi bilen bir dervîştir. Erzincan'dayken tanıdığı İrşâdi Baba ile arasındaki ilişki bunun en güzel örneklerinden biridir: “Mecâzibden bir İrşâdi Baba var idi; ekseri gelirler idi. Lâkin bunun ahvali acîb birşey idi. Hele başında olan külâhın üzerinde mübâlağa olmasın beş yüz adet renkli renkli basma ve bez parçaları dikilmiş ve sırtında aba yüz bin parçadan olup kendisi kısa boylu, kara sakallı bir zat idi. Lâkin üzerinde olan kehleden insan, yanında oturmasını arzu etmez idi. Bunun da merakı fakir idim. Ve hazret-i şeyh buna çok riayet eder idi. Gelir doğru hazret-i şeyhin yanında oturup “Ruznamçeci Baba gel!” diye fakiri çağırıp iki ayaklarını uzatarak “Şu ayaklarımı ov” der. Fakir de kemâl-i edeb ü huzur ile karşısında diz çöküp iki ayağını ovar idim. Sonra oradan alıp doğruca fakirhaneye getirir idim. Tekmil elbiselerini çıkarıp tandıra silkelerdim ve kehlelerini ayıklardım, güzelce elini ayağını yıkardım ve taam ekl ettirip yine beraberce huzûr-ı hazrete gelirdim.”¹⁷⁹ Fehmi Efendi'ye duyduğu muhabbetin yüzü suyu hürmetine bunu yapabildiğini ifade eden İbrahim Efendi'nin hayatında bu minvalde pek çok başka olay yaşanır. Ancak, özellikle İrşâdi Baba'ya ettiği hizmet mühimdir. Zira yakın arkadaşı Defterdar Efendi'nin buna nasıl tahammül ediyorsunuz diye sorduğunu ve hatta kendisiyle yirmi beş yıl sonra bile konuşurken onun bu durumu unutmadığını “Canım efendim, o İrşâdi Baba'nın nasıl hizmetiyle

¹⁷⁷ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 510.

¹⁷⁸ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 513.

¹⁷⁹ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 371.

müftehir idiniz!”¹⁸⁰ diyerek, o günleri gıptayla yad ettiğini ifade etmiştir. Bu örnekten de anlaşılacağı gibi, insan ayırmayan hatta en istenmeyen kişiye karşı bile saygı ve hizmette kusur etmeyen İbrahim Efendi, peygamberimizin (s.a.v.) ahlakıyla ahlaklanmaya çalışmıştır.

Aşçı Dede'nin bir diğer önemli özelliği malını ve maaşını diğer kimseler için harcama gayretidir. Maaşını, hatta üstündeki elbisesini dahi çıkarıp sağa sola dağıtmasına dair tenkit edildiğinde şunu ifade etmiştir: “Şeriatte o senindir, bu benim; tarîkate hem senindir, hem benim; hakikatte ne senindir, ne benim!” fehvasınca mesela sakomu birisi alır, pekâlâ onunmuş gibi aldı, al efendim diye teslim etmeli. Zira ki bu âlemde alan satan birdir, iki olmaz.”¹⁸¹ Ancak bu kelâmı ettiği gün, sakosu meşhur bir kalender tarafından aşırılınca, kendisi içinin tam rahat etmediğini, henüz tam olmadık fikrini kafasının içinde dönüp dolaştırdığını ve ettiği kelâm için istiğfarda bulunduğunu ifade etmiştir.

Ahlaki olgunluğa ulaşmaya çalışan İbrahim Efendi'nin ibadet hayatı da oldukça yoğundur. Geceleri tamamen uyumayıp, yatağın içinde kibleye müteveccihen meşgul olan, bazen bir müddet uyku ve yakaza arası kaldığını anlatan müellifin geceleri de gündüzleri gibi meşgul geçmiştir.

(7). Aşçı Dede'nin Konya'ya Gitme Arzusu

Ailesinin Dersaadet'e gönderildiği bir zamanda, Fehmi Efendi'nin yanında ikamet etmeye başlayan ve müridinin sır kâtibi gibi hareket eden İbrahim Efendi, bir dönem sonra Konya'ya gidip, hücreye kapanma arzusuyla dolmuştur. Ancak, Fehmi Efendi Konya'daki dedegânın gönüllerinin onun arzu ettiği gibi olmadığını ileri sürerek, Konya'yı ayağına getirmeyi teklif etmiştir: “Siz zannedersiniz ki Konya'da hücre-nişîn olan dedegânın gönülleri aşk u muhabbetle mâlâmâldır, yok yok! Vâkıf olsanız her birinin gönüllerinde birer dağ gibi şeyler oturmuştur ki hakikatte bir saman çöpü değmez. Yani bir saman çöpü kadar kıymet ve kıratı olmayan şeyler ile gönülleri memlûdur; ammâ dışarıdan nâzıra öyle bir hoş renk gösterir” buyurdular.”¹⁸² Bunun üzerine bu isteğinden derhal vazgeçen İbrahim Efendi, birkaç gün sonra müridinden dinlediği “Ehlullâh-ı müte'ahhirîn buyurmuşlar ki Eğerçi İbrahim Edhem Efendi hazretleri bizim zamanımızda olsa idi, biz onun tâc u tahtını terk ettirmeksizin hem

¹⁸⁰ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 371.

¹⁸¹ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 374.

¹⁸² Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 379.

zâhirde padişahlığını icra ve hem de bâtinen sülûk ve terakki ettirir idik; belki makâm-ı ma'nevîlerini daha efzûn görürler idi"¹⁸³ sözleriyle dersini almıştır. Esasen, bu olay Nakşilik'in prensiplerinden "halvet der-encümen" açısından önemli bir örnektir. Mürşidi sayesinde hem ruznamçecilik görevini devam ettirdiğini hem de istidadı kadar sülûk gösterdiğini ifade eden İbrahim Efendi bu konudaki duygularını şu şekilde kaleme almıştır: "Çünkü cümlenin malûmudur ki insanın elinde olan kabı ve çömleği ne kadar ise deryadan o kadar su alabilir. Deryaya kurbiyeti cihetle elindeki su kabı da büyümeyebilir. Elinde desti ise o kadar su alır; yok bardak ise kezalık, yok büyücek küp ise o kadar alabilir; zira kabiliyeti kadar insanlar feyiz alabilirler. Hele fakirde hiç kabiliyet yok idi. Şundan istidlâl ederim ki böyle bir halife-i Resûlullâh huzurunda iken bunu hâşâ sümme hâşâ terk ile Konya'ya gitmek isterim demek! Vay hayvan, vay hayvan İbrahim! Lâkin bu da kabımın küçüklüğünden ileri gelmiş şeydir."¹⁸⁴

Erzincan'da yazları daha çok bahçelerde, kışları ise şehirde ikamet etmeyi tercih eden bir ahali vardır. Ancak Fehmi Efendi ve Abdussamed Efendi bundan vazgeçip bahçeye taşınınca, Abdussamed Efendi'nin konağı ve aynı zamanda Vehbi Efendi'nin istirahatgâhı olan mekanını İbrahim Efendi'ye bırakırlar. Erzincan'a geldiğinin ikinci kışı, Aşçı Dede, Sünni Efendi'nin oğlu İbrahim¹⁸⁵ ile bu evde yaşamaya başlamıştır.

Vehbi Hayyat'ın evinin ufak kanatlı bir sokak kapısı, oradan girince sağ tarafta yedi sekiz ayak merdiven çıkılınca, bir ufak odası vardır. Terzi Baba'nın odası olan bu oda, onun çoğunlukla dükkan yerine dikiş diktiği ve Şeyh Abdullah Efendi'yle biraraya geldiği yerdir. Bu odanın yanında ondan da küçük bir oda, onun dışında harem dairesi, geniş bir mutfak, bir tandır, kömür ve odun koymak için bir kiler vardır. Şeyhin odası yani selâmlık kabir gibi uzunca bir odadır. Hayyat Efendi, o odada ocağın yanında kibleye dönük oturduğundan ve Abdussamed Efendi dahi öyle olduğundan, İbrahim Efendi de onları taklit etmiştir. Şeyhin odasını döşeyen iki İbrahim, Kalem dönüşü, zikir ve rabita ile meşgul olmuştur.

Bir süre sonra İbrahim Efendi'nin hanesine bir Mevlevî Dedesi misafir olur ve onlar ki Konya ayağına bu şekilde gelir. Bir ay onunla muhabbet edip birarada kalan

¹⁸³ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 379.

¹⁸⁴ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 379. Aşçı Dede, daha sonra inşa edilecek olan dergâhın küşat zamanı hizmet için koştururken de "Çünkü fakirde iki kuvvet var idi: Zahirde ruznamçecilik, batında himem-i hazret-i mürşid." diyerek bu mevzuya dikkat çeker. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 489.

¹⁸⁵ Sünni Efendi, sağlığında Vehbi Efendi'ye hizmet etmiş, ölümünden sonra da Abdussamed Efendi'nin huzurunda bulunmuş bir zattır. İbrahim de onun on üç on dört yaşlarındaki oğludur. Abdussamed Efendi, bu çocuğu İbrahim Efendi'nin hizmetine verir, İbrahim onun yemeklerini pişirir, hanesinde hizmet eder ve ondan yazı yazar diye düşünür. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 381.

İbrahim Efendi, bu ziyaretten çok memnun olmuştur. Burada, müellifin anlattığı şu hikaye de mühimdir: “Mumaileyh dede efendi ile sabahları Câmî’-i kebîr’e gideriz. Lâkin o sene kış tamamıyla hükmünü icra etti. Fevkalâde kar ve soğuk vardır. Fakir o büyük kürkün içine bir de ufak kürk giyip camiye öyle giderim. Biçare dede efendi fakirdir, yalnız bir siyah şalı, cüppesi vardır. Camide namaz vaktine kadar rabıtada dururum. Lâkin o kadar üşürüm ki yani ne kadar kar var ise sırtıma yükletmişler gibi taaccüp ederim. Dede efendi bakarım ne üşür ve ne titrer. Anladım ki dede efendinin soğuşunu da fakire yükletiyorlar. Ertesi sabah kürkün birisini dede efendiye giydirdim. Lehu’l-hamdu ve ve’l-minne o sabah fakirden titreme ve üşüme gitti, artık rahat oldum.”¹⁸⁶

Bu dönem, arada Cuma günleri bahçeye gidip, orada da kalan İbrahim Efendi, Vehbi Hayyat’ın türbesiyle de yakından ilgilenmiş ve ona çok hizmet etmiş, türbeyi süslemiştir. Türbenin maaşlı türbedarı Dursun Efendi ile vakit geçirmiş, orada çokça rabıtada durmuş ve o kış oranın Konya’daki Mevlevîhanesi hücresi gibi olduğunu söylemiştir. Ancak ayrılık uzayınca ailesini özlemiş ve 1274 senesinin Ramazan ayında (15 Nisan-14 Mayıs 1858) İstanbul tekkelerini terketmeyen validesi hariç, bütün aile geri dönmüştür. Yazı, mürşidinin yan bahçesindeki konakta geçiren İbrahim Efendi, Fehmi Efendi’yle tanışan babasının “birçok yerde bulundum, birçok meşayihla tanıştım, yalnız bu zat gibisini görmedim” diyerek, ona intisap etmek istediğinden bahsetmiştir.

Fehmi Efendi, tekke şeyhleri gibi zikir talim ettiren, evratlar veren bir zat değildir. Biri tarikata girmek istediğinde, onu Abdussamed Efendi’ye veya Hacı Hafız Efendi’ye gönderir eğer karşıdaki kişi çok ısrarcı olursa, o vakit de o kişinin istihare yapmasını uygun görür. Kişi istiharesinde gördüğü şeyi, Fehmi Efendi’ye bildirir, ona göre zikir verecekse verir, ancak bu son derece nadir bir durumdur. İbrahim Efendi’nin babası Mehmed Ali Efendi de bu istisnalardan biri olur ve ondan zikir alır.¹⁸⁷

(8). Vehbi Hayyat için Mevlud ve Mevlevi Elbisesini Terk

İbrahim Efendi, Vehbi Hayyat için mevlud okutmak istemiş ve 1275 senesi Rebiulevvel ayının 12. gecesini (20 Ekim 1858) için müsaade alıp, selâmlığı kandillerle süslemiştir. İhvan ve halifeler davet edilmiş, mevlud okunmuş, akşam yemeğinden sonra 30 adet sini tel helva ikram edilmiştir. İbrahim Efendi, her daim hizmette olmakla

¹⁸⁶ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 382.

¹⁸⁷ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 389.

birlikte özellikle böyle özel gün ve gecelerde hizmet ve ikram için ayrıca özen gösteren bir zattır.

Bu dönem aynı zamanda, Fehmi Efendi'nin biraz keyifsiz olup da kimseyi yanına kabul etmediği bir dönemdir. İbrahim Efendi, babası ve Abdullah Efendi ile ziyarete gittiğinde, yalnız kendisinin iltifat gördüğü bu tarihten sonra sikke-i şerîf ve Mevlevî elbisesi giymediğini, mürşidi gibi arakiye takıp üzerine ince beyaz sarık sardığını, uzun entari, acem abası ve bazen de diğer hırka giydiğini ifade etmiştir. Bu yeni durumdan sonra giyiminin mürşidine çok benzediğini, hatta bazen görenlerin Fehmi Efendi'nin geldiğini zannettiklerini söylemiştir.¹⁸⁸

(9). Fehmi Efendi'nin Hac Ziyareti ve Hatm-i Hâcegân'ın İbrahim Efendi'ye Devredilmesi

1277 (1861) senesi hacca gitme niyeti olan Fehmi Efendi, Erzincan'dan ayrılmadan evvel, her Cuma ve Pazartesi günü kendi gözetiminde kıraati gerçekleştiren Hatm-i hâcegânı birine devredecektir. Bu ayrılık yüzünden günlerini ruh gibi geçiren İbrahim Efendi, o dönem Vehbi Hayyat'ın türbesine çok yakın bir evde ikamet etmektedir. Fehmi Efendi de gitmeden önce, bir akşam üzeri, türbeye gelip, yatsıya kadar orada kalıp, yatsı vakti ona misafir olacak ve karşıdaki camide Hatm-i hâcegân okutarak veda edecektir. Yatsı namazı sonrası, İbrahim Efendi, Hatmi hâcegan halkasının ortasına, mürşidinin karşısına oturmuştur. Fehmi Efendi, yerine geçince herkes göz yummadan evvel yanında yer açarak, gelmesi için ona işaret etmiş, ancak o olduğu yerde kalmayı istemiştir, fakat sonunda edilen ısrar üzerine mürşidinin yanına olmasa da yakınına geçip oturmuştur. Zira, mürşidinin yanına oturmaktan hicap duymaktadır. Bu durumun ardından baş eğip, murakabeye varılmış ve hatm-i hâce taşları dağıtılmıştır. Halka küşadından 2-3 dakika sonra, taşlar Fehmi Efendi'nin önüne getirilmiş, lâkin o da, taşların İbrahim Efendi'nin önüne bırakılmasını işaret etmiştir. Bunu farkedince çok mahcup olmuş ve binbir ricayla taşları geri çevirmiştir. Ancak, Fehmi Efendi ısrar edip taşları tekrar gönderdiğinde, çaresiz kabul etmiş ve taşları alarak, Hatm-i hâceye başlamıştır. Hatm-i hâce sonunda da taşlar ihvandandan toplanıp, kendisine bırakılmıştır. Adet üzere duayı yapması gerekse de o anki duygu yoğunluğu buna müsaade etmemiş ve duayı mürşidi yapmıştır. Ardından Dehr Suresi okunmuş ve yarım saat murakabede kalınmış, Fehmi Efendi'nin halkadan ayrılmasıyla da kıraat

¹⁸⁸ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 394.

sonlanmıştır. O gece rüyasında ve sonraları murakabe esnasında mürşidinin mavi kürkünü giydiğini gören İbrahim Efendi, bu işaretle hulefalığın kendisine devredildiğini anlamıştır. Fehmi Efendi Erzincan'dan ayrılacağı vakit de gayri müslim dahil büyük bir kalabalık onunla vedalaşmaya gelmiştir. Bu ayrılık Dede'ye çok ağır gelse de Cuma ve Pazartesi gecesi yapılan Hatm-i hâcelere devam etmiş ve görevini asla ihmal etmemiştir.¹⁸⁹ Ancak, 1277 (1861) senesinde İbrahim Efendi de görev için tekrar Erzurum'a gönderilmiştir.

(10). Fehmi Efendi İçin İnşa Edilen Dergâh

Müşir Derviş Paşa ve Dersaadet'teki Halet Efendi'nin gayretleriyle, Fehmi Efendi için bir dergâh inşa edilmesi gündeme geldikten sonra, hem ikisi, hem Fehmi Efendi, hem de sair ihvan bunun için bağışta bulunmuşlardır. 1282 (1865) senesinde dergâhın inşası başlamış, İbrahim Efendi, hesap kitap işine dahi yardımcı olmuştur. 5 ayda duvarlar, camii, binalar tamamlanmış ve inşaata ara verilmiştir. Zira, Fehmi Efendi, Derviş Paşa ile önce Dersaadet'e, 1282'de (1866) de ikinci kez hacca gitmiştir. Bu esnada açıkta kaldığını ifade eden müellif de, şeyhinin yokluğunda Nakşibendiyye hulefalarının mesleği olan ilmiyeye kaydığını söylemiştir.¹⁹⁰

Mürşidinin yokluğunda Fehmi Efendi'den mezun olan Hoca Hacı Sıddık Efendi'nin talebeleriyle *İsagoci'den* okumaya başlayan İbrahim Efendi, geceleri sabah namazına kadar kitaplarıyla meşgul olmuştur. Sabahları derse, oradan Kalem'e giden müellifin, Dersaadet'ten getirttiği kitaplar, çoğunlukla tasavvurât ve tasdikât üzerine yoğunlaşan mantık kitaplarıdır.¹⁹¹

İbrahim Efendi'nin günleri böyle geçerken, Fehmi Efendi, hacdan Şam'a geçmiş, 1283 (1867) senesi ortalarına gelindiğinde yani gidişinden 1 sene 5 ay sonra da geri dönmüştür. Yine kalabalık bir topluluk tarafından karşılanmış, müzik de çalınmıştır. Aşçı Dede, müzik haram değil mi diye sorarsın, lakin belki de o kalabalıktan duymadı bile diyerek kendi kendine konuşmuş, ağlayarak heyecanla mürşidini beklemiştir.¹⁹² Fehmi Efendi geldiğinde, mecnun bir halde onunla buluşmuştur. Doğrudan türbeye geçen şeyhi için, önceden dergâhın divanhanesini kendi evinden getirdiği minder, şilte, yastık, kilim gibi eşyalarla döşeyerek hazır etmiş, şerbet,

¹⁸⁹ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 422- 424.

¹⁹⁰ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 480- 481.

¹⁹¹ Kitapların listesi için bkz. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 482.

¹⁹² Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 485.

kahve gibi ikramlar hazırlatmıştır. Böylece bir süre sair kimselerle birlikte orada vakit geçirilmiştir.

Aynı yıl kısa bir süre sonra dergâhın inşaatı tamamlanmıştır. Fehmi Efendi'nin dergâh için Dersaadet'ten getirdiği Lihye-i saadet için, dergâhın ortasında ve tavanında ufak kubbe gibi etrafı camlı bir bölüm yapılmış, Lihye-i saadet de demirden bir sanduka içine konmuş, ona mahsus bir büyük merdivenle kubbede olan yerine yerleştirilmiştir. İndirilmesi gerektiğinde yine merdiven konup, İbrahim Efendi oraya çıkmakta, iki adet anahtarla sandukayı açıp, içinden çekmece-i saadeti başına alıp indirmekte, aynı şekilde de yerine koymaktadır.¹⁹³

(11). Dergâhın Açılışı ve İbrahim Efendi'nin Aşçı Dede'lik Ünvanı Alması

İnşaatı tamamlanan dergâh 1284 senesi Rebiülevvelin 12'sinde (14 Temmuz 1867) küşat olacaktır, zira o gün viladet-i nebevidir. Açılışın hazırlığı İbrahim Efendi'nin arzusuyla kendisine verilmiştir.¹⁹⁴ Rebiülevvelin on birinci gününde, birçok taraftan çok sayıda kimse davet edilecek, yemek ve şerbet ikram edilecek hem de mevlud-i şerif okunacaktır. Bu hizmeti ciddiye alan İbrahim Efendi, sofrta takımı, kahve takımı, şerbet takımı gibi ihtiyaçları tedarik etmiştir. Dergâhın camları henüz takılmadığı ve döşemeleri eksik olduğu için, evinden ne kadar döşeme var ise oraya taşımış, dergâhı döşemiştir. Dergâhın alt katında birer camı olan üç oda ve kendi odası vardır, o odayı döşeyip, dervişanın kalacağı odalara hasır, kilim gibi eşyalar koymuştur, zira yaz olduğundan pek lüzumlu değildir. Daha sonra yirmi kişi seçip, her birini bir hizmete tayin ederek, bir iki gün boyunca talim ettirmiş ve bu kişileri sofrta kurma, şerbet, kahve hizmeti gibi meseleleri “çıt çıkarmadan” halledecek kıvama getirmiştir. Mutfak için gerekli malzemeyi aldırıp, her sofrta için ikram edilmek üzere bir kuzu ayarlamıştır. Cami, kilim ve seccadelerle döşenmiş, gece için kandil ve mumlar hazırlanmıştır. Lihye-i saadet makamından indirilip, mihraba konmuştur. Davet günü geldiğinde, gece, askeri memurler ve mülkiye, gündüz ise ulema, hulefa ve diğer efendilerle eşraftan kimseler iki ayrı grup olmak koşuluyla teşrif etmiştir (bir grup saat ikide, bir grup saat dörtte). Alt katta ve kapının önünde hizmetçiler gelenleri karşılamış,

¹⁹³ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 487.

¹⁹⁴ Findley, çalışmasında Fehmi Efendi'nin dergâhının inşaatı ve Aşçı Dede'nin açılış için yaptığı hazırlıkları etraflıca ele alır. Carter Vaughn Findley, “Social Dimensions of Dervish Life as Seen in the Memoirs of Aşçı Dede İbrahim Halil”, *The Dervish Lodge: Architecture, Art and Sufism in Ottoman Turkey*, ed. Raymond Lifchez, Berkeley/ Los Angeles and Oxford: University of California Press, 1992, s. 175-186.

merdiven başında İbrahim Efendi'ye teslim etmiştir. O da misafirleri alıp divanhanede Fehmi Efendi'ye teslim etmiştir. Dergâhın birinci tabakası tamamıyla doludur. Sucuların sofrası; leğen ve ibrik memurlarının leğen başında olduğu, kahvecinin güğüm ile kahve pişirdiği ahenk içinde bir ortam vardır. Fehmi Efendi, masaları gezip, ortalıktaki düzene baktıktan sonra divanhaneden temaşa etmiştir. Yemekten sonra kahveler ikram edilip, ikinci grup gelmeden cemaat camiye intikal etmiş ve Mevlud-i nebevi okunmuş, orda da şerbetler içilmiş, bunlar bu haldeyken diğer grup da dergâhta yemeklerini yiyip tamam olunca, öğle vakti namazı olmuş, cemaatle namaz kılınmış ve yine Mevlud-ı şerîf kıraat edilmiş ve şerbetler içilmiştir. Öğle ve ikindi arası kimse yokken istirahat edilmiş ve diğer grup için hazırlık yapılmıştır. Şimdiye kadar Erzincan'da böyle bir cemiyet görmeyen ihvan da iltifatta bulunmuştur. Gündüz gruplarına layığıyla vazife ifa edildikten sonra akşam için de hazırlık yapılmıştır. Bu esnada Fehmi Efendi, etrafın sulanmasını, gelenlere serinlik sağlanmasını istemiştir. Bu iş yapılırken, yapılan işi beğenmemiş ve “Siz de bilmiyorsunuz sulamayı” diyerek kalkıp kendi yapmaya niyetlenmiştir. O esnada, yaz günü olmasına rağmen, yağmur başlamış ve bahçe sulanmıştır, bunun üzerine Fehmi Efendi, “Biz de sulamayı bilmiyormuşuz! Felek de bize talim ediyor” diyerek işini bırakmıştır. İbrahim Efendi'ye göre müşdidinin bu kelimeleri kendi kudretini gizlemek içindir. Bu arada yağmurdan ıslanan penceresiz odalar hizaya sokulmuştur. Aynı hizmetli ekibi, gece de kandil ve şamdanları yakıp, ellerinde buhurdanlıkla yine misafirleri karşılamıştır. Akşam namazından sonra yine sofralar kurulmuştur. Kırkı aşan sofranın kurulduğunu ifade eden müellif, dergâhta yemek yiyen fukaranın sayısının hesapsız olduğunu söylemiştir. Bir sofrada Fehmi Efendi, hulefa ve ihvan için kurulmuş, yemeğini burada yiyen İbrahim Efendi, hem Fehmi Efendi'den hem de ihvandan iltifat almıştır. Namazdan sonra yine Mevlud-ı nebevi okunmuş, aralarda güzel sesli efendiler tarafından salavat-ı şerifeler getirilmiştir. Bunu çok beğenen Fehmi Efendi, her sene Mevlud-ı şerîf ve Miraciyye için bu usulü emretmiştir. O gece sabaha kadar hulefa ve ihvan dergâhta kalmış ve Hatm-i haccân okunmuş, Derviş İsmail Efendi'ye nat'ı şerifler okutulmuştur. Böylece müşdidini, İbrahim Efendi'ye “Aşçı Dedelik” hizmetini ve ünvanını vermiştir. Aşçı Dede'nin üstünde dergâhın küşadının tarihi bulunan bir de mühr-i şerîfi vardır, bunu hatırlata da eklemiştir. O gün Erzincan ulemasından ve şuarasından Hilmi Efendi'nin Fehmi Efendi'ye takdim ettiği tarih de aynen hatırlatma mevcuttur.¹⁹⁵

¹⁹⁵ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 489, 493. Dergâh-ı şerîfin küşadına tarih için bkz. Aşçı İbrahim Dede,

Şekil 3. Aşçı Dede'nin mühr-i şerifi. (Hatırat'ın, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Bölümü, no: 78'de bulunan ilk cildinde s. 543'te yer almaktadır.)

Bu ziyafetten fakir fukaranın yediği yemeğin haddi hesabı olmadığını anlatan Aşçı Dede, kalanların da üç-dört gün boyunca dergâhtan dervişanı doyurduğunu, artık en son kalan ekmeklerin bayatladığını, Fehmi Efendi'nin “Bu bayat ekmekleri fakire verin, ben yerim!”¹⁹⁶ dediğinde kendisinin itiraz ettiğini, ancak onun “Dede efendimiz, siz bilmezsiniz! Onları taamda benim önüme koyun”¹⁹⁷ dediğini ve onları da mürşidinin yediğini belirtmiş, böylece bu ziyafetteki bereketi anlatmak istemiştir.

O günden sonra dergâhın camlarının takıldığını, eksiklerinin tamamlandığı anlatan müellif, şamdan, bal mumu, kilim, seccade gibi pekçok eşyanın etraftan gönderildiğini, böylece üst kattaki odaların mükemmel döşendiğini, alt kattaki camiye bitişik kendi odasının “Aşçı Dede'nin odası” olarak anılmaya başlandığını, dergâhtaki kıymetli eşyaları oradaki büyük dolapta sakladığını ifade etmiştir. Dergâha ihvandan çok sayıda ziyaretçi gelmiş, Pazartesi ve Cuma geceleri Hatm-i haccân, Cuma günü sabahı *Mesnevi-i Şerif* okunmuştur. Dersleri takip eden Dede, Kalem'e gitmeden ve Kalem'den döndükten sonra da dergâhta hizmet etmiş, şeyhin sır kâtipliğini yapmıştır.¹⁹⁸

a.g.e., s. 494-495. Sezai Küçük, İbrahim Efendi, 1001 gün çile çıkarmadığı için Fehmi Efendi'nin kendisine verdiği dedelik ünvanının sembolik bir anlam taşıdığından bahseder. Buna kanıt olarak da çalışmamızda yer verildiği üzere onun Kasımpaşa Mevlevihanesi'ndeki konumundan bahseder. Bu nedenle de Aşçı İbrahim Dede ünvanıyla anılmasının yanlış olduğunu ifade eder. Ancak burada Aşçı Dede'nin Edirne Mevlevihanesi'ndeki konumundan bahsedilmez. Kanaatimizce, bu meselenin etraflıca ele alınması için Edirne de gözardı edilmemelidir. Sezai Küçük, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, İstanbul, Simurg Yayınları, 2003, s. 171.

¹⁹⁶ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 495.

¹⁹⁷ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 495.

¹⁹⁸ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 496-497.

(12). *Fehmi Efendi Tekkesi'nde Mirâciyye ve Gülbang*

Dersaadet'teki tekkelerde Mirâç gecesi, Mevlud-ı şerif gibi Mirâciyye¹⁹⁹ okunur ancak o seneye kadar Erzincan'da böyle bir adet yoktur. 1284 (1867) senesi, Mirâç gecesinden evvel Aşçı Dede bir hayli süt tedarik etmiş, o gece de Mirâciyye okumuştur. Askeriyeden memurlar ve mülkiye dergâha davet edilmiş, yemek adet olmadığından, yemekten sonra yatsıdan önce misafirler gelmiştir. Şeyh efendi ve ihvandan oruçlular olduğu için, dergâhtakilere caminin önünde sofraya kurulmuş ve cami de dahil her yer kandillerle süslenmiş, Lihye-i saadet makamından indirilmiş, iftar edilmiştir. Dergâha davet edilen misafirlerle yatsı namazı kılınmış, Mirâciyye okunmuş, ardından kupalarda şeker ile karışmış halis süt ikram edilmiştir.²⁰⁰ Müellif, bu ikramı “Artık tepsiler bir taraftan dolar gider ve bir taraftan boşanır gelir, tekrar dolar. Fakirin odamda Erzincan kârı büyük hamam kazanlarıyla dolmuş süt hazır ve amade olup önümde fita (futa, hamam avlusu; önlük), elimde kepçe (metinde kefçe) hemen bir taraftan doldururum. Lâkin o kadar cemaate süt yetiştirmek haylice müşkildir, ancak bereket-i erenler ile Erzincan ovası dolu halk olsa pek kolaydır, çünkü bu gözler gördü erenler ile sırr-ı berekâtı.”²⁰¹ diyerek anlatmıştır.

Dersaadet'teki Mirâciyye geleneğini Erzincan'da sürdürerek eşi olmayan bir iş yapan İbrahim Efendi'nin bir başka istisnai hareketi de Nakşi tekkesinde gülbang çekmesidir. Kasımpaşa Mevlevîhanesi günlerini anlatırken tafsilat vermeden andığı bu uygulamayı bu kez detayıyla anlatmıştır. Bir Mevlevî geleneği olan gülbang, Aşçı Dede marifetiyle bir nakşi tekkesinde, Mirâciyye için hazırlanan süte çekilir. Bu konuyu Hatırat'tan şöyle öğreniriz:

“Aşçı Dedelik vezâifinden birisi de böyle cemiyetlerde ve leyâlî-i mübârekelerde tertip olunan et'ime ve eşribe üzerlerine gülbek (gülbe û gülbang) çekilir. Meselâ süt veya şerbet yapıldıktan sonra etrafına hizmete memur olan dervîşân cem' olunup aşçı dede olan adam şöyle gülbang çekecektir: ‘Vakt-i şerîfler hayrola,

¹⁹⁹ Mirâciyye, İslam edebiyat ve sanatlarında Hz. Muhammed'in (s.a.v.) mi'râcını anlatan eserlere verilen isimdir. Mustafa Uzun, Aşçı Dede'nin bahsettiği Erzincan'da Mirâciyye okunması meselesine temas etmiş ve bu bilgilerden yola çıkarak Mi'râc kutlama geleneğinin Anadolu'ya ulaştığını ifade etmiştir. Bkz. Mustafa Uzun, “Mi'râciyye”, *DİA*, c. 30, s. 135-140, 2005, s. 138. Mustafa Kara da eserinde konuya temas etmiş ve bu istisnai uygulamayı alıntılarla anlatmıştır. Bkz. Mustafa Kara, *Mirâciyye ve Bursalı Safiye Hanım Vakfiyesi*, Bursa, Vakıflar Genel Müdürlüğü Bursa Bölge Müdürlüğü Yayınları-2, 2014, s. 37-40.

²⁰⁰ Peygamber efendimize (s.a.v.) hikayede süt arz olduğu üzere, Aşçı Dede birgün önceden gidip süt alır. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 498.

²⁰¹ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 498.

hayırlar fethola, şerler defola, Cenâb-ı Hak ism-i zâtının nuruyla kulûblarımızı münevver eyleye; erenlerin hân-ı nimeti müzdâd, sâhibü'l-hayrâtın rûh-ı revânı şâd u handân ola. Dem-i Hazret-i Pîr Mehmed Vehbî Hayyât hû diyelim hû!' der. Mevcut bulunan dervîşân bülend âvâz ile medd-i tavîl ile cümlesi yek nefis gibi "hû!" çekerler. İşte buna gülbek tabir olunur."²⁰² Mevlevî tarikatında, her yemek sonrası ve her akşam dergâhın kandilleri yandıkça gülbang çekilir. Ancak Aşçı Dede, yalnızca bayramlarda ve mübarek gecelerde akşam ezanından sonra Fehmi Efendi'nin huzuruna gider, bütün dervîşân elini takbil edip, divanhaneye çıkar, İbrahim Efendi de cümlesi ile görüşüp, bir büyük halka olarak bunu yapar. Hatta Fehmi Efendi'nin de bu uygulamayı sevdiğini ihvana söylediğini duymuştur.²⁰³

Mirâç gecesi sütler içilip, Mirâciyye de tamam olunca Lihye-i saadet ziyaret edilmiştir. Fehmi Efendi, onun huzurunda murakabeye varmakta, yalnız kendisi bakamadığından İbrahim Efendi'ye siz bakın diye görev vermektedir. Aşçı Dede, mürşidinin bu davranışının nedenini şu örnekle açıklamıştır: "İmdi huzûr-ı pâdişâhîde olan mukarrebîn, pâdişâhın derece-i azamet ü kudretini tamamıyla bildiklerinden huzûr-ı pâdişâhîde fevkalâde teeddüp ederler. Lâkin hiç padişahı bilmeyen bir adam huzûr-ı pâdişâhîye girse, bunlar gibi teeddüp edemez ve bilmez; lâubalî huzura girer ve istediği gibi muradını söyler. İşte ehlullâh-ı ızâm hazerâtıyla avâmın hâli bunun gibidir."²⁰⁴

Berat gecesinde de ihvan dergâha gelmektedir ancak davet olmaz, onun yerine Lihye'i saadet ziyaret edilip, cemaatle namaz kılınmaktadır. Beraberce iki rekat tesbih namazı da kılınıp, subhanallah tesbihleri birlikte okunmaktadır.²⁰⁵

O sene Ramazan kışa gelince, Kalem'e gece gidilmiş, gündüzleri hep dergâhta geçmiştir. İbrahim Efendi, kendi odasının yanındaki odayı kiler yapmış ve iftariye olarak şurup, reçel ve sair malzemeyi oraya koymuştur. Büyük bir tahtadan sini vardır, üzerine beyaz astar örtülür, etrafına çeşitli şerbetler ve ortasına bir büyük tepsi üzerinde çeşitli reçeller ve sair konur. Aşçı mutfakta yemek hazırlar, her gece misafir olur. Teravih namazından sonra, gece Kalem'e gidilip, sahur evde yapılır. Son on gün Fehmi Efendi ve bazı hulefa dergâhın camisinde itikâfa girmiştir. İşe giden Aşçı Dede için mürşidi dört beş saat Kalem buna mani değil deyince, o da mu'tekif olmuş, şeyhin evinden gelen yemekleri tanzim edip, eklemelerle sunmuştur. Burada dahi görevlerini

²⁰² Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 498-499.

²⁰³ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 499.

²⁰⁴ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 499.

²⁰⁵ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 499.

aksatmamıştır. Böylece hem aşçı dedelik hizmetine hem de derslerine devam etmiştir. Fehmi Efendi'nin Celâl okumasına katılmıştır (Celal son derstir, ondan izin alınır). Zahir ilimle uğraşmayan ama bir rica üzerine tefsir okutan müşşidinin tefsir derslerine de katılmıştır ama bu dersler tamam olmamıştır.²⁰⁶

(13). Abdussamed Efendi'nin Dergâhı Sahiplenmesi

Abdussamed Efendi, yaz kış Sarıgöl'de bahçede ikamet etse de dergâhın böyle dolup boşaldığını görünce, Vehbi Hayyat'ın damadı olması sebebiyle, türbedar odasının yanına bir harem dairesi inşa edilip, postnişin olarak oraya oturmak istemiş, Fehmi Efendi uygun görünce inşaat tamamlanıp, dergâhta da bir oda verilmiştir. İbrahim Efendi ve sair hizmetçiler de ona hizmet etmektedir.

1285 (1868) senesinde devam eden bu iş bir süre sonra şirazesinden çıkar, zira Abdussamed Efendi, burayı sahiplenme niyetinden, herkese kötü davranıp insanları kaçırmaya başlar ve bir süre sonra dergâha gelen giden kalmaz. Fehmi Efendi olan biteni anlamak için kendisiyle konuşmak isteyince, ona da sinirlenmiş ancak kendisi hiçbir zaman edebini bozmamış ve bir söz söylememiştir. Bu durum dergâhı işlemez hale getirince de onu oradan çıkarmanın bir yolu aranmıştır. Bunun üzerine, Müşir Paşa'ya, "biraz da Hocasade Hafız Efendi, burada oturacak, zira o da damattır" dedirilince, Abdussamed Efendi başka bir eve çıkarılmış, böylece Aşçı Dede ve eski hizmetliler de işlerinin başına dönmüştür.²⁰⁷ Abdussamed Efendi, dergâhı işgal ettiği vakit Fehmi Efendi'nin takındığı tutum mühimdir. Kendisi için inşa edilen bir dergâhı, yapımında malından sarfettiği halde terketmiş, bir çekişme yaşanmasına müsaade etmemiş ve olayı tatlılıkla çözmeyi tercih etmiştir. Müşşidinin bu tutumu, Aşçı Dede'nin tasavvufi yaşamında örnek alabileceği önemli bir hadisedir.

Abdussamed Efendi'nin bulunduğu sene dergâhın ikinci Ramazan'ıdır (1285/1869). O sürede dergâhta birşey yapılamayınca, Fehmi Efendi'ye kiralanan dairede de selâmlık olmayınca, karşısında bir yer kiralanıp selâmlık yapılmış ve İbrahim Efendi aşçı dedelik hizmetini orada devam ettirmiştir. Cami-i Kebir'de tefsir okunmuş, Ramazan'ın son on günü yine itikaf yapılmış, Aşçı Dede bu kez de Halet Efendi'nin gönderdiği iftariyeliklerden yiyecekleri hazırlayarak hizmette bulunmuştur.²⁰⁸

²⁰⁶ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 500- 501.

²⁰⁷ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 504- 505.

²⁰⁸ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 507.

Bahar geldiğinde, sabahları Mekteb-i Rüşdiye’de Hacı Sıddık Efendi’ye ders okumaya giden Dede, Cumaları da Fehmi Efendi’yi ziyarete gitmiştir. Bir Cuma günü Camii Kebir’de tertip edilen cemiyette de, kendisine çuha bir sako giydirilmiş ve Hacı Sıddık Efendi Hoca bir izinname yazmıştır.²⁰⁹

(14). Fehmi Efendi ve Erzincan’a Veda

1870 senesinde Erzurum’a gönderilen ve bir süre sonra da memuriyetten istifa eden İbrahim Efendi, mürşidiyle vedalaşmak için 1288 (1872) Receb’inde Mirâciyye’ye yetişmiş ve Berat gecesine kadar orada kalıp, Dersaadet’e gitmiştir. Hareketinden bir gün önce mürşidiyle Vehbi Hayyat’ın türbesine giden Dede, onunla karşı karşıya dize dize oturup, murakabeye varmıştır. Fehmi Efendi ona “İstiğfâr-ı şerîfe devam olunsun. Çünkü istiğfar, ayn-ı cünüb adamlar nasıl ki hamamda tas ile su döküp pak olur ise lâ-şek ve lâ-şübhe istiğfar öyle insanı pak eder. İşte hîn-i mülâkata kadar böylece devam buyurun.”²¹⁰ diyerek nasihatta bulunmuştur. Ardından, türbeden çıkıp, dergâha gelmişler, Fehmi Efendi’nin odasında oturmuşlar, mürşidi ona Şam’a giderse, nasıl davranacağını şöyle anlatmıştır:

“Allâhu a’lem Şâm-ı şerîf’e gidirsiniz. Nasıl Şâm-ı şerîf’e gireceğinizi size tembih edeyim, öylece hareket edin. Beyrut’tan karusa ile Şâm-ı şerîf’e giderseniz hemen karusadan indiğiniz gibi misafir olacağınız mahalle gitmeyip oradan doğruca Alemdâr-ı Resûllullâh Câmî’-i şerîfi’ne gidip akşam namazına kadar orada murakabede bulunup akşam namazını orada eda ettikten sonra doğruca Câmî-i Emeviyye’ye gidip huzûr-ı Hazret-i Yahyâ aleyhisselâmda yatsı vaktine kadar kezalik murakabede bulunup yatsı namazını edadan sonra size ruhsat vardır misafir olduğunuz haneye gitmeye” diyerek bir kağıda orada bulunan, selâm iletilecek zatların ismini yazdırmış, sonra da “Paşa hazretlerinin (Derviş Paşa) mahsus gözlerinden öperim; pek çok selâm, dualar ederim. Bizi Ramazan-ı şerîfe İstanbul’a davet etmişler idi. İşte tarafımızdan vekâleten sizi gönderiyorum. Rica ederim. Ahmed Bey (Derviş Paşa’nın oğlu) oğlumuzu Fransızca okutmasınlar. Eğerçi isterler ise senet vereyim Ahmed Bey oğlumuzun rütbe-i sadâreti ihraz edeceklerine. Böylece tebliğ edersiniz.”²¹¹ diyerek Derviş Paşa’ya da notunu iletmiştir. Böylece mürşidinin izni ile Erzincan’dan ayrılan İbrahim Efendi, 13 kasım 1871’de Ramazan’ın ilk günü Dersaadet’e varmıştır.

²⁰⁹ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 508, 515. İzinname sureti için bkz. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 515.

²¹⁰ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 527.

²¹¹ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 527.

b. Erzurum ve Kâdirilik'le İrtibatı

Anadolu'daki ilk görev yeri olan ve evvelden 1272 (1856) senesinde gelip, burada birkaç ay görev yapıp, Erzincan'a avdet eden İbrahim Efendi, 1277'de (1861) Erzurum'a tekrar gelmiştir. İlk geldiği dönemde bu şehirde kısa süre kalan ve Mevlevî olduğunu açık etmeyen Dede, bu kez bir Nakşi dervişi olarak buraya dönmüş ve Kâdiriyye tarikatıyla ilişki kurmuştur.

Kâdiriyye meşayihından Tokadî Şeyh İsmail Sırrı Efendi'nin ²¹² Gavurboğan'daki tekkede kendisi için yaptığı hazırlığı²¹³ kaçırrsa da, İsmail Efendi'yle görüşen müellif, onu ehl-i mükâşefeden, orta boylu, kır sakallı, uzun basma entarili, basma hırkalı, başında arakiye üstüne perişan beyaz sarık sarmış biri olarak tarif etmiştir.²¹⁴

İsmail Efendi'yle yakın muhabbet kuran İbrahim Efendi, Sığırcık'ta tekkeye yakın bir konakta ailesiyle birlikte yaşamaya başlar. Daha evvelden Dersaadet'te bir Kadiri tekkesi olan Kartal Baba Tekkesi'ne gidip gelen ve bu tekkenin şeyhi Muhtar Efendi ile yakın dostluk kuran Dede, Erzurum'a geldikten sonra ise Kâdiriyye ile ilişkisini şu şekilde dile getirmiştir: “Ehlullâh hazerâtı buyurmuşlardır ki “Bir sâlikte dört şey mevcut olmadıkça o sâlik mükemmel olamaz. Birisi âdâb-ı Mevlevî, ikincisi sülûk-ı Nakşî, üçüncüsü aşk-ı Kâdirî, dördüncüsü teslîm-i Bektaşî.” Lehu'l hamdu ve'l-minne Mevlevî, Nakşî sırrı mevcut idi, işte ihsân ale'l-ihsân olarak mazhar-ı Kâdirî de olduk. Ancak teslîm-i Bektaşî sırrı henüz zuhur etmemiştir. Lâkin birşey ile dolmuş kâse üzerine birşey dahi konulur ise kâse almayıp taşar fehvasınca malik ve mutasarrıf olduğum iklim-i vücûd kâsesinden dahi taşkınlık eseri zuhur etmeye başladı azizim.”²¹⁵

²¹² Tokadî Şeyh İsmail Sırrı Efendi, İbrahim Efendi'nin Ayasofya'daki konakta ziyaret ettiği Şeyh Hüseyin Efendi'nin halifesidir. Şeyh Hüseyin Efendi, Bitlis'te Şeyh Rıza Efendi'den hilafet almış, Erzurum'a dönmüş, Şeyh İsmail Efendi, önceleri kürsüde Narmanlı Camii'nde onun aleyhine konuşmuş, ancak sonraları müridi olmuştur. Şeyh Hüseyin Efendi, Erzincan'a gelerek Fehmi Efendi'yle görüşmüş, Erzurum Defterdarı'nın desteğiyle, Vehbi Hayyat'ın türbesini inşa ettirmiş. Kalender tavrından dolayı Erzurum'da tutulmayınca, yerine İsmail Efendi'yi bırakıp, Dersaadet'e gitmiştir. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 431.

²¹³ Tokadî Efendi, suveys babaları da getirterek, İbrahim Efendi için büyük bir karşılama töreni hazırlamıştır. Şuveys babaları: (?) “Erzurum âdeti üzere tekkelerde ve meşâyih huzurlarında mazhar ve ney çalıp ehlullâh gazeliyâtı söylerler. Yani bunlar ehlullâh çalgıcılarıdır vesselâm. Mevlevîhanelerde olan mutrib gibidir.” Bkz. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 430.

²¹⁴ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 430- 431.

²¹⁵ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 433.

(1). *Kâdirîhane'de Ayîn ve Mukabele-i Şerîf*

O dönem, Erzurum ahalisinin cümleten Kâdirî olduğunu, Cuma ve Pazartesi geceleri Mukabele-i şerîf okunduğunu belirten İbrahim Efendi, şeyhten müsade isteyerek Cuma günleri namazdan sonra Dersaadet'te usul olduğu üzere ayîn ve Mukabele-i şerîf okutulmasını teklif etmiştir. Zira burada gündüzleri hiçbir tekkede zikir yoktur. Dergâhta İstanbul'daki mevlevîhaneler gibi bir semâhane bulunduğunu anlatan müellif, buranın hazırlandığından bahsetmiştir. Abdülkâdir Geylani Hazretleri'nin ismi güzel bir hatla büyük bir levha üzerine yazdırılıp, semâhanenin mihrabı üzerinden asılmıştır. Semâhane, İstanbul dergâhları semâhaneleri gibi döşenmiş, ayîn için İstanbul usulü zakir ve naathanlar tedarik edilmiştir. Bu ayîni oldukça detaylı anlatan Dede'den öğrendiklerimiz şu şekildedir:

Önce halifelerden Sâni Efendi²¹⁶ adında bir zat ile dervişan semâhaneye giderek *Evrâd-ı Şerîf* okur. İbrahim Efendi, şeyh efendi ve birkaç zat şeyhin odasında muhabbetle meşgul olur. Evrâdın tamamlanmasıyla, kelime-i tevhide geçildiğinde şeyh efendi, mihraptaki kırmızı postuna geçer, İbrahim Efendi yanına, misafirler mihrabın iki yanındaki postlara oturur. Bir süre sonra, şeyh efendi, semâhanenin ortasında nat'ı şerif okuyan zakirlerin yanına geçer, Dede de karşısında durur. Ardından zikir halkasına girerler. Zikir esnasında, dervişandan kiminin başındaki arakiyesi düşer, kiminin ağzından köpükler çıkar, kimi cezbeye gelir. İsmi celâl tamamlandığında, zakirlerden birisi nat'ı şerif okur, halkadaki dervişan Hu ismiyle dem tutar, ortadaki zakirler bir kenara çekilip, postlar kalkıp, halka İbrahim Efendi'ye teslim olup, Halveti usulü Dersaadet'te Zenbil Efendi Dergahı'nda icra edilen devran²¹⁷ gibi "Hu ismiyle devrana başlanır, halkanın ortasına bir zakir gelip, nat'ı şerif okur. İbrahim Efendi, bazen halkaya girer bazen de halkanın ortasında devran eder. Zikir bittiğinde dervişan semâhanenin tahtaları üzerine düşer, kimi ağlar, kimi başını tahtalara vurur, kimi ölü gibi yatar. Şeyh efendi, Aşçı Dede ve diğer bazı kimseler, şeyhin odasına geçer. Halife

²¹⁶ Sâni Efendi, İsmail Efendi'nin halifesidir. Zahir ilmi olmasa da ledünni ilmi vardır. Gözleri kan çanağı gibi mestane bu zat konuştuğu kişiyi iltifatlarıyla yakalar. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 439. Müellif, Ramazan geldiğinde kendi ricası üzerine Narmanlı Camii'nde vaaz eden Sâni Efendi için, vaaz konusunda eş benzeri yoktur der. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 452-453.

²¹⁷ Devran, sûfilerin yalnız veya topluca vecde gelip dönerek zikir yapmaları anlamına gelen tasavvuf ve musiki terimidir. Kâdiriyye, Rıfaiyye, Mevlevîyye, Çiştîyye, Halvetiyye başta olmak üzere birçok tarikatta devrani zikre büyük önem verilir. Kâdiriyye, bilhassa Halvetiyye ve onun çok sayıda kolu "darb-ı esma" dedikleri devrana büyük önem verir. Mutasavvıflar, alemde varolan herşeyin döndüğünü, Hacılar'ın Kabe'de, meleklerin arş etrafında döndüğü örneğiyle açıklayarak, Hakk'a ulaşma gayesi taşıyan devranın ilâhi nizama uygun olduğunu söyler. Süleyman Uludağ, "Devran", *DİA*, c. 9, s. 248-249, 2004.

Sâni Efendi aşr-ı şerif okuyup, dua eder ve şeyhin odasına gelir. Dervişan da diğer odalara geçerek, kahvesini içer, muhabbetini eder, şeyhin elini öpüp dağılır.²¹⁸

Kandil gecelerinde de semâhane kandiller ve fanuslarla süslenmiş, Mukabele-i şerîf okunmuştur. Bu cemiyetlerde birçok misafir ağırlandı.

Cuma günleri yapılan bu zikir işi büyümeye başlayınca, birçok kesimden kimse dergâha gelmeye başlamış, suveyş babalar dahi bazen gelip ney üflemiştir. Geceleri şeyh efendi ve hulefa ile ihvanın evlerine ziyaret yapıp, tel helva yenmiş, muhabbetler edilmiştir. Erzurum gibi şehirlerde özellikle kış mevsimi, böyle büyük bir cemiyet olduğunda, birçok zatın buraya geldiğini belirten müellif, Erzurum'da yapılan Kâdiri zikrinin farklı olduğunu, bu yeni Dersaadet usulü devranın her tekkede icra edilmeye başlandığını, hatta adının da “Ruznamçeci efendi zikri” olarak anıldığını ifade etmiştir. Böylece Cuma günleri dergâhta oturacak yer dahi kalmamıştır. Bazı geceler, Şeyh Efendi ve hulefayla diğer tekkelerdeki Mukabele-i şerîflere gidildiğinde dahi zikir İbrahim Efendi'ye teslim edilmiştir. Ancak bu durumun bir takım kimseler tarafından rahatsızlıkla karşılandığını ve müftüye şikayet edildiğini, müftünün de Müşir Paşa'ya şikayet ettiğini ifade eden Dede, bu durum üzerine henüz bir uyarı gelmeden dahi, Cuma günleri yine Mukabele-i şerîf okunduğunu ancak Şeyh Efendi'nin okuttuğunu ve öyle eskisi gibi bir kalabalık toplanmadığını anlatmıştır.²¹⁹

Şeyhi ve üç halifesi Osman Efendi²²⁰, Numan Efendi²²¹, Sâni Efendi ile hayli vakit geçirip muhabbetlerine dahil olduğunu anlatan İbrahim Efendi onların ne dediğini pek anlamadığını zira “kuş dili” gibi olduğunu ama bu sohbetlerden lezzet aldığını da eklemiştir.²²²

Şeyh İsmail'in tekkesi eski haline döndükten sonra, çoğunlukla geceleri kendi kendine kalıp, rabita yapan Aşçı Dede, bir süre de Reis Paşa ile sık görüşmüştür. 1278 (1862) senesinde Reis Paşa Dersaadet'e gidince, Cuma günleri yine tekkeye devam etmeye başlamış, zira Paşa'dan dolayı Cuma günleri dahi dergâha gidemez olmuştur.²²³

²¹⁸ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 434-435.

²¹⁹ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 435-437.

²²⁰ Osman Efendi, İsmail Efendi'nin halifesidir. Meşrebi Fehmi Efendi'ye benzer, hem zahir hem batın ilmi vardır, herkesle görüşen kalender bir zattır. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 439.

²²¹ Numan Efendi, İsmail Efendi'nin halifesidir. Erzurum'da tüccar olan bu zat İstanbul'da Şeyh Hüseyin Efendi'nin yanında kalıp, sülûk görmüştür. Zahir ilmi olmasa da ledün ilmi vardır, şeyhin sevgilisidir. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 439.

²²² Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 438.

²²³ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 445.

İbrahim Efendi Erzurum'dayken bir ara Abdussamed Efendi, ziyarete gelir. Bu ziyaret esnasında, onun tarafından cemaatin içinde kendisine iltifat edilince, mahçup olan müellif, kendisini Hatırat'ta "tamtakır gök bakır" diye tasvir edecek kadar da alçakgönüllüdür.²²⁴

(2). İbrahim Efendi'nin Hz. Hızır ile Görüşmesi

Erzurum'da ikamet ettiği dönemde, oturduğu bir evi anlatırken kendisini eleştirmekten geri dumayan Dede: "O zaman fakir, Câmi-i kebîr'e muttasıl sokak içinde kümbetli bir konakta otururdum. Yani konağın bir tarafında kümbet tabir ederler bir kubbe var idi. Lâkin içi boş kubbelerdendir. Tıpkı fakir gibi içi boş bir kubbedir. Bilemem, vaktiyle bir zatın türbesi midir, nedir?"²²⁵ demiştir. Ancak burda Hz. Hızır ile görüştüğünü düşünmekten de kendini alıkoyamaz. Bu kubbenin arka tarafında, kırklar makamı denilen kırk adet kabrin bulunduğu bir kubbe vardır, birgün o civarda babasıyla beraberken ilginç bir şekilde bir zatla karşılaşır lakin bu kişi ortadan kaybolur. Daha sonra bu zatı hiçbir yerde bulamayıp, kimsenin de tanımadığını anlayınca, onun Hz. Hızır olduğunu düşünmüştür. Öylece kısa bir görüşme olunca da kendisine ancak bu kadarının nasip olduğunu ifade etmiştir.²²⁶

(3). İbrahim Efendi ve Aziz Bey

İbrahim Efendi, Erzurum'da bulunduğu dönemde, Mukabele-i şerîf için dergâha gittiği birgün Aziz Efendi'yi görmüş ve kendisine muhabbet duymuştur. Daha önce bahsi geçen mecazi aşklarından biri olan Aziz Efendi, bir dönem için Dede'nin gönlünde önemli bir yere sahip olmuştur.

"Evet Hazret-i Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî kaddesallahû sırrahu'l-azîz efendimiz hazretleri Mesnevî-i şerîf'lerinde buyururlar ki sâlikân elbette aşk-ı mecâziye uğrayacaktır. Çünkü bu aşk-ı mecâzî, aşk-ı hakîkinin köprüsü makamındadır; elbette o köprüden geçecektir. Lâkin o köprüyü kendisine mal edip oradan ilerisini arzu etmez ise, makbul değildir. İşte bu aşk-ı mecâzî köprüsüne uğrayanlar, o köprüden olan tecelliyâta kani olup orada kalırlar ise, suyu çekilmiş, karaya oturmuş gemi gibidir. Çünkü bu aşk-ı mecâzînin bir yüzü hak ve bir yüzü bâtıldır. Hak ile bâtili cem etmek makâm-ı vahdettir. İş buradan bahsolunmaya kitap müsait değildir ve hem de müsaade

²²⁴ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 446.

²²⁵ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 440.

²²⁶ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 440- 441.

yoktur.”²²⁷ Bu ruh hali içinde Aziz Bey’le tanışan İbrahim Efendi, bir süre için Kalem’de onunla beraber çalışmıştır. Aziz Bey’i evinde de misafir eden ve ona büyük ihtimam gösteren Dede, hem Kalem’de hem iş sonrası kendi evinde onunla zaman geçirmiştir. Bazen de beraberce ayda bir defa Hacı Osman Efendi’nin ve Hacı Mustafa Baba’nın²²⁸ dergâhına gidip gece mukabeleye girmeden bir köşede rabita ve teveccüh etmişlerdir. Aynı zamanda Aziz Bey’e yazı dersi de aldırılmış ve altı ay sonra ona yazı cemiyeti yapılırken, oğlu Hüsameddin Çelebi için de hem hatim duası hem yazıdan izin cemiyeti yapılmış, hediyeler, yemekler takdim edilmiştir. Bu noktada İbrahim Efendi’nin düştüğü mecazi aşk, Aziz Bey’in cismani güzelliği için yaptığı abartılı tasvirlerden de anlaşılabilir.²²⁹

(4). 1870 yılı Aşçı Dede’nin Erzurum’a son gelişi

1870 senesinde Erzurum’a son kez gelen Aşçı Dede, bu gelişinde de yine Fehmi Efendi’nin adeti olduğu üzere Cuma ve Pazartesi geceleri Hatm-i haccân okumaya devam etmiştir. Bazen de özellikle baharda ihvan ile buluşup yatsıdan evvel otuz cüzü tamam edip, namaz kılmış, Kur’an okumuş, eskiden görüştüğü hulefa ile biraraya gelmiştir. Ancak, çok geçmeden memuriyetten istifa ederek, Erzurum’dan ayrılmıştır.

Erzurum’da geçirdiği yıllar özellikle Kâdiri neşve bakımından Aşçı Dede üzerinde önemli rol oynamıştır. Buradayken her ne kadar içinde Mevlevî aşkı devam eden bir Nakşi dervişi olsa da gidip geldiği tekkeler, oturup kalktığı ihvan ve meşayih hep Kâdiri tarikatındandır. Bu nedenle İbrahim Efendi’nin Kâdiri terbiyesini bu şehre borçlu olduğunu söylemek yanlış olmaz.

3. Şam’daki Tasavvufi Hayatı

Aşçı Dede, henüz memuriyetten ayrılmamışken ve Erzincan’dan Erzurum’a taşınmamışken, bir gece Fehmi Efendi alem-i mânâda kendisini Emeviyye Camii’nde gördüğünü anlatmıştır. Rüyada, caminin ortasında bir halka oturmuş, Hacı Abdülbaki Baba halife olacaktı, nerede diye sorarlar. Ardından onu getirip, göbeğinden kazıkla halkanın ortasına çakarlar. Sonra ruznamçeyiyi sorarlar ve onu getirirler. Rüya ancak bu

²²⁷ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 448.

²²⁸ Aşçı Dede’nin devam ettiği diğer Kâdiri tekkesi, Hacı Mustafa Baba’nın (ö. 1854) tekkesidir. Evvelden tüccar olan Hacı Mustafa Baba, Habib Baba’ya intisap edip, tüccarlığı bırakmış ve onun halifesi olmuştur. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 451.

²²⁹ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 449- 451.

kadardır.²³⁰ Bu rüyadan iki sene sonra, 1288'de (1872) Dede, Derviş Paşa'nın çiftliğine nezaret etmek üzere Şam'a gitmiştir. Önceden mürşidi tarafından irade buyurulduğu üzere; bir adam bulup sabah on birde Sancakdar-ı Resulullah olan zat-ı ali kadrin camii'ne gitmiş, akşam namazına kadar orada meşgul olmuş, namazı kılmıştır. Ardından Emevi Camii'ne gitmiş, Yahya a.s. huzurunda yatsı namazına kadar meşgul olmuş, namazı kılmış ve misafir olacağı yere gitmiştir. Kâdiri tarikatından ve Dersaadet'ten tanıdığı Muhtar Efendi, burada görevdedir, İbrahim Efendi yirmi yıldır görmediği bu zatla görüşür ve onun ısrarıyla onların evinde misafir olur.²³¹ Şam'da pašalar ve efendilerle de biraraya gelen müellife, "Zü'l-cenâheyn Sultan Baba Efendi" lakabı takılmıştır. Dede'nin, manası "zahir ve batını bir yere cem eden baba efendi" olan bu lakabı almasının sebebi, hem muhabbet meclislerinde bulunması hem de sûfi kimliğiyle tanınmasıdır, zira zahir ehliyle zahir, batın ehliyle batın olmaktadır.²³² Bir süre sonra ailesi de Şam'a gelen İbrahim Efendi, çiftlik işlerine devam etmiştir. Ancak uzun bir zaman geçmeden çiftçilerden ve sair kimselerden illallah etmiş ve onlarla çalışmak istemediğini anlayıp, istifaya niyet etmiştir. Lakin bir süre daha bu görevde kalarak, çiftlikten uzakta yaşamış ve işleri de uzaktan kumanda etmiştir. Bu dönemde, Şam'da kaldığı evin karanlık bir odası olunca da burayı çilehane belleyip öyle davranmıştır.

Aşçı Dede'nin çiftlik işlerine gayreti ve bu yeni hayatıyla ilgili fikri ise şu sözlerinden anlaşılmalıdır: "Lâkin fakirin işim değildir, zira bu dünyanın bu derece arkasına koşmak, kâr-ı âkıl değildir. Zaten fakir bir kalender-meşreb, dervîş-mizâc, bir kaygısız adamım. Şimdiye kadar tarîk-i adl-i müstakîm üzere gider iken, ömrümün âhîrinde tarîk-i caddeyi bırakıp böyle eğri büğrü çıkmaz sokaklara gitmek birinci hamâkat olduğu aşîkârdır. Hatta buna dair Hazret-i Gavs-ı A'zam efendimizden aldığım emirname-i gavsîyyeleri dahi bunu ima buyurur idi."²³³

1289 (1872) senesi Ramazan'ında camilere devam eden Dede, son on gün Sancakdar Camii'nde itikâfa girmiştir. Şam'da İstanbul camilerinde olduğu gibi itikâfa

²³⁰ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 516.

²³¹ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 531.

²³² Bu bahisle ilgili olarak Aşçı Dede şu notu düşer: "Bu meydân-ı muhabbette ikilik yoktur. İkilik görenler ancak gözlerinin şaşılığından görürler. Çünkü a'ver adam biri iki görür. Zâhir ü bâtın birdir. "Huve'z-zâhiru huve'l-bâtinu" (O, zâhirdir; O, batındır.) makamına vâsıl olanlar ki ona makâm-ı cem'ü'l-cem' derler, o vakit şaşılık gider, basar-ı hakikat küşade olur. Görürsün ki bu görünen mevcudat birmiş." Bkz. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 532.

²³³ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 539. Aşçı Dede'nin bahsettiği emirname de hatırratta aynı sayfada yer alır.

giren olmadığını söyleyen müellif, kendi durumuna şaşırıldığını da eklemiştir.²³⁴ Bu arada Halet Paşa Suriye valisi olunca, dostuyla da biraraya gelmiş ancak bir başka dostu Muhtar Efendi Dersaadet'e gönderilmiştir.

Bu dönemde, Allah bana bu mübarek şehirde ibadetle uğraşma imkanı verdi, paşalarla düşüp kalkıyorum diyerek kendisini kınayan Dede, tekrar karanlık odada zikrine dönmüştür. Bu inzivalar için düşüncesi ise “insan böyle birkaç gün nefisini hapsedip Hakk'a teveccüh eder ise, bir başka hal kesb ediyor”²³⁵ şeklindedir. O dönem, sevmedikleri bir memur gidip, yerine bir başka memur gelince, bir arkadaşı bu zatı siz sürdürünüz diyerek İbrahim Efendi'nin ellerinden öpmüştür. Böyle başka örneklerle karşılaşmak da mümkündür.

Yerinden memnun olmayan Aşçı Dede, bir karar vereceği zaman adet edindiği üzere *Mesnevi'den* tefe'ül etmiş, askeriyeye dönmesini işaret eden bir mesaj aldığını düşününce de 1873 senesinde Dersaadet'e giderek, yeniden memuriyet almak için uğraşmıştır. Böylece, iki sene çiftlik işinden sonra altı ay da Dersaadet'te memuriyet için çabalayan müellif, bu dönemi açıkta kalıp, çile, erbain ve hamsin çıkardım diyerek anlatmıştır. Nihayet, 1290 (1874) senesinde bu kez memuriyet için Şam'a dönen Dede, böylece eski düzenine kavuşmuş ve burada Hatm-i Hâcegân okumalarına başlamıştır.

a. Emevi Camii'nde Hatm-i Hâcegân

Aşçı Dede, Şam'a döndükten sonra Pazartesi (Pazar akşamı ki Pazartesi gecesi) ve Cuma (Perşembe akşamı ki Cuma gecesi) akşamları ikindiden sonra kendi kendine Hatm-i Hâcegân okumaya niyet etmiş ve Emevi Camii'nde Yahya a.s. karşısındaki mahsure içinde okumalarına başlamıştır. Bir buçuk saat süren bu okumalar sonunda kışın akşam ezanıyla camiden çıkmakta, yazın ise vaktiyle bitirmektedir. Kimseyi haberdar etmediği bu uygulamayı vefatından sonra evlatlarından devam ettirmek isteyen olursa diye tafsilatlı bir şekilde anlatmıştır.²³⁶

İbrahim Efendi, caminin kitapçılar tarafındaki cümle kapısından girip, ikinci iç kapısından girmeden, büyük minareye karşı ki Erzincan yönüdür, Vehbi Hayyat'ın ruhu için üç İhlas ve bir Fatiha okur, ardından içeri girer, Yahya a.s. karşısındaki mahsureye girip ayaktayken üç kere “es-Salatu ve's selamu aleyke ya nebiyallah” der ve oturup Mevleviler gibi yeri öper, gözünü kapar ve Yahya a.s. ruhu için üç İhlas ve bir Fatiha

²³⁴ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 540.

²³⁵ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 545.

²³⁶ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 553.

okur, euzu besmele çekip, “Rızaen lillahi ve li-muhabbeti Resulillahi” diyerek niyet edip istiğfar eder. Yirmi kadar “Estağfirullah” çeker, ardından “rabita-ı şerif” diyerek Fehmi Efendi’yi rabıtaya alıp bir hayli süre öylece kalır, sonra yedi defa Fatiha, yüz adet salavat-ı şerif, yedi kere “E-lem neşrah leke sadreke” (İnşirah, 94/1) suresini okur, aslında bu sure yetmiş kere okunacaktır ama yalnız olduğu için bu kadar okur, beis yoktur der, ardından 1000 kere İhlas okunacağından Hatm-i hâce taşlarından on adet ve bir de yüz adet tesbih bir kese içinde beraberce götürüp, taşları ve tesbihi çıkarıp yüz kere İhlas okur, tesbih tamamlandıkça bir adet taş alır, böylece bin adet İhlas’ı bitirerek, yine yedi defa Fatiha, yüz adet salavat-ı şerife okur, taşları, tesbihi keseye koyup, iki diz üzerine gelir (Hatm-i hâcegân uzun olduğundan daima diz çökmeyip bazen bağdaş kurur), dua için diz çöküp, gözünü yumup, başını eğip, ellerini kaldırıp Hatm-i hâce duasını okur.²³⁷ Ardından üç defa “Ala afdali’l-alemine seyyidina Muhammedin salavat” ve üçüncüsünde “Ala eşrefi’l-alemine seyyidina Muhammedin salavat” diyerek değiştirerek söyler, sonra ellerini indirip, rabıtada kalarak silsile-i şerifi kıraat eder.²³⁸ İhlas ve Fatiha okuyup, biraz rabıtada kalıp, sonra üç İhlas ve Fatiha okuyup, özellikle Yahya a.s. ruhuna hediye edip, Allah rızası için iki rekat namaz kılar, dua eder, ayağa kalkıp üç kere Yahya a.s. için salavat-ı şerife getirip, geldiği kapıdan çıkıp, İmam Hüseyin’in (r.a.) makamına karşı durup, üç İhlas ve bir Fatiha okuyup, üç kere sallallahu ta’ala aleyhi ve sellem efendimize salavat-ı şerife getirip, oradan biraz hareket edip yine aynı minarenin hizasında, Erzincan’a müteveccih Vehbi Hayyat için İhlas ve Fatiha sureleri okur ve tamamlar.²³⁹

Bu uygulamayı beş sene boyunca ikindi namazı sonrası devam ettiren Aşçı Dede, 1295 (1878) senesinde müsait olamadığından, Cuma ve Pazartesi günleri sabah namazından sonra okumaya başlamış, (“gönlüme teveccüh ile istizan ettim” der ve aldığı işaretin müsaade olduğunu düşünür) o vakitten itibaren de öyle devam etmiştir.²⁴⁰

Fehmi Efendi’nin “Hatm-i hâce okunan haneye değil, belki o şehre asla âfât-ı semâviyye nazil olmaz.”²⁴¹ sözünü unutmayan Dede, Hacı Halil Efendi²⁴² Mısır’dan

²³⁷ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 554. Hatm-i hâce duası da aynı sayfadadır.

²³⁸ Silsilename-i şerif için bkz. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 555.

²³⁹ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 553-555.

²⁴⁰ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 555.

²⁴¹ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 556.

²⁴² Hacı Halil Efendi, Muhammed-i Hani’nin damadıdır. Nakşibendiyye’den Dağıstani Hacı Halil Paşa’nın halifesi olan bu zat, o dönem, Şam’da Hatm-i hâcegân okumaları yaptırır. Aşçı Dede, yıllar sonra 1896’da bu zatla Dersaadet’te karşılaşır, o dönem Bahariye Mevlevihanesi’ne misafir olan Hacı Halil Efendi, gelen manevi işaret üzerine *Mesnevî* dersleri vermekte ve büyük ilgi görmektedir.

Beyrut'a sirayet eden kolera için kendisine, buraya da gelecek sakın mani olmayın deyince şaşırılmış lakin kolera Şam'da kimseye zarar vermeyince, aldığı bazı ilâhi işaretler ve bu zatın ifadesiyle bunu okunan Hatm-i hâceye bağlamıştır. Ancak bir başka yerde kolera illetinin defî konusunda ettiği dualar hakkında şu ifadeleri yazmayı da ihmal etmemiştir: “İllet-i mezkûrun iptidalarında def” ü izalesi için hatm-i hâcegân ve sâir ed'îye-i hayriyyeler ve niyazlar olunmuş ise de mukadderât-ı ilâhiyye her ne ise muhakkak zuhur ve hudûs edecektir. Hâşâ sümme hâşâ ona hiçbir ferd-i vâhid mukabele edemez. Ancak bâb-ı niyâz meftuh olup dua ve niyâzlar olunur.”²⁴³

b. Aşçı Dede'nin Şam'da Görüştüğü Meşayih

Aşçı Dede'nin her ne kadar Erzincan'da ya da Dersaadet'te olduğu gibi yoğun bir tekke hayatı olmasa da Şam'da da görüştüğü önemli sûfiler vardır.

Şeyh Muhammed-i Hani Efendi'den²⁴⁴ Magribî Seyyid Abdulkadir Efendi'nin *Mevakîf'ını* ve İbn Arabî'nin *Fususul-hikem'ini* okuyan Dede, bu zatla muhabbeti hayli ilerletmiş ve iki sene de tasavvufa dair kitaplar okumuştur.²⁴⁵

İbrahim Efendi'nin Şam'da görüştüğü ve bir süre sohbetinden feyz aldığı önemli zatlardan biri de Nakşi Şeyhi Mustafa Efendi'dir.²⁴⁶ 1303 (1886) senesinde hacdan dönen Mustafa Efendi, Şam'a gelmiştir. Aşçı Dede, bu ziyarete çok önem vermiştir zira bu zat hem mürşidinin tarikatındandır, hem de onun arkadaşısıdır. Şeyh Efendi'yi Fehmi

Kendisine Konya'dan gelen zatlarla Mevlevî sikkesi de giydirilir. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 556, 614, 615, 912.

²⁴³ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 765. Bu konuya dair bir diğer örnek şu şekildedir: 1306 (1890) senesinde Halep'teki veba salgını Hama'ya sıçrar. Hacı Halil Efendi tarafından sizin varlığımız burada olduğu için Şam'a veba gelmeyecektir denmesi, Aşçı Dede için mühimdir ancak o Fehmi Efendi'nin kendisine söylediği “Hatm-i hâcegân kıraat olunan haneye ve belki o mahalleye ve belki o beldeye hiçbir belâ ve musibet isabet etmez” lafından dolayı vebanın gelmeyeceğini ve bu yolla Şam muhafızlığının kendisine verildiğini de düşünür. Evliyadan olmadığını ancak mürşidine duyduğu aşk sayesinde bu kadar şeyin de fazla olmadığını söyleyen Dede için Fehmi Efendi'ye duyduğu aşk, mertebesinin yükselmesinde en önemli etkenlerden biridir. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 726-729.

²⁴⁴ Eserde Muhammed-i Hani olarak geçen zat, Halid-i el-Bağdadi'nin halifesi Muhammed b. Abdullah Hani'nin (ö. 1862) oğlu, Abdülmecid b. Muhammed Hani'nin (ö. 1900) babası Nakşi şeyhi Muhammed b. Muhammed'tir. (ö. 1898) Osman Türer, “HÂNÎ, Muhammed b. Abdullah”, *DİA*, c. 16, s. 30-31, 1997.

Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. XXXVI.

²⁴⁵ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 557. Aşçı Dede'nin İbn Arabî'ye duyduğu hayranlığı eserin birçok yerinde görmek mümkündür, kitaplarını okuyup, kabrini ziyaret ettiği bu zat hakkında hatıratla “Bu fasıl mazhar-ı iltifat-ı hazret-i şeyhü'l-ekber el-muazzam Muhyiddin el-Arabi el-Mükerrem kuddise sırruhu'l-aziz el-mufahham olduğum hakkındadır” namıyla müstakil bir fasıl da açar. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 1491-1528. Buna karşılık eserde Nakşibendiyye'de önemli bir zat olan ve İbn Arabî'nin vahdet-i vücud prensibine karşı çıkan İmam-ı Rabbani ve eseri *Mekubat'a* yönelik bir vurgu yoktur.

²⁴⁶ Şeyh efendi tarafından bizzat kaleme alınan silsilesi, Aşçı Dede tarafından şeyhin yanındaki dervişe yazdırılmış, hatıratı da aynen derç edilmiştir. Bkz. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 610-612.

Efendi'ye çok benzeten Dede, onu iyi ağırlamak için elinden geleni yapmış, onu ve dervişlerini hamama ve Mevlânâ Halid'in kabrine götürmüştür.²⁴⁷ Hacı Halil Efendi, Mustafa Efendi'ye İbrahim Efendi için “Şam'ın kutbudur” deyince, Şeyh de latife olarak onu “Kutub” diye çağırmaya başlamıştır. Müellifin bununla ilgili yorumu ise şöyledir: “İşte taklit olarak şimdi de kutub olduk azizim. Zaten her bir işim taklit idi. Bu da bir taklit olsun dedim.”²⁴⁸

Mustafa Efendi, kışı Şam'da geçirmeye karar verince, Aşçı Dede hazırlanan ev için hasır, mangal gibi eşyaları satın almış, bir kısmını da evinden götürerek tedarik etmiştir. Ancak Mustafa Efendi, kimseden birşey kabul etmeyen bir zattır. Eşyaların parasını da vermiş, Dede binbir güçlükle parayı geri çevirmeyi başarabilmiştir. Şeyh Efendi'nin başka kuralları da vardır; bir yere gitmez, münzevidir, rabıta ve zikirle meşgul olur. Çay için sadece mısır şekeri kullanır. İbrahim Efendi, evden yemek getirirse, onun dediği şekilde hazırlayıp götürür. Kimseyi huzuruna almaz, Aşçı Dede'yi de kısa bir süre ancak birkaç dakika kabul eder.²⁴⁹ İbrahim Efendi, bu zatla birlikte Adanalı Ama Hoca Efendi'yi de ziyaret etmiştir. Bu dönem, Mustafa Efendi, Hacı Halil Efendi, Dede ve iki dervişle Cuma ve Pazartesi geceleri Hatm-i haccân okunmasını kabul eder.²⁵⁰ Mustafa Efendi'den hayli feyz alan müellif, dönerken ona Şam maşlağı hediye etmiştir.²⁵¹ Ancak, sonrasında Şeyh Efendi'den kendisiyle arasında ülfet olmadığına dair bir mektup gelir.²⁵²

Aşçı Dede'nin Şam'da görüştüğü diğer bir zat Vehbi Hayyat'ın damadı Hacı Hafız Efendi'dir. Şam'a gelen bu zatla da ilgilenen Aşçı Dede, onunla beraber Sa'îd-i Habbâl Efendi'yi ziyarete gitmiştir. Dede, Vehbi Hayyat'a çok benzeyen bu zata hayli muhabbet duymuştur. Hatm-i hâce için camiye gittiğinde Habbal Efendi'yi de ziyaret eder. Özellikle, ellerinin çok yumuşak ve latif olduğunu anlattığı bu zatın da Dede'ye muhabbeti vardır.²⁵³

İbrahim Efendi, Şam'da ikamet ettiği sırada, uzun zamandır görüşmediği biraderi Mehmed Vehbi Efendi, Harput Redif Başçavuşu olmuştur ve bu sayede

²⁴⁷ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 606-608.

²⁴⁸ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 608.

²⁴⁹ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 608-609.

²⁵⁰ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 610.

²⁵¹ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 615. Aşçı Dede, Mustafa Efendi'yle münasebetlerinden elde ettiği notlardan “Nutm-ı Ali” adlı bir bölüm yazar, oldukça ilgi çekici notların yer aldığı bu bölümde “ruh, aşk, nefis, alem-i mülk ve melekuttan bahsedilir. Bkz. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 612-614.

²⁵² Bahsi geçen mektup için bkz. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 616.

²⁵³ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 629-630.

1305’de (1888) hem onunla hem de diğer kardeşi Yusuf’la Şam’da görüşür. Kardeşi Mehmed Vehbi Efendi, Harput ulemasından Beyzade Hacı Ali Efendi’ye mensuptur, beraber bu zatı ziyaret ederler. Bu zat, çok güzel Kur’an-ı Kerim okuyan bir zattır. Dede, onunla da güzel muhabbet kurar, görüşür, Şeyh Efendi’yi evine iftara davet eder ve kendisinin hizmetinde bulunur.²⁵⁴

Hatip Hacı Abdurrahim Efendi, Aşçı Dede’nin Şam’da hizmette bulunduğu bir başka önemli zattır. Dede, Cuma günleri, Sancakdar Camii’ndeki, minberi Dersaadet usulü kırmızı çuha ile döşer ve bir adet hatibe mahsus seccadeyi de minberin kapısının önüne koyar, namaz sonrası bunları kaldırıp saklar ve her Cuma tekrar eder. Minberin süpürülmesi, çuhasının sarılması, seccadenin yayılması onun görevi olmuştur. Ancak 1308 (1890) senesinde hacca giden ve Şam’a döndükten sonra hastalanan Hatip Efendi, artık camiye gidemez. İbrahim Efendi, bu durumdan muzdarip olsa da kaderine razı olmuştur.²⁵⁵ Ancak mübarek gecelerde Hatip Efendi’yi ziyaret etmeyi ihmal etmez, hatta bir Berat gecesinde Şam’da adet olduğu üzere bir sini kurabiye yaptırıp, kendisini ziyarete gittiğini de anlatmıştır.²⁵⁶

Nakşibendiyye’den Mesnevîhan Hacı Hüsameddin Efendinin halifesi Hacı Mustafa Efendinin damadı Şevki Paşa, 1306 (1890) senesinde Şam’a gelmiştir, Aşçı Dede bu zat ile de dostluk kurmuştur.²⁵⁷

Mevlânâ Halid’in haremi Sit Hanım da İbrahim Efendi’nin ara sıra ziyaretine gittiği zatlardan biridir. Dede, 120 yaşına yaklaştığını söylediği Sit Hanım’ı zahide ve veliye bir hanım olarak tarif etmiştir. Gördüğü bir rüyadan, Sit Hanım’ın zaten keyifsiz olduğunu bildiğinden, vefat etmiş olabileceğini düşünmüş ancak iyi olduğu haberini almış fakat bu haberin üstünden on beş gün geçmeden Şam minarelerinden Sit Hanım’ın vefat haberi gelmiştir. Cenaze namazı Atpazarı Beksamad Camii’nde kılınan Sit Hanım, Mevlana Halid’in türbesine defnedilmiştir, Aşçı Dede de cenaze töreninde hazır bulunmuştur.²⁵⁸

Dede’nin Şam’dayken görüştüğü bir diğer önemli zat Fehmi Efendi’nin oğlu Fevzi Efendi’dir.²⁵⁹

²⁵⁴ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 633-634.

²⁵⁵ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 704-705.

²⁵⁶ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 709.

²⁵⁷ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 719.

²⁵⁸ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 750-751.

²⁵⁹ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 846.

c. Fehmi Efendi'nin Vefatı

Fehmi Efendi, 1291 (1876) senesinde İstanbul'a gitmiş, burada hem Babıali'de küşat olunan Meclis-i umumide bir konuşma yapmış hem de başlayan muharebede bizzat yer almış, önce Rumeli'ye sonra Anadolu'ya gitmiştir. 1292 senesinde Kuleli Mekteb-i İdâdî-i Şâhâne'yi ziyaret ederek, orada bir konuşma yapmıştır.²⁶⁰ 1296 (1880) senesinde ise ailesi ve halifesi Abdullah Efendi ile üçüncü kez hacca giden Fehmi Efendi, Aşçı Dede'ye de bir mektup yollamıştır. Bundan kısa bir süre sonra da Dede, müşdidinin hacdayken hastalanıp, vefat ettiğini, Hadice Kübra'nın (r.a.) kademine defnedildiğini öğrenmiştir. Bu haberi duyunca bayılan İbrahim Efendi, ağlamaktan harap olmuştur. O akşam mevta için hatm-i şerif indilmiş, ertesi gün, Aşçı Dede Hafız Osman hattıyla şeyhine mahsus bir Mushaf almış ve hergün oradan bir cüz okuyarak, müşdidinin ruhu için bağışlamış, her ay hafız efendileri toplayıp onları yedirip, hatm-i şerif okutturmuş, müşdidinin oğlu Fevzi Efendi'ye bir taziye yazmıştır. Müellif, "Bu hâl-i perîşânıma eflâk ağladı; arz u sema ehli matem tuttu. Teskîn-i harâret edemedim"²⁶¹ diyecek kadar üzölmüştür. Ne zaman ki rüyasında müşdidini görmüş, o zaman biraz teskin olmuştur. Zira, rüyasında müşdidinin kabri bir kubbe içinde, kendi de ayak ucunda müteveccihdir. Oradan bir zincir semâya doğru uzar ve Fehmi Efendi de o zincir üzerinden semâya uruc eder. Bu rüya onun için önemlidir, çünkü müşdidinin şu sözlerini hatırlatmıştır:²⁶² "Hazret-i Pîr Mehmed Vehbî Hayyât kuddise sırruhu'l-azîz efendimiz irtihâl-i dâr-ı bekâ edip tabutu kabre yanaştırdık. O anda gökten bir büyük kuş şeklinde iki adet melâike gelip Hazret-i Pîr efendimizi kanatları üzerine alıp cennet-i a'lâyâ götürdüklerini bu gözler görmüştür". "Ancak oraya kabre konulan onların gölgesi gibidir. Fakat bu esrarı ancak ehl-i basiret görebilir. Türbe-i sa'âdetlerinden

²⁶⁰ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 560-561. 93 harbi isimli 1877-1878 Osmanlı-Rus harbini bizzat yaşayan ve kaleme alan Mehmet Arif (ö. 1926), Fehmi Efendi'den bahseder. Eserde, benzeri olmayan bir zat ve yüce ahlak sahibi biri olarak tarif edilen Şeyh Efendi, "ateş parçası bir kahraman" olarak tanımlanır. Erzincan'dan Kars'a gelen Fehmi Efendi, ordunun öncülük ve karakolluk hizmetini ifa eder. Mehmet Arif, onun harp boyunca 65 yaşını geçmiş olmasına rağmen sırtında silahla savaş meydanında olduğunu, gençlere taş çıkartacak şekilde kahramanlıklar gösterdiğini, uykusuz gezdiğini, kuru peksimete kanaat ettiğini, kendisi derecesinde diğer şeyh efendiler rahatını bozmazken, onun bu güç durumlar içinde sabrettiğini söyler. Bu muharebe için aylık hiçbirşey kabul etmeyen Fehmi Efendi, yalnızca kendisi ve atı için ambardan yiyeceğini alır. Muharebeden bir sene evvel bir iş için Erzincan'a giden Mehmet Arif, Şeyh Efendi'yle o vakit tanışmıştır, onun dinin zaruri bilgilerinin öğretilmesi için köy hocalarını teşvik ettiğini, mektebi olmayan köylere para topladığını, özellikle köylerde köylülerin kendi işlerini görecektikadar okuma-yazma ve hesap kitap işleri öğrenmelerini çok önemseydiğini, konağında hep misafir olduğunu da notlarına ekler. Mehmet Arif, *Başımıza Gelenler*, 3 cilt, haz. M. Ertuğrul Düzdağ, y.y., Tercüman Gazetesi Yayınları, t.y., c. II, s. 332-335.

²⁶¹ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 567.

²⁶² Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 567.

onların bir şuleleri kalmış”. Dede “İşte Hazret-i Ulemâ-billâh efendimiz dahi böylece cennet-i a'lâya cesed-i şerîfleri urûc buyurdıklarını fakire bir işaret demek oldu azizim.”²⁶³ diyerek rahatladığını ifade etmiştir.

İbrahim Efendi, hergün sabah namazından sonra rabıtayı tamamlayıp, *Delâil-i Şerîf*, Kasîde-i Mudariyye, Yasin-i Şerif, üç İhlas, bir Fatiha okuyup şeyhinin ruhuna bağışlamaktadır. Her gece akşam namazından sonra bir cüz Fehmi Efendi için, bir Yasin-i şerif Abdullah Merdani Efendi için okumakta ve ayda bir hatim yine müşidi için bağışlamaktadır. Pazartesi ve Perşembe akşamları, Kur'an-ı Kerim'in başından başlayarak düzenlenmiş on beş kadar aşr-ı şerif, Yasin suresi, Duhan Suresi, Feth Suresi, Rahman Suresi, Mülk Suresi, Dehr Suresi, Nebe Suresi, Kâri'a Suresinden Nâs Suresi'ne kadar olan bölümü ikindiden sonra okumakta ve Fehmi Efendi'nin ruhu için bağışlamaktadır. Sancakdar Camii'nde Cuma namazından evvel hafız gelip yine müşidinin ruhu için yarım cüz Kur'an-ı Kerim okumaktadır. Dede'nin bu dönemdeki yegane arzusu memuriyeti bırakıp, Fehmi Efendi'nin türbesi başında olmaktadır.²⁶⁴

İbrahim Efendi, Abdülmecid Efendi'den²⁶⁵ şeyhi için bir mersiye istemiştir. Rüyasında babasının da Fehmi Efendi'ye hürmet ettiğini gören Abdülmecid Efendi de bu isteği geri çevirmemiş ve bir mersiye yazmıştır.²⁶⁶ Mersiyenin ilk iki beyiti şu şekildedir:

“Elâ keyfe's-sebîlu ile'l-karâri
Ve hifzi'l-istibâri mine'l-firâri²⁶⁷

Ve kad deheme'l-beriyete eyyu hatbin
Temîsu lehu'r-revâsiyu bidtirârin²⁶⁸

²⁶³ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 567.

²⁶⁴ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 566-568.

²⁶⁵ Abdülmecid Efendi (ö. 1900), eserde geçen Muhammed'i Hani'nin oğlu, Muhammed b. Abdullah Hani'nin (ö. 1862) torunudur. Aşçı Dede'nin anlatımına göre, babası Muhammed Hani'yi de geçen bu zat Arabistan'da birinci addolunurdu. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 570. Osman Türer, “HÂNÎ, Abdülmecîd b. Muhammed”, *DİA*, c. 16, s. 29-30, 1997.

²⁶⁶ Bahsi geçen mersiyenin tamamı için bkz. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 572-574.

²⁶⁷ “Söyleyin, sakın olabilmeyin yolu nedir?/ Kaçmaya karşı sabredebilmeyin (yolu nedir?)” Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 572.

²⁶⁸ “Ovaları dehşetli bir hâl sardı/ Koca dağlar elinde olmadan o yana bu yana sallanıyor” Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 572.

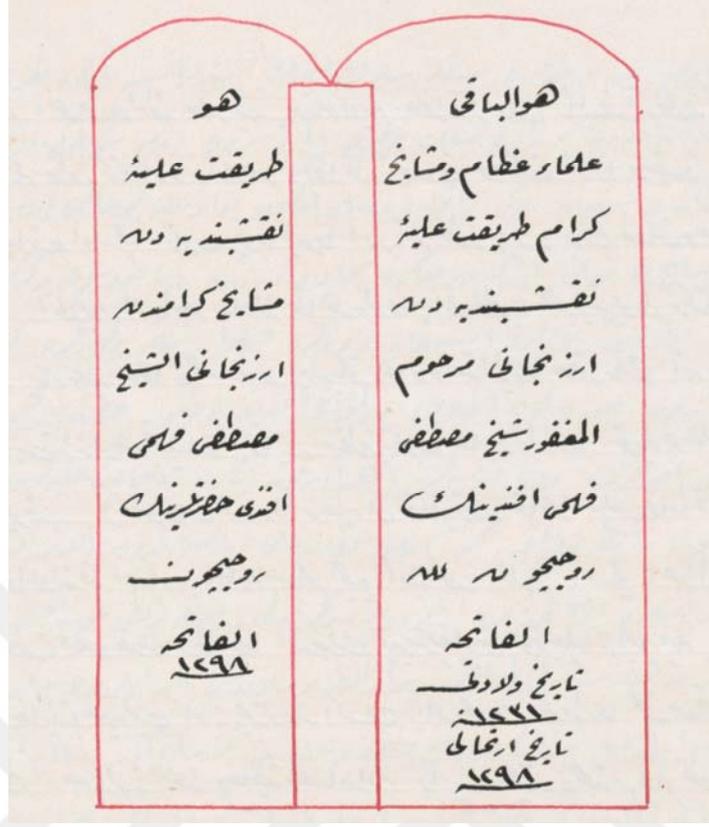
Aşçı Dede, Fehmi Efendi'nin vefatından bir sene sonra Hicaz'a giden bir dostundan türbenin etrafındaki türbelerle birlikte bir resmini istemiş, o kişi bunu çıkarıp getirmiş, İbrahim Efendi bunu çerçeveye alıp, odaya asmış, üzerine yeşil perde serip, Şam'dayken böyle manevi türbedarlıklarını yaptığını söylemiştir. Bu vefattan sonra herşeyden soğuyan ve kimseyi görmek istemeyen Dede, Kalem-ev arasında bir de haftada iki kez Emevi Camisi'nde vakit geçirmiştir. Ayda bir gün de Mevlânâ Hâlid Efendi ve İbn Arabi'nin ziyaretlerine gitmiştir.²⁶⁹

Fehmi Efendinin kabri önce tahta parmaklık içine alınmış, sonraları Dersaadet'ten mermer kabir taşı gönderilmiştir. 1302 (1884-85) senesinde Şam'a yerleşmiş Erzincanlı bir zat, Hicaz'a gittiğinde İbrahim Efendi'nin ricası üzerine kabirde yazan yazıyı aynen getirmiş, Dede de kitaba eklemiş ve şu beyitle mürşidini anmıştır:

“Kabrinin taşına koydum başımı
Akıtıp âh ile kanlı yaşımı
Eyledim tahmîr onunla aşımı
Lutf edip Fehmi bana imdadâ gel”²⁷⁰

²⁶⁹ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 574. Aşçı Dede'nin bu dönemi anlatırken yazdığı hayli ilginç bir duası için bkz. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 575.

²⁷⁰ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 576.

Şekil 4. Fehmi Efendi'nin mezar taşındaki kitabe. (Hatırat'ın, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Bölümü, no: 78'de bulunan ilk cildinde s. 646'da yer almaktadır.)

(Huve'l bâkî

Ulemâ-yı ızâm ve meşâyıh-ı kirâm-ı tarikat-ı aliyye-i Nakşbendiyyeden Erzincanî merhum el-mağfûr Şeyh Mustafa Fehmi Efendi'nin ruhu için lillâhi'l-fâtiha. Tarih-i vilâdeti sene 1231; tarih-i irtihali sene 1298.

Hû

Tarikat-ı aliyye-i Nakşbendiyyeden meşâyıh-ı kirâmından Erzincanî eş-Şeyh Mustafa Fehmi Efendi hazretlerinin ruhu için el-fâtiha. Sene 1298)

Fehmi Efendi, 21 Muharrem 1298 (23 Aralık 1880) tarihinde Perşembe günü ikinci vakti sonrası saat 11.30'da vefat etmiştir, ömrü 67 senedir. Babası Hacı Ahmed Efendi, 1233'de (1817-1818) Fehmi Efendi iki yaşındayken vefat ettiğinden Aşçı Dede bu hesabı yapmıştır. İbn Arabî'nin *Fütuhât-ı Mekkiye'si* yahut Mevlânâ Hazretleri'nin *Mesnevî Şerifi* gibi efendimizin de bir kitabı olsa idi diye düşünen Dede'nin gönlüne onun da iki cilt kitabının olduğu gelmiştir; oğulları Mehmed Sıdkı Efendi ve Ahmed Fevzi Efendi.²⁷¹

²⁷¹ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 578.

İbrahim Efendi, mürşidi için beş vakit Fatiha suresi okumakta, “Allâhumme sellim cemî’a ummeti Muhammed, Allâhumme aslih ahvâle cemî’i ummeti Muhammed sallallâhu aleyhi ve selleme”²⁷² diyerek dua etmektedir. “Ya rabbî, Hazret-i Fehmi kuddise sırruhu’l-azîz efendimizin kabr-i şerîflerini nûr-ı tecelliyât-ı ilâhiyye ile pür-nûr ziyâ-dâr eyle, rûhâniyyet-i gavsıyyelerini üzerimizden eksik eyleme. Mahdûm-ı mükerrermeleri Mehmed Sıdkı ve Ahmed Fevzi kullarının vücutlarına sıhhat ve afiyet ihsan eyle, dâreynde aziz ve muhterem eyle, tûl-ı ömr ile muammer eyle, her an tecelliyât-ı ilâhiyyene mazhar eyle, her işlerinde teshîlât-ı ilâhiyyeni ihsan eyle, tevfikini refik ve her muratlarını ıssan (asan) eyle.”²⁷³ duasıyla mürşidinin oğullarını da anmaktadır.

d. Aşçı Dede’nin Evradı- Günlük Hayatı

Evladından bu mesleğe sülûk etmek isteyen olursa diye meşrebini tafsilatıyla anlatan Aşçı Dede’den evradıyla ilgili de birçok detay öğreniriz. Dede’nin birgünü şu şekildedir: Nakşibendi tarikatının sünneti olduğu üzere abdestsiz yere basmaz, sabah namazını kıldıktan sonra, seccadede veya bir köşede kibleye doğru oturup, yüz kere istiğfar, yüz kere salavat-ı şerife, yüz kere kelime-i tevhid çeker, üç İhlas ve bir Fatiha suresi okuyup Vehbi Hayyat’ın ruhuna gönderir, “Ya Rabbi rûhâniyyet-i aliyyelerini üzerimden eksik etme”²⁷⁴ diyerek rabîta ve murakabe yapar. Fehmi Efendi, rabitanın Hazret-i Pir’e yapılması gerektiğini söyler, çünkü gavstan başkasına rabîta olmaz. Ancak, İbrahim Efendi, Vehbi Hayyat’ı tanımayıp mürşidini bildiğinden ona rabîta ettiğini de ekler. Bunu yaparken mürşidini karşısına alıp, iki kaşının arasına iki kaşını aldığını ve o şekilde kaldığını, bundan çok feyz aldığını söyler. Bununla ilgili de bir açıklaması vardır: “Çünkü bu insanların zâhirde ağzı mâlum ağzıdır, lâkin bâtında ağzı iki kaşının arasındadır. Yani insan manevî bir testi gibi olup nasıl ki testinin ağzı baş tarafındadır, işte insanların manevî ağzı dahi iki kaşı arasındadır ki buradan feyz-i rabbânî kalbime nüzul eder.”²⁷⁵ Rabîtada yarım saat, bir saat ne kadar durabilirse durur ve ardından kalbiyle zikrullahı devam eder. Rabîtadan başını kaldırıp, *Delâil-i Şerif* ve *Kaside-i Mudariyye’yi*

“Yâ rabbi salli ale’l-muhtâri min Mudari

²⁷² Allah’ım Hazret-i Muhammed’in bütün ümmetine selâm eyle (onlara esenlik ver), Allah’ım Hazret-i Muhammed’in, sallallâhu aleyhi ve sellem, bütün ümmetinin durumunu düzelt.

²⁷³ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 578.

²⁷⁴ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 580.

²⁷⁵ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 580.

[Ve'l-enbiyâ ve cemî'i'r-rusuli mâ zikirû]"²⁷⁶ ile başlayarak, özel vezin ve kaidesi ile

“[Ve'l-âli ve's-sahbi ve'l-etbâ'i kâtibeten]

Mâ cenne leylu'd-deyâcî ev bede's-seheru”²⁷⁷ bölümüne kadar okuyup, teşekkür ederek

“Hatm etti hatm ile Rabb-i İbrahim imânla

Hem kâri'în sâmi'în hem müslimîn her birer”²⁷⁸ diyerek, *Kaside-i Muhammediyye*'yi okur, her beyit arasında “Sallallâhu aleyhi ve sellem”, yani “Muhammed eşrefu'l-A'râbi ve'l-Acem” sallallâhu aleyhi ve sellem der ve diğerini okur. Bu bitince, Hz. Ali'nin münacatı “İlâhî ente zû-fazlin ve mennin”i, Yasin suresi, üç İhlas suresi, bir Fatıha suresi okuyup mürşidinin ruhuna gönderir ve ardından:

“Rabbi es'eluke mededen rûhâniyyen tukavvî bihi kuvâye'l-kulliyete ve'l cuz'iyete hattâ akheru bi-mebâdî esâreti nefsi kulli nefsin kâhiretin; fe-tenka-bidu lî bi-dekâikihâ inkibâdan teskutu bihâ kuvâha fe-lâ yebkâ fi'l-kevni zû rûhin illâ ve nâru'l-kahri ahmedet zuhûrehu; yâ şedîdu yâ kaviyyu, yâ ze'l-batşi, yâ kakhâru; es'eluke bi-mâ evde'tehu Azrâile min kuvâ esmâike'l-kahriyyeti fe'nfe'alet lehu'n-nufûsu bi'l-kahri; iksinî zâlîke's-sirre fi hâzihi's-sâ'ati hattâ uleyyine bihi kulle sa'bin ve uzille bihi kulle menî'in bi'kuvvetike yâ ze'l-kuvveti yâ metînu.”²⁷⁹ şeklinde dua eder. Sonra salavat-ı şerife çeker ve Fatıha suresi okur, ardından kahve ve bir defa nargile içer. Mürşidi, nargile dimağda bulunan fenalığı giderir, zihne zeka bahşeder dediği ve ender de olsa içmesini söylediği için nargileyi önemser. Bu esnada biraz dünya kelâmı eder.²⁸⁰ Ardından evin ihtiyacını alır çünkü bu da sünnet gereğidir. Biraz kahvaltı ettikten sonra -kışın çoğunlukla çay yeterli gelir-, misvak kullanır, abdest dualarını ederek abdest alır, abdestten sonra üç kere Kadr Suresini okur, elbisesini giyip Bismillah diyerek evden çıkarken “Amentu billâhi ve melâiketihî”yi okur. Yolda tesbihle yüz defa istiğfar, yetmiş kere “Estagfirullâhe” “İnnehu kâne Gaffâren”²⁸¹ okur, bu esnada dünya kelâmı etmez, yüz kere salavât-ı şerife, yüz kere “La ilâhe illâ ente subhâneke innî kuntu

²⁷⁶ “Allah'ım Mudar'dan seçilmiş olana selâm eyle/ Ve nebilere ve bütün peygamberlere anıldıkça.” (Dîvânü'l-Bûsirî, s. 94) Bkz. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 581.

²⁷⁷ “Ailesine, arkadaşlarına, takipçilerine; hepsine/ Gece karanlıklara gönüldükçe veya seher belirdikçe” Dîvânü'l-Bûsirî, s. 96. Bkz. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 581.

²⁷⁸ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 581.

²⁷⁹ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 581.

²⁸⁰ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 580-581.

²⁸¹ “Çünkü O çok bağışlayandır.” Nûh, 71/10. Bkz. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 582.

mine'z-zâlimîne"²⁸² çeker ve Kalem'e gider, Bismillah deyip işlere başlar. Daire, yüksekte olduğundan merdiven başından Hazret-i Mevlânâ Hâlid'in türbesini gören Aşçı Dede, daireye girerken ona Fatiha okumayı da ihmal etmez. Namazlarını hep vaktinde ve cemaatle kılar. Hatta Kalem'de dahi iş üzerindeyken ezan okunduğunda, Reis-i Meclis, "Buyurun namazı eda edin, sonra gelin işe karar verelim. Zira bilirim ezanı işittiğiniz zaman kulağınıza daha başka söz girmez"²⁸³ der. Namazı eda eder, sonunda-ka'de-i ahirde salavat-ı şerifelerden sonra şu duayı okur ve selam verir:

"Allâhumme innî eznebtu zenben kesîren ve innehu lâ yagfiru'z-zunûbe illâ ente, fe'gfir zunûbî ve'rhamnî inneke ente'l-gafûru'r-rahîmu. Allâhumme Rabbenâ âtina fi'd-dunyâ haseneten ve fi'l-âhireti haseneten ve kînâ azâbe'n-nâri bi-rahmetike yâ erhame'r-râhimîne."²⁸⁴ Namazı bitirince, dünya kelâmı etmeden bir dua daha okur:

"Allâhumme fâtire's-semâvati ve'l-arzi, âlime'l-gaybi ve's-şehâdeti, er-rahmânu'r-rahîmu, innî e'hadu ileyke fi hâzihi'l-hayâti'd-dunyâ bi-inneke entellâhullezî lâ ilâhe illâ ente vahdeke lâ şerike leke ve enne Muhammeden abduke ve resûluke, fe-lâ tekilnî ilâ nefsi, fe-inneke in tekilnî ilâ nefsi tukarribnî mine's-şerri ve tubâ'idnî mine'l-hayri ve innî lâ esiku illâ bi-rahmetike, fe'c'al rakmeteke lî ahden indeke tu'eddihi ileyye yevme'l-kiyâmeti inneke lâ tuhlifu'l-mî'âde."²⁸⁵

Ardından salavat-ı şerife, Ayet-ul kursi, İhlas ve muavizeteyni okur, tesbih çeker. Euzubesmeleden sonra, Fatiha okuyup salavat-ı şerife getirip, dua eder:

"Allâhumme sellim cemî'a ummeti Muhammed, Allâhumme aslih ahvâle cemî'i ummeti Muhammed sallallâhu aleyhi ve selleme."²⁸⁶

"Ya Rabbi, Hazret-i Fehmi kuddise sırruhu'l-azîz efendimizin ervâh-ı kudsiyelerini takdis eyle, kabr-i şerîflerini nûr-ı tecelliyât-ı ilâhî ile pür-nûr ziyâdâr eyle,

²⁸² "Senden başka tanrı yoktur. Senin şânın yücedir, ben zalimlerden oldum!" Enbiyâ, 21/87. Bkz. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 582.

²⁸³ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 582.

²⁸⁴ "Allah'ım ben çok günahlar işledim, günahları ise ancak sen bağışlarsın, benim günahlarımı bağışla, bana merhamet et, şüphesiz sen çok bağışlayansın, çok merhametlisin. Allah'ım, Rabbimiz, bize dünyada iyilik ver, ahirette de iyilik ver, bizi rahmetinle ateş azabından koru ey merhametlilerin en merhametlisi." Bkz. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 583.

²⁸⁵ "Allah'ım, ey göklerin ve yerin yaratıcısı, gizliyi ve açığı bilen, rahman ve rahim olan, ben bu dünyada tanıklık ederim ki, Sen tek olan Allah'sın, senden başka ilâh yoktur, ortağın yoktur, Muhammed senin kulun ve peygamberindir, beni kendi nefsimi bırakma, eğer beni kendi nefsimi bırakırsan, o beni kötülüğe sürükler, beni iyilikten uzaklaştırır, oysa ben sadece senin rahmetine güveniyorum, kıyamet günü bana vermek üzere rahmetini taahhüt eyle, çünkü sen taahhütleri bozmazsın." Bkz. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 583.

²⁸⁶ "Allah'ım Hazret-i Muhammed'in bütün ümmetine selâm eyle, Allah'ım Hazret-i Muhammed'in, sallallahu aleyhi ve sellem, bütün ümmetinin durumunu düzelt." Bkz. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 583.

rûhâniyyet-i aliyyelerini üzerimizden eksik eyleme. Mahdûm-ı mükerreremeleri Mehmed Sıdkı ve Ahmed Fevzi kullarının vücutlarına sıhhat ve afiyet selâmetler ihsan eyle, dâreyinde aziz, muhterem eyle, tûl-ı ömr ile muammer eyle, her an tecelliyât-ı ilâhiyyene mazhar eyle, her işlerinde teshîlât-ı ilâhiyyeni ihsan eyle, tevfikini refik eyle, her muratlarını ihsan eyle, Hüsameddin ve Salih (Aşçı Dede'nin oğulları) kullarının kalplerine aşk u muhabbet-i ilâhiyyeni ihsan eyle, tevfikini refik eyle, her muratlarını ihsan eyle, amin bi-câhi seyyidi'l-mürselîn. "İlâhi ente maksûdî ve rıdâke matlûbî"²⁸⁷ kavlinde sâdık eyle, taklidimizi tahkike eriştir, cemî-i ümmet-i Muhammed'in kaplarını zikrullâh ve muhabbetullâh ile şad u handân eyle, padişâh-ı dîn-i İslâm'a selâmetler ihsan eyle, şerî'at-ı Ahmediyeye hâdim eyle, tarîk-i müstakimde sâbit-kadem eyle, asâkir-i muvahhidîne, huccâc-ı müslimîne, guzât-ı mü'minîne nusret selâmetler ihsan, dertlilere deva, hastalara şifa, borçlulara edalar nasip ve müyesser eyle, amin bi-câhi seyyidi'l-mürselîn."²⁸⁸

"Allâhumme innî es'eluke'l-afve ve'l-âfiyete fi'd-dîni ve'd-dunyâ ve'l-âhireti; Allahumme'sturnâ bi-setrike'l-cemîli, inneke afuvvun kerîmun tuhibbu'l-afve, fe'fu annî yâ lâtfu, edriknî bi-lutfike'l-hafiyi, ene muhtâcun zelîlun ve ente kavîyyun azîzun bi-rahmetike yâ erhame'r-râhimîne. Allâhumme salli alâ seyyidinâ ve mevlânâ Muhammedin ve alâ âlihi ve sahbihi ve sellim, ve'l-hamdu lillâhi rabbi'l-âlemîne."²⁸⁹

Sonra on kelime-i tevhîd, on dört kere "Ya Vehhâb" diyerek işine döner, beş vakit namazını bu şekilde eda eder. Ancak sabah namazında ilaveten, on kere Allahuekber, on dokuz kere de besmeleyle bu duayı okur: "Bismillâhirrahmânirrahîm, ferdun, hayyun, kayyûmun, hukmun, adlun, kuddûsun", "İnnâ fetehnâ leke fethan mubînen."²⁹⁰ Akşam işten sonra yine sabahki rutinini okur, evine geçer, yemeğini yer, kahvesini ve bir defa nargilesini içer. Akşam namazını Sancakdar Camii'nde kılar, ardından eve gelip mürşidi için bir cüz Kur'an-ı Kerim, peygamber efendimiz (s.a.v.) için Yasin suresi okur. Yatsı namazını yine Sancakdar Camii'nde kılar. Evde biraz eşyle muhabbet edip, uykuya geçer. Yatakta Ayet-ul kürsî ve "âmentü billâhi" ve şu

²⁸⁷ "Allah'ım gayem sensin, isteğim senin rızandır." Bkz. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 584.

²⁸⁸ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 583-584.

²⁸⁹ "Allah'ım senden af diliyorum; din ve dünya işlerinde ve ahrette iyilik istiyorum. Allah'ım bizi güzel örtünle ört. Sen çok bağışlayıcısın, yücesin, affetmeyi seversin, beni bağışla ey Latif, bana gizli lütfunu ver, ben muhtacım ve zavallıyım, sen güçlüsün, yücesin, rahmetinle ver ey merhametlilerin en merhametlisi. Allah'ım efendimiz Hazret-i Muhammed'e, onun ailesine ve arkadaşlarına selam et ve hamd alemlerin rabbi olan Allah'a mahsustur." Bkz. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 584.

²⁹⁰ "Biz sana apaçık bir fetih verdik." Fetih, 48/1. Bkz. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 584.

duaları okur: “Lâ ilâhe illâ ente subhâneke innî kuntu mine’z-zâlimîne”²⁹¹ “Allâhumme ente rabbî, ente hasbî, lâ ilâhe illallâhu, seyyidunâ Muhammedun resûlullâhi, Allâhumme salli alâ seyyidînâ Muhammedin ve alâ âlihi ve sahibihi ve sellim”²⁹² ve başını yastığa koyup, “Bi’smikellâhumme veda’tu cenbî ve bike erfa’uhu. Allâhumme in emsekte rûhî fe’rhamhâ ve in erselte fe’hfazhâ kemâ tahfezu bihi ibâdeke’s-sâlihîne.”²⁹³ duasını eder. Sonra üç kere “Yâ hafiyye’l-iltâfi neccinâ mimmâ nehâfu”²⁹⁴ deyip başını Vehbi Hayyat’ın türbesinin eşiğine koymuş gibi rabîta ve murakabeyle uykuya geçer. Kış geceleri saat dokuz veya onda kalkıp yataktan dışarı çıkmadan, dünya kelâmı etmeden dört kere şu duayı okur: “Eşhedu ennellâhe huve’l-hakku’l-mubînu ve ennehu yuhyi’l-mevtâ ve ennehu alâ kulli şey’in kadîrun ve inne’s-sâ’ate âtiyetun lâ reybe fihâ ve innellâhe yeb’asu men fi’l-kubûri”²⁹⁵ sonra salavat-ı şerife getirip yataktan çıkar. Eşi de beraber kalkar, kahve, nargile içer. Herkes yatağa dönünce, Aşçı Dede onlardan ayrılıp sabaha kadar tefekkür eder.²⁹⁶

Bunun dışında kaza namazlarıyla ilgili de ciddi bir gayreti olan Dede, 1308 (1890) senesinde kaza namazı kılmaya başlamıştır. Her gün her vakit namazdan sonra ikişer vakit kaza namazı kılarak, bir senede iki senelik kaza namazı kılmış olur. 1312 (1895) senesine kadar bu şekilde devam etmiş ve on senelik kaza namazı kılmıştır.²⁹⁷

e. Salat-ı Bedriyye

İbrahim Efendi’nin okuduğu bir başka dua ise *Salat-ı Bedriyye’dir*.²⁹⁸ 1303’de (1886) Şeyh Hacı Halil Efendi, Dede’ye *Salat-ı Bedriyye’nin* Cuma günleri Hatmi hâce ilavesiyle kıraati için mezuniyet vermiş ve o tarihten itibaren Cuma namazından sonra evinde iki rekat namaz kılıp, Emevi Camii’nde Hatm-i hâce ile *Salat-ı Bedriyye’yi* de

²⁹¹ “Senden başka tanrı yoktur. Senin şânın yücedir, ben zalimlerden oldum!” Enbiyâ, 21/87. Bkz. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 585.

²⁹² “Allah’ım sen benim Rabbimsin, bana sen yetersin, Allah’tan başka ilâh yoktur, efendimiz Muhammed, Allah’ın elçisidir, Allah’ım efendimiz Muhammed’e, onun ailesine ve arkadaşlarına selâm et.” Bkz. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 585.

²⁹³ “Senin adınla Yüce Allah’ım uzandım, seninle kalkacağım, Allah’ım ruhumu tutarsan ona merhamet et, eğer serbest bırakırsan, onu koru, tıpkı iyi kullarını koruduğun gibi.” Bkz. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 585.

²⁹⁴ “Ey gizli lütuf sahibi, bizi korktuklarımızdan kurtar.” Bkz. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 585.

²⁹⁵ “Tanıklık ederim Allah, Hak’tır, Mubîn’dır; O, ölüleri diriltir; O’nun her şeye gücü yeter; kıyamet gelecektir; bunda hiçbir kuşku yoktur ve Allah, kabirlerde olanları diriltecektir.” Bkz. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 585.

²⁹⁶ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 585.

²⁹⁷ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 700-701.

²⁹⁸ Salat-ı bedriyye, Bedir’de savaşıyan isimler etrafında Halid-i Bağdadi’nin uyarladığı bir metindir.

kıraat etmiştir. O bitince ikinci namazına gitmekte, böylece Cuma gününü de Ashab-ı Bedr'e adamaktadır.²⁹⁹

Salat-ı Bedriyye'nin usulü şu şekildedir:

İbrahim Efendi, cuma namazını kılar, evine gelip, bir odada ud ağacı yakıp, iki rekat namaz kıлып, seccade üzerinde önce Hz. Muhammed (s.a.v.), Dört Halife ve Ashab-ı Bedr ruhları için diyerek, niyet edip Hatm-i hâce kıraatine başlar. Göz yumup, istiğfar eder, sonra yedi kere Fatiha suresi, yüz kere sâlât-ı şerîf, yedi kere İnşirah suresi okur. Yüz adet Hatm-i hâce taşı üzerine bin kere İhlas suresi okuyup, yedi kere Fatiha suresi, yüz kere sâlât-ı şerîf okur. Bu Hatm-i hâce'yi Hz. Muhammed (s.a.v.), Dört Halife ve Ashab-ı Bedr ruhlarına bahşedip, *Salat-ı Bedriyye*'yi başından sonuna okur. Bitince secde edip, şu duayı eder:³⁰⁰ “Allâhumme innî es'eluke'l-afve ve'l-âfiyete fi'd-dînî ve'd-dunyâ ve'l-âhireti; Allâhumme'sturnâ bi-setrike'l-cemîli, inneke afuvvun kerîmun tuhibbu'l-afve, fe'fu annî yâ lâtifü, edriknî bi-lutfike'l-hafiyi, ene muhtâcun zelîlun ve ente kavîyyun azîzun.”³⁰¹ Başı secdedeyken üç defa bu duayı okuyan Dede, sonra salavat-ı şerife getirip, Fatiha okuyarak secdeden kalkar.³⁰²

f. Salavat-ı Şerife'ye Mezuniyet-i Maneviye

1307 (1889) senesi Emevi Camii'ne giden Aşçı Dede, orada Hatibzade Hoca Ebulhayr Efendi'nin,³⁰³ Hz. Muhammed'in (s.a.v.) viladeti hakkındaki menkabe-i şerif kıraatini ve ardından söylediği birkaç hadis-i şerifi dinlemiştir. Duyduğu “Kim Cuma günü bana bin defa salavat getirirse, cennette yerini görmedikçe ölmeyecektir.”³⁰⁴ hadis-i şerifi mucebince Cuma günleri bin adet salavat-ı şerife getirmeye karar verir. Bu doğrultuda kibleye dönük oturup, ud ağacı yakıp, euzu besmele çekip, cehren “İnnellâhe ve melâiketehu yusallûne ale'n-nebiyyi yâ eyyuhellezîne âmenâ sallû aleyhi ve sellimû teslîmen”³⁰⁵ der ve ardından üç kere de cehren “Allâhumme salli alâ seyyidinâ Muhammedin ve alâ âlihi ve sahbihi ve sellim” deyip, binlik tesbihi alıp çeker, her yüzlükte sesli tekrar ederken, diğer vakitlerde ancak kendi duyacağı sesle tekrar eder.

²⁹⁹ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 586.

³⁰⁰ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 598.

³⁰¹ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 598.

³⁰² Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 598.

³⁰³ Zühd ve fakr sahibi bir zat olan Ebulhayr Efendi, 1307'de (1890) Hicaz'a gider, Şam'a döndükten sonra, 1308'de (1890) vefat eder. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 701.

³⁰⁴ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 695.

³⁰⁵ “Allah ve melekleri, Peygambere salât etmekte (onun şerefini gözetmeye, şanın yüceltmeye özen göstermekte)dir. Ey inananlar, siz de ona salât edin, (onun şanın yüceltmeye özen gösterin); içtenlikle selâm edin (ona esenlik dileyin). Ahzâb, 33/56. Bkz. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 696.

Bitirdikten sonra, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ruhu için üç İhlas ve bir Fatıha okur, seccadeden kalkar.³⁰⁶

Dede, bir grupla Cuma günleri bu salavat-ı şerife kıraatini gerçekleştirmek isteyince, arkadaşı el-Hac İsmail Efendi bin Mahmud Efendi-i Harputî, buna sıcak bakmış, hatta bir izinname istemiş, İbrahim Efendi, belki başkası da okur, bir faydası olur diye bir izinname yazmıştır. Oğlu Salih'e dahi bir izinname yazıp yollamıştır, onlar da bu kıraati sürdürürler.³⁰⁷

g. Şam'da Ramazan-ı Şerif

Aşçı Dede'nin Hatırat'ı etraflıca ele alındığında, onun Ramazan'a ayrıca önem verdiği dikkat çekmektedir. Günlük hayatında ibadetlerine özen gösteren ve oldukça yoğun bir ibadet hayatı olan Dede'nin Ramazan'da bunu daha da arttırdığı ve itikâfa girmeye özen gösterdiği görülmektedir. Eserde, Dersaadet'ten, Erzurum ve Erzincan'a oradan da Şam'a uzanan yolculuğunda Ramazan ayının nasıl yaşandığına dair bilgiler de verir.

1203 (1885) senesi Ramazan ayındaki ibadet hayatını okuduğumuz İbrahim Efendi'nin çokça inziva halinde olduğunu görürüz. Oruç, Kadir gecesi ve sair bilgiler hakkında etraflıca malumat edindiğimiz eser aynı zamanda küçük bir Ramazan kitabıdır. Zaten yarı münzevi yaşayan Aşçı Dede, Ramazan'da üç dört saat Kalem'de kalıp, onun dışında hep Kur'an ve zikir ile meşgul olmakta, her hafta mürşidi için hatim indirmektedir. Teravih kılıp, eve gelir biraz eşiyile muhabbet edip, uyumaktadır. Sahur vakti yemekten sonra Emevi Camii'ne gidip namaza kadar orada taatle meşgul olmakta, namazdan sonra iki üç saat uyumaktadır. Pazartesi ve Cuma sabahları adeti olduğu üzere Hatm-i hâce okumaktadır. Kalem'den dolayı son on gün itikâfa giremeyince, bir gün itikâf için kalır. Onun için de Kadir gecesi olan Ramazan'ın yirmi altıncı gününü seçer, sabah namazı Emevi Camii'nde, itikâfa niyet edip, yatsıyı da kılana kadar orada kalır. On iki saatten fazla zaman geçirdiği camide iftarı da yalnız simit ve hurma ile yapar.³⁰⁸

1308 (1891) senesi Ramazan ayına gelindiğinde de Dede'nin yine Emevi Camii'nde zikir, rabıta ve itikâf ile meşgul olduğu görülür.³⁰⁹

³⁰⁶ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 695-696.

³⁰⁷ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 699-700.

³⁰⁸ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 592-595.

³⁰⁹ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 596.

h. Aşçı Dede'nin Adı Konmayan Şeyhlik Dönemi ve Hatm-i Hâcegân Kıraati

İhvandan ve Levazım Birinci Şube hulefasından Ahmet Tevfik Efendi, Şeyh İsa Efendi'den zikir almış ancak istediği seyri gerçekleştirememiştir, o yüzden Aşçı Dede'ye gelmiş ve ondan yardım istemiştir. Dede de: “Bu fakir makâm-ı irşâda vâsıl olarak mürşit değilim ve kimseye tarikat verip ta'lîm-i zikr etmeye memur ve muktedir değilim, lâkin tarîk-i ilmiyyede olan talebe-i ulûmun müzakerecisi gibi fakir de tarikat-ı aliyyede olan sâlikânın müzakerecisi makamında olarak birlikte buna dair şeyler müzakere olunur. Eğerçi zât-ı âlileri tarafından fakiri müzakereciliğe kabul buyurulur ise, bunun için evvelâ istihare etmek gerektir”³¹⁰ demiş ve görülen istihare rüyasını olumlu yorumlayınca da Ahmet Tevfik Efendi'yi kabul etmiştir. Böylece ilk talebesi bu zat olur ki kendisi onu çok sevdiğinden ve Şam'da arkasından halife bırakmak istediğinden memnun olur, yazdığı risaleyi de ona gösterir. “İşte azizim, bu yüzsüz âsi Aşçı Dede'ye Hazret-i Mevlânâ Hâlid kuddise sırruhu'l-azîz efendimiz tarafından feth ü küşat olunan bâb-ı feyz-i aliyyeye evvelâ birinci dehalet eden mumaileyh Ahmet Tevfik Efendi oğlumuz olduğuna da fevkalâde memnuniyet ile çok teşekkür ettim...”³¹¹ diyerek onun hiçbir vakit namazını terk etmeyen, sigara dahi içmeyen, masivadan geçmiş bir zat olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca onu Fehmi Efendi'ye de benzeten Dede, onun kendisiyle konuşurken hep başını önüne eğdiğinden, bunun da tarikat-ı aliyyede en birinci edep olduğundan bahsetmiştir.³¹²

Böylece, 1309 (1891) senesinde Aşçı Dede'nin evinde küçük bir grupla Pazartesi geceleri Hatm-i hâcegân kıraati başlar. Tarikattan olanların önceden haber verilmek kaydıyla getirilebileceği bu kıraatlere, Ahmed Tevfik Efendi ve arkadaşı Hasan Efendi, Hacı Halil Efendi'nin damadı Tabur Katibi Ahmed Efendi, ihvandan Tabur Katibi Mehmed Ali Efendi, Tabur Katibi Mehmed Şerif Efendi, Abdussamed Efendi'nin oğlu Haşim Efendi katılır. Beraberce yatsı namazını Sancakdar Camii'nde kılan grup, İbrahim Efendi'nin evine gelip Hatm-i hâceyi kıraat eder.³¹³ Önce, Ahmed Efendi Hatmi hâce taşlarını taksim eder ve Dede'ye yüz taş taksim olundu diye haber verir. Ardından, Hatm-i hâce okunur, sonunda da Mehmet Ali Efendi Dehr suresini okur. Hatmi hâce sonrası da biraz sohbet edilir.³¹⁴ Ancak bir süre sonra dairede çıkan

³¹⁰ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 752.

³¹¹ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 752.

³¹² Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 753.

³¹³ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 754-755.

³¹⁴ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 756, 757, 767-770.

gece işleri yüzünden halkaya gelinemeyince Hatmi hâce yapılamaz ve bir ay tatil edilir.³¹⁵

Aşçı Dede'nin Hatm-i hâce grubuyla hem Mevlana Hâlid'in hem de İbn Arabi'nin türbesini ziyaret ettiğini de öğreniriz.³¹⁶

Dede'nin müşşidi olduğu bir diğer kişi Kalem'deki arkadaşı Ayd Efendi'dir. Zira Ayd Efendi gördüğu rüyayı kendisine anlatınca, o da onun tarikata girmesi gerektiğini düşünmüş ve kendisine istihare yapmasını öğütlemiştir. Görülen istihareyi olumlu yorumlayınca, ona zikir talim etmiş ve Nakşibendi tarikatı hakkında birtakım bilgiler öğreterek, kendi deyimiyle onu Fehmi Efendi'nin sürüsüne katmıştır. İbrahim Efendi'nin sık sık itiraf ettiği gibi bu davranışı da müşşidini bir taklittir. Zira, kendisini müşşid sıfatına layık bulmayan Fehmi Efendi de Vehbi Hayyat'ın sürüsüne kattığı dervişlerden bahsedilmektedir ancak aradaki fark Fehmi Efendi'nin konumudur.³¹⁷

Bu sırada Dersaadet'e gitme niyeti olan Aşçı Dede, Hatm-i hâcegân taşlarını ve tesbihini, haftada iki kere Emeviyye Camii'nde Hatm-i hâce ifa etme görevini Ahmed Efendi'nin gördüğu rüya üzerine kendisine devrederek, Beyrut'tan İstanbul'a yola çıkar.³¹⁸ Şam'a geri döndüğünde Emevi Camii'nde Pazartesi günleri Hatm-i hâce okumalarına devam eder ama bu sefer yalnızdır.³¹⁹ Bir süre sonra iş yoğunluğu gibi manilerden 20 senedir devam ettiği Hatm-i hâceye devam edemez olur.³²⁰

1. Dersaadet'te Muhtar Efendi ve Galata Mevlevihanesi

“Men lem yusâfir bi-seferi'l-bâtini ibtelâ bi-seferi'z-zâhiri”³²¹ diyerek yola düşen Aşçı Dede, 1310 (1892) senesinde İstanbul'a gelmiştir. Dersaadet'e gider gitmez Hz. Eyyup el-Ensari makamını ziyaret etse de yolda gelirken gemide “kutsal emanetleri”³²² kaybolunca, herşey zehir olur. Eşyalar, yirmi gün sonra sadrazam Cevdet

³¹⁵ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 775.

³¹⁶ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 771.

³¹⁷ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 790-791.

³¹⁸ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 794.

³¹⁹ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 843.

³²⁰ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 847.

³²¹ “Batın olarak sefere çıkmayan kimse, zahir olarak sefere çıkmak zorunda kalır.” Bkz. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 794.

³²² Aşçı Dede, gençlik yıllarından itibaren “kutsal emanetler” saydığı birtakım eşyaları muhafaza etmiştir. Sakladığı eşyalar şu şekildedir: Fehmi Efendi'nin yenisini yapınca, habersiz aldığı eskiyen iç hırkası, Hayyat'ın türbesinin atik puşidesinden bir parça, Fehmi Efendi'nin kendisine hitaben yazdığı emirnameler, hutbeler, rüya tabirleri varakaları, sair pekçok mektup, izinname, dualardan ve ilmi notlardan oluşan kağıtlar. Kutsal emanetler olarak andığı ve gözü gibi baktığı bu eşyalar için, evlatlarına ve onların evlatlarına bunları güzelce saklamaları, açıp ziyaret etmeleri, hastayken şifa bulmaları için hırkayı sırtlarına geçirmeleri (Aşçı Dede, Fehmi Efendi'nin Vehbi Hayyat'ın elleriyle

Paşa'nın evinde bulununca ancak kendine gelen Dede, Dersaadet'te bulunduğu dönemde Ortaköy'de Derviş Paşa'nın evinde misafir olmuş, ihvandandır diğer dostlarını ve Kandilli'deki akrabalarını da ziyaret etmiştir.³²³

İbrahim Efendi'nin bu dönem görüştüğü önemli kişilerden biri memurluğun ilk dönemlerinden arkadaşı Osman Efendi'dir. Yıllar sonra bu zatla karşı karşıya gelen Aşçı Dede, onun değişiminden bahsetmiştir. Birgün yine bir ziyareti sırasında tefe'ül yapmaya iznim var diyerek, Osman Bey için Kur'an'dan tefe'ül yapmış ve bunu hac yoluna yormuştur. Ardından hacca giden Osman Bey orada vefat etmiştir.³²⁴

Ayasofya Camii, Bayezit Camii, Galata Yeraltı Camii'nde medfun Hazret-i Süfyân bin Uyeyne ve Amr bin el-As ve Vehb bin Huşeyre'nin türbeleri, Kurşunlu Mağaza'daki Yeraltı Camii ve orada medfun zatlar, Dede'nin ziyaret ettiği diğer yerlerdir.³²⁵

Müellifin, Dersaadet'te birlikte zaman geçirdiği en önemli sûfi şüphesiz ki Muhtar Efendi'dir. Hem risaleyi hem de kutsal emanetleri Muhtar Efendi'yle paylaşan Dede, aynı zamanda, hatalarını düzeltmesi için altı cilt *Mesnevi*'yi ve tercümesini de Muhtar Efendi'ye vermiştir.³²⁶

Bu dönem, yolu mevlevîhaneye de düşen Aşçı Dede, Cuma günleri Eyyub el-Ensârî Camii'nde namazı kıldıktan sonra Galata Kulekapı Mevlevîhanesi'ndeki³²⁷ ayınlara gitmiş, orada medfun Hazret-i Şârih-i Mesnevî İsmail Ankaravi ve sair kimseleri ziyaret etmiş, hatta İstanbul'dan ayrılmadan önceki son Cuma gününde bu

diktiği bir yeleği ve entarisi bulunduğunu, kendisini keyifsiz hissettiği zaman bunları giydiğini görmüş) gibi vasiyetleri olmuştur. Ayrıca, Fehmi Efendi'ye saygı gösterilmesini, onun buyruklarının takip edilmesini istemiş, bu eşyaların ziyan edilmemesi gerektiğini söylemiş, aksi takdirde “Evlâd u ahfâdımdan birisi bu hânedân-ı Cenâb-ı Gavs-ı A'zamîye muhalefet veya Huda ne-kerde isyan yüzünde bulunur ise fakirin neslimden ve evlâdımdan değildir, reddettim; huzûr-ı Rabbü'l-âleminde iki elim yakasındadır. Cenâb-ı Hak böyle olan evlâd u ahfâdımı dünya ve ahirette dâ'ire-i hüsrânda bıraksın; asla ve kat'â rahat yüzü görmesin, şefâ'at-i Cenâb-ı Risâlet-penâh sallallâhu aleyhi ve sellem efendimizin tard ve mahrûmu olsun; mesken ü me'vâsı, nâr-ı câhim ü azâb-ı şedîd-i elîm olsun, âmîn” diyerek ağır beddualar etmiştir. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 401. Aşçı Dede'nin sakladığı eşyaların izine rastlanamamıştır.

³²³ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 794-800.

³²⁴ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 799, 828, 830.

³²⁵ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 799, 811, 827, 836.

³²⁶ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 813-814.

³²⁷ Kulekapısı Mevlevîhanesi olarak da anılan Galata Mevlevîhanesi, 897/1491'de İskender Paşa tarafından İstanbul'da kurulan en eski mevlevîhanedir. Zaman içinde çeşitli tadilatlar geçiren yapı, 1925'ten sonra farklı işler için kullanılmış, semâhanenin girişindeki ahşap türbeler, harem, matbah-ı şerif ve sair ortadan kaldırılmıştır. 1946'da bazı girişimler sonucu Mevlevî kültürü müzesine dönüştürülmesine karar verilmiş, 27 aralık 1975'te Divan Edebiyatı Müzesi olarak ancak ziyarete açılmıştır. M. Baha Tanman, “Galata Mevlevîhanesi”, *DİA*, c. 13, s. 317-321, 1996. Aşçı Dede'nin Galata Mevlevîhanesi'ndeyken gördüğü yabancı uyruklu bir hanımla ilgili bahsettiği anekdot ilgi çekicidir. Bkz. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 913.

zatlara vedalaşmış, semâhaneye gitmiş ve ayîn-i şerîfe katılmıştır.³²⁸ Galata Mevlevîhanesi'ne gidip gelen Dede'nin bu dönem Kasımpaşa Mevlevîhanesi'ne gittiğine dair bir bilgi yoktur.

i. Şam'da Son Dönem

İbrahim Efendi, Dersaadet'ten Şam'a döndükten sonra, burada çok uzun süre görev yapmaz. Ancak bu son zamanlarında, onun için önemi olan bazı mekanlar vardır. Bunlardan biri Hz. Ebu Derda'nın (r.a.) türbesidir. Buradaki camiyi çok huzurlu bulan Aşçı Dede, burada namaz kılmayı ve rabita yapmayı çok sevmektedir. Bir başka mekan Tavusiyye Camii kaşısında bir süre ikamet ettiği evdir. Bir hastalığı olduğu meydana çıkınca bir süre Şam'ın dışında bu evde ikamet eden Dede, burada inziva hayatı yaşamıştır. Taşındığı bir diğer evin yanındaki İzzeddin Camii'ne gidip gelmiştir, bu camide Halveti Şeyhi İzzeddin Efendi medfundur. Burada kırk gün erbain çıkarmıştır. Sûk-ı Sarıca'daki Gül Camii yanındaki türbede Hz. Ebubekir'in (r.a) evlatları medfundur. Bunun yanında bir eve yerleşmiş, bu türbenin bakımını yaptırmış, türbeyi boyatmış, süpürüp sildirmiş, kapısına yeni kilit takmış, içeriye bir aydınlatma koymuştur. Buradan sonra bir başka eve naklolur ki, onun yanında da Sultan Hasan namında bir mübareğin türbesi vardır.³²⁹

Birçok yer değiştirdiği bu dönemde, sağlık sorunları yaşayan şuurunda dahi sıkıntılar olan Aşçı Dede, bir dönem parasızlık da çekmiş ve nihayet Dersaadet'e hareket etmek üzere Şam'dan ayrılmıştır.³³⁰

Şam, Aşçı Dede'nin yirmi yıldan uzun süre görev yaptığı ve birçok dostluk edindiği, ömrünün önemli kısmının geçtiği bir şehirdir. Bu şehirde özellikle Nakşi hulefasından ve dervişanından çok sayıda insanla biraraya gelmiş, sohbetler etmiştir. Şam, aynı zamanda Dede'nin tasavvufi kimliğinin kemâle ermesi hususunda da önemli bir yer teşkil eder. Nitekim, o dönem Şam meşayihinden Muhammed-i Hanî, Hacı Halil Efendi gibi büyük zatlardan saygı görmesi, onlar tarafından ciddiye alınması da bunu doğrular niteliktedir. Bu şehirde, Erzincan'da ya da Dersaadet'in ilk dönemlerinde olduğu gibi düzenli olarak hizmetinde bulunduğu bir tekke olmasa da Emevi ve Sancakdar Camii başta olmak üzere ziyaret ettiği birçok farklı cami, türbe ve büyük zatlara evleri onun için yine birer terbiye merkezi olmuştur. Bu nedenle Şam'ın onun

³²⁸ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 836-837.

³²⁹ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 853-855.

³³⁰ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 869-871.

sûfi kimliğinin gelişmesinde ve tasavvufi hayatında ve terbiyesinde büyük katkıları olduğu söylenebilir.

j. Dersaadet'teki Erenler

1312'de (1895) tekrar Dersaadet'e gelen Aşçı Dede, şehre ayak basar basmaz hemen o gece Muhtar Efendi'yi, ertesi gün de Hz. Eyyub el-Ensari ve Kandilli'deki akrabalarını ziyarete gitmiştir. Cuma günü de daha önceki ziyaretinden adet edindiği üzere Galata Kulekapı Mevlevîhanesi'ne gitmiş, orada medfun Hz. Şarih ve sair zevatı ziyaret edip, ayîne katılmıştır.³³¹

Galata köprü başı Yeraltı Camii, Sufyan bin Uyeyne ve Amr bin el-as, Vehb bin Heşire'nin türbeleri, Ayasofya Camii, Kandilli Camii, Muhtar Efendi bu dönem Dede'nin ziyaret ettiği yerlerdir.³³² Muhtar Efendi ziyaretlerinden ise, yine kendisinin tercümelerini gerçekleştirdiği *Sirâcu'l-Vehhâc fî Leyleti'l-Mi'râc ve Mir'âtu'ş-Şuhûd li-Seyyid'il-Vucûd* kitaplarının tercümelerini alır.³³³

İbrahim Efendi, İstanbul'da olduğu dönemde Kandilli'deki evi yokuşta olduğundan ve rahatsız olduğundan Şam'daki gibi beş vakit cemaate gidemez. Kandilli'den Taşkasap'taki Selçuksultan Mahallesi'ne taşındıklarında bu kez de cami hasarlıdır. Sülüklü Camii her vakit açılmaz, daha uzağa da gidemez, zira hem kış hem de rahatsızlığı buna mani olur. Ancak, teravîh için Sülüklü Camii'ne gidebilmiştir.³³⁴

Bu dönem, Dede'nin ziyaret ettiği erenler asıl ilginç hikayeyi oluşturur. Bu zatların başında da asıl ismi İbrahim olan Köylü Baba³³⁵ gelir.³³⁶ Muhtar Efendi'ye göre kutub olan ancak bunu kimseye bildirmeyen bu zat kendisini ara sıra ziyarete gelen bir arkadaşıdır. Köylü Baba, Çemberlitaş'taki Köprülüoğlu Camii şerifine muttasıl köşe başındaki kahvehanede bulunur. İbrahim Efendi, ilk gidişinde yerinde bulamadığı bu zatı, iki gün sonra Ayasofya'da kılmaya niyetlendiği Cuma namazı sonrası görmeye niyet etmiş ve Aksaray'dan tramvayla Sultan Mahmud Türbesi'ne gitmiş, tramvay kahvehanenin önünden geçerken zatı görmüş, Cuma'ya vakit var diyerek yanına gidip, Muhtar Efendi'nin selamını götürmüştür. O gün, bu zatla hayli sohbet eden Dede,

³³¹ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 878-879.

³³² Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 880.

³³³ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 880.

³³⁴ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 927-928.

³³⁵ Aşçı Dede tarafından Köylü Baba'nın (ö. 1314/1896-1897) vefatına düşürülen tarih için bkz. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 998. Köylü Baba'yı çok seven Aşçı Dede, ona duyduğu muhabbeti de Muhtar Efendi'ye ilave ettiğini söyler.

³³⁶ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 935.

Cuma'yı da onun arkasında oradaki camide kılmıştır. Köylü Baba başına üzerine Şam abanisi sarılı püsküllü fes takmış, ayağında çuha esnaf şalvarı gibi şalvar ve siyah mes ile esnaf gibi siyah adi kundura giymiş, üzerine fanila gibi eski bir mintan, onun üzerine de diz kapaklarına kadar adi bir Şam hırkası geçirmiş bir zattır. Görüntüsünde meşayıhtan yada dervişandan olduğuna dair bir ibare yoktur. Parlak yüzlü parlak, beyaz sakallı biridir. Muhtar Efendi, Köylü Baba'yı latifeci biri diye tarif etse de İbrahim Efendi'yle aralarında böyle bir sohbet olmaz.³³⁷ Köylü Baba'yı daha sonraları da ziyarete gidip gelen Aşçı Dede, onunla meyve alıp Nuruosmaniye civarında kürkçülerin üst tarafında bir evde yaşayan Ali Efendi'yi ziyaret eder. Köylü Baba, evinde bir kuru tahta üzerinde yıllardır keyifsiz vaziyette yatan bu zatın mübarek bir kimse olduğunu söyler lakin o vaziyetinden dolayı onun görevi Hasan Baba'ya verilmiştir.³³⁸ Bunun üzerine, Dede bir sonraki gün de Hasan Baba'yı ziyarete gider. Bunun için, Fatih Sultan Mehmed'e gidip, türbenin Karadeniz tarafına doğru olan kapısından çıkar, sekiz on adım ileri gider, bir uzun sokak etrafında barakalar vardır. Orada Hasan Baba'yı sorar ancak onun yaşadığı baraka harap olmuştur. Aşağıda Boşnaklar Hanı-Yeni Han vardır, oraya gider, ancak bu zat yerinde durmaz, bir orada bir burada olduğundan, bulamaz. Ertesi gün tekrar gittiğinde bu kez Hasan Baba'yla karşılaşır. Hasan Baba'nın başında eski fes, üzerinde beyaz kirlili, eski bir sarık vardır. Doksana yakın yaşta olan bu zat, faniladan eski yamalı bir hırka, onun altında yine eski faniladan bir entari, ayağına beyaz don, siyah mest ile adi büyük bir kundura giymiştir. Aşçı Dede'den, boğazım ağrıyor diyerek süt ister. Sütüle francala alınır, yanlarına kedi gelince, yiyecekleri kediye verir, kendi de yer, oradan çıkınca on paralık ekmek, on paralık üzüm, on paralık peynir ister. Dede, bunları da alır, beraber yerler, kahve içerler. Oturdıkları yerde, Hasan Baba millete rumuzlu sözler eder. Oradan çıkıp bakkaldan on paralık sucuk alırlar. Bu arada, İbrahim Efendi az önce arta kalan ekmekleri köpeklere verir, Hasan Baba da sucuğu kediye verir, bir dilimini de kendisi yer. Bir Arnavut kase içinde imaret çorbası getirir, kaseyle içer, yarısını Aşçı Dede'ye uzatır, o da içer. Gelen muhacir çocukları ve hatunlar olunca, koynundan para çıkarıp hatunlara verir, Dede'yi tekrar çağırır.³³⁹

İbrahim Efendi, Dersaadet'te bulunduğu dönemde kutub olduğunu düşündüğü Köylü Baba'ya devam eder, o ayıktır der, Hasan Baba'ya da gidip gelir ancak o mest

³³⁷ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 930-933.

³³⁸ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 936.

³³⁹ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 937-938.

halindedir.³⁴⁰ Hasan Baba'nın Aşçı Dede'ye ihsan ettiği iki keramet önemlidir: “birisi sana muhabbet edenlere nur ile diğer eza ve cefa edenlere nar ile mukabele etmek”.³⁴¹

4. Edirne'deki Tasavvufi Hayatı (Edirne Mevlevihanesi)

Şam'dan Dersaadet'e geldikten sonra tekrar oraya dönmek istemeyen Aşçı Dede, Edirne'de bir görev bulmuş ve 1314 (1896) senesinde ailesiyle Edirne'ye gelmiştir. Bu şehir, Aşçı Dede'nin hayatında önemli bir yer tutmaktadır. Zira, İstanbul'dan ayrıldıktan sonra yalnızca kısa ziyaretleri sırasında gidip geldiği mevlevîhanelerden senelerce uzak kalan Dede, burada tekrar bir mevlevîhanenin dervişî olacak hatta mertebesi şeyh-i sânilîğe kadar çıkacaktır.

İbrahim Efendi, Edirne'ye geldikten sonra dostu Halid Efendi'yle birlikte Edirne Muradiye Mevlevihanesi'ne³⁴² gitmiş ve Şeyh Hacı Eşref Efendi'yi ziyaret etmiştir. Taşındığı evin yanındaki camide sabah, akşam ve yatsı namazlarını ifa etmiş, sonrasında Mevlevîhane'de medfun Şeyh Enis-i Mevlevî'ye müteveccih İhlas ve Fatiha okumuştur. Onun mürşidi Ahmed Neşâtî'nin³⁴³ kabrini de ziyaret etmiştir.³⁴⁴

Dede, Şam'da bulunduğu sırada Emevi Camii yanınca Hatm-i hâce okumalarını da evde yapmaya başlamıştır. Edirne'ye geldikten sonra her Cuma namazını bir camide kılmış, Atik Camii'ne sıra geldiğinde burayı çok huzurlu bulmuştur, zira Edirne'nin fethinde bina edilen bu camide birçok mübarek zat ibadet etmiştir, hatta burada Hacı Bayram Veli'nin dahi makamı olup, kürsüsü mevcuttur. Burada haftada iki Hatm-i

³⁴⁰ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 939-940.

³⁴¹ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 1083.

³⁴² II. Murat zamanında yapılan önemli eserlerden biri olan Muradiye Mevlevîhanesi ve Muradiye Camii, bir tepe üstünde inşa edilmiştir. Yıllarca hizmet veren mevlevîhanenin, İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasına yakın faaliyeti durmuş, 1925'te tekkeler kapatıldıktan bir süre sonra mevlevîhane ve sâir bölümler yıkılmış, semâhanenin alt katında bulunan şeyh kabirleri caminin mezarlığına nakledilmiş, enkaz da satılmıştır. Günümüzde cami ayakta ancak mevlevîhane, imarethane ve türbelerin yalnızca kalıntıları mevcuttur. Geniş bilgi için bkz. Aydın Seçkin, “Türkiye’de Önemli Mevlevîhaneler ve Mevlevîhanelerin Yaşatılmasında Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün Rolü”, *SÜMAM (Selçuk Üniversitesi Mevlâna Araştırma ve Uygulama Merkezi) Yayınları*: 5, Bildiriler Serisi: 2, 2010, s. 1-45, s. 8-9. Oral Onur, *Edirne Mevlevihanesi*, İstanbul, Ofset Film 76, 1999, s. 5, 10, 12, 14, 18, 21, 41. Selami Şimşek, “Dünden Bugüne Edirne Mevlevîhanesi”, Çanakkale, *Uluslararası Düşünce ve Sanatta Mevlânâ Sempozyum Bildirileri*, 2006, s. 733-751, s. 749. Akçıl ve Özer, semâhanenin 1938 senesi sonra yıkıldığını söylerken türbelerin 1925’de yıktırıldığını ve mezarların cami haziresine taşındığını söylemiştir. Ancak mezarlar semâhane altında olduğuna ve semâhane sonradan yıkıldığına göre bu tarih hatalı olmalıdır. Karş. N. Çiçek Akçıl, Cebe Özer, “Murâdiye Külliyesi”, *DİA*, c. 31, s. 199-201, 2006, s. 200.

³⁴³ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 945. Ahmed Neşâtî hakkında detaylı bilgi için bkz. Bayram Ali Kaya, “Neşâtî”, *DİA*, c. 33, s. 18-19, 2007

³⁴⁴ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 947-948.

hâceye niyet eder ve Pazartesi ve Cuma sabahları namazdan sonra makam-ı Hacı Bayram Veli’de Hatm-i hâce okur.³⁴⁵

Muradiye Camii’nde bir Cuma namazı kıldığında, yakında gördüğü hamamlı evden etkilenen Aşçı Dede bu evi kiralamıştır, evin içinde kabir gibi bir oda vardır, bu odayı kendisine tahsis eden Dede, bundan duyduğu memnuniyeti anlatmıştır.³⁴⁶

a. Edirne’den Hicaz’a

Eskiden beri hacca gitme arzusu olan ve hatta bir zaman bunun için para biriktirmeye niyet eden ve para biriktirdiği keseye de “tertîbât-ı Hicâziyye kesesi” ismini veren İbrahim Efendi, hac imkanı doğunca 1898 senesinde İstanbul’a gitmiştir. Adeti olduğu üzere Hz. Eyyup el-Ensari’yi ziyaret eden Dede, hac tedariki yapmış, bir yandan da gideceği zamana kadar her gece Muhtar Efendi’yle *Fütûhat-ı Mekkiye* okumuştur.³⁴⁷

Aynı yıl, Ramazan’ın 11’inde yola çıkan kabile, üç gün sonra İskenderiye’ye varır. İskenderiye’de *Kaside-i Bürde’nin* müellifi Hz. İmam Muhammed Bûsırî Camii ve türbesi ziyaret edilir. Ramazanın 15’inde orada mevlud okunur, Aşçı Dede de dinlemeye gider ancak orada insanlar mevlud esnasında muhabbete devam ettiği ve uygunsuz davrandığı için ne mevlud ne murakabe mümkün olmayınca çıkmak zorunda kalır ve ziyaret için başka bir zaman tekrar gider. Bunun dışında, İskenderiye’de İskender-i Zu’l-karneyn, Danyal-ı Nebi, Lokman-ı Hekim makamları da ziyaret edilir.³⁴⁸

Ramazanın 16’sında Süveyş’e ve oradan Cidde’ye hareket eden kabile, 4 gün sonra Cidde’ye varmış, orada Havva Valide ziyaret edilmiştir. Dede için bir başka önemli mekan ise yakın dostu Halet Paşa’nın türbesidir.³⁴⁹

Ramazanın 26’sında hareket edilip, 27’sinde Yenbu’ya gidilir. Burada yolculuk için bir süre beklenir, bu arada İbrahim Efendi, hastalanır, mevsim de kıştır. Nihayet Şevval’in 8’sinde Medine’ye hareket eden kabile, 5 gün sonra menzile varır. Hamamda temizlenip, abdest alıp, ayaklarına sarı yemeni ve siyah mest, üstlerine beyaz entari üzerinde sufta cübbe, başlarına arakiye üzerinde beyaz sarık giyen grup, Harem’e gider. Hz. Muhammed (s.a.v.), Hz. Ebubekir (r.a.), Hz. Ömer (r.a.), Hz. Fatma Zehra’nın

³⁴⁵ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 949.

³⁴⁶ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 950.

³⁴⁷ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 747-748, 995-997.

³⁴⁸ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 999-1000.

³⁴⁹ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 1000-1001.

kabirleri ve Cennet-ul Baki ziyaret edilir. Böylece Medine günleri ibadet, namaz, oruç kazası vs. ile geçer.³⁵⁰ Uhud Dağı, Hz. Abbas'ın kabri, Mescid-i Kuba ve sair mescitler de ziyaret mekanları arasındadır.³⁵¹

Mağribi Şazeli Şeyhi Tibbani ile orada görüşen Aşçı Dede, Medine'de kaldığı kırk dört gün boyunca sürekli bu zatla beraber olmuştur. Burada Hatm-i hâceye devam etmiştir. Zilkade'nin 23'ünde Muhtar Efendi de Medine'ye gelmiş, üç gün sonra Mekke'ye hareket edilip, Rabig'de ihrama girilmiştir. Yolda giderken, Vadi Fatımatü'z Zehra'da başını çarpan, kanamalı bir kaza geçiren İbrahim Efendi, daha sonra buna memnun olmuştur, zira tefekkürdeyken aşkanın oradan öyle geçtiği haberini almıştır.³⁵²

Zilhicce'nin 6'sında Mekke'ye varılır. Kabe ziyareti sırasında haccer-ul esvete başını sokmayı başaran Dede, tavaf ve sayı da tamamladıktan sonra Cennet'ul-Mualla'ya gidip Hadice-i Kübra, Hz. Amine ve Fehmi Efendi'nin kabirlerini ziyaret eder.³⁵³ Muhakkak ki bu ziyaret müellifin duygu yoğunluğunun zirve yaptığı bir ziyaret olmuştur.

Hac için Arafat'a ve Cebel-i Rahmet'e gidilmiş, Müzdelife'de taşlar toplanmış, Mina, Hücre-i Akabe'de şeytan taşlanmış. Üç gün burada kalan grup daha sonra Mekke'ye geri dönmüştür. Mekke'den ayrılmadan önce Aşçı Dede, mürşidinin kabrinden biraz da toprak almıştır, “insanlar o toprağı suya koyup içtiği için toprak azalmış” demiştir.³⁵⁴

Zilhicce'nin 16'sında dönüş için Mekke'den Cidde'ye yola çıkan kabile, 4 gün sonra da Cidde'den hareket etmiştir. Tur-i Sina'da 12 gün karantina beklenmiştir. Bu arada, Aşçı Dede gemide Gümüşhanevi Ahmed Ziyaüddin Efendi'nin dervişlerinden Hacı Rifat Efendi ile dostluk kurmuştur. Karantinadan sonra Süveyş, Port Said'ten geçen gemi Urla'da ikinci karantina için 5 gün daha bekletilmiştir, ardından İstanbul'a geçmiştir. İbrahim Efendi, beş ay sonra safer ayının ikisinde, Edirne'ye gelmiş olur. Gelenleri, zezem, yağ, lokum, şerbet ikramlarıyla karşılayan Dede, kısa süre sonra eski düzenine geri döner.³⁵⁵

³⁵⁰ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 1001-1003.

³⁵¹ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 1004.

³⁵² Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 1005-1008.

³⁵³ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 1008-1010.

³⁵⁴ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 1011.

³⁵⁵ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 1012, 1013, 1017-1019. Osmanlıca kaleme alınmış hac seyahatnameleriyle ilgili bilgi veren bir eser için bkz. Menderes Coşkun, *Manzum ve Mensur Osmanlı Hac Seyahatnameleri ve Nâbî'nin Tuhfetü'l-Harameyn'i*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002. İncelediğimiz kadarıyla Aşçı Dede'nin Hatıralarında yer alan hac anıları (Hatırat'ta “Bu fasıl cânib-i

b. Aşçı Dede'nin Sikkesinin Destar ile Tezyini

Aşçı Dede'nin Mevlevîyye'ye ilk girişi 1270 (1854) senesidir, bu yola 2 sene devam edip Erzurum'a gitmiş ve aradan geçen yıllar içinde hiç sönmeyen Mevlevî ateşini zaman zaman Dersaadet'te ziyaret ettiği mevlévîhaneler vasıtasıyla zaman zaman da girdiği diğer yollara Mevlevî neşveyi katarak teskin etmeye çalışmıştır.

Edirne'ye geldikten sonra, her Perşembe yapılan semâ ayınlarına devam eden ancak sikke giymeyen ve semâya dahil olmayan Dede, ziyaretçilere mahsus mahalde oturmuştur. Hacdan döndükten sonra Eşref Dede'ye bağlılığı daha da artmış, gördüğü bir rüyayı da kendisine anlatınca, Şeyh Efendi durumu Konya Postnişini Abdülvahid Çelebi'ye bildirmiş, sikkeye destar sarılması ruhsatı gelince de İbrahim Efendi'den sikke ve destar tedarik etmesi istenmiştir. Bahsi geçen rüya şöyledir:³⁵⁶ “Bir gece âlem-i ma'nâda gördüm ki Harem-i şerifte iksâ ettiğim erguvanî renginden şalâkî cübbe, sırtımda ve başımda sikke-i şerîf ve üzeri destâr-ı latîf ile müzeyyen olarak namaz kılıyorum. Rükûa gittikçe, yan olan taylasanı müşahede olunuyor. Fakat belimde de destâr gibi yeşil bir şerit bağlı, yani Ravza-i mutahhara'nın hizmetlerine tayin buyurulan hadım ağaların bellerine bağladıkları kuşak tarzında bağlanmış ve uçları aşağı sarkmış uzun bir kuşak bağlı olup o da rükû ve sücudda cübbe açıldıkça görülür.”³⁵⁷

Müjdeyi aldıktan altı gün sonra 1316 senesi Şaban'ın 8'sinde (22 Aralık 1898) Şeyh Enis Dede türbesinde Eşref Dede tarafından Aşçı Dede'nin sikkesi Mevlevîyye usulü tekbirlenmiş³⁵⁸ ve Dede, dördüncü selâmda şeyhlere mahsus makamda semâ etmiştir. Edirne Mevlévîhanesi'ne 1316 senesinden itibaren her sene Receb'in ilk Cuma gecesi ki Regaib kandilidir, o geceye mahsus olmak üzere icra edilecek ayîn-i cem ve dedegâna niyaz olunmak üzere 18 sim-i mecidi vakfettiği bir vakıfname yazmıştır.³⁵⁹ Abdülvahid Çelebi'ye bir teşekkürname yazmış, Edirne'ye ait bir kutu deva-yı miskle,

Hicâz-ı magfîret-tırâza yüz sürmek niyetiyle zuhura gelen ahval beyanındadır” başlığı altında s. 994-1019'tedir.) bu eserde kendisine yer bulamamıştır. Aşçı Dede'nin hac yolculuğuyla ilgili yabancı dilde hazırlanmış bir çalışma için bkz. Carter Vaughn Findley, “A Muslim's pilgrim's progress: Aşçı Dede İbrahim Halil on the hajj 1898” in *The Islâmîc World from Classical to Modern Times: Essays in honor of Bernard Lewis*, ed. C. E. Bosworth et al., Princeton: Darwin Press, 1989, s. 479-512.

³⁵⁶ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 1020-1021.

³⁵⁷ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 1021.

³⁵⁸ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 1021-1022. Nihat Azamat “Aşçı İbrahim Dede Mecmuası” adlı ansiklopedi maddesinde; Aşçı Dede'nin 1884'te Edirne'ye gittiğini ve 1889'da Edirne Mevlévîhanesi şeyhinden sikke ve destar sardığını söyler. Azamat, a.g.e., s. 546. Ancak belirtildiği üzere zikredilen bu tarihler hatalıdır. Bu konuya ilk temas eden çalışma için bkz. Baltacı, a.g.e., s. 49-50.

³⁵⁹ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 1021-1023. Vakıfname sureti için bkz. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 1023-1024.

bir kutu misk sabunu göndermiş,³⁶⁰ bunun sebebini şöyle açıklamıştır: “Bu yüz­süz âsinin ismi fem-i sa’âdetlerinde zikrolunduğu cihetle efendimizin ağzı acımış ve dest-i peyvest-i mürşidâneleriyle de bendelik ceridesine kayd u imlâ buyurulmasıyla da yed-i velî-nimetleri kirlenmiş olduğundan bunların acılarıyla kirlerinin def’ü izalesi için efendimize lâıyk olmayarak takdim kılındı zemininde arz olunmuş idi.”³⁶¹

Aşçı Dede’nin Edirne Mevlevîhanesi’nde birarada olduğu kimseler, şeyhin büyük oğlu Salahâddin Efendi, küçük oğlu Neyzenbaşı Hüsameddin Efendi³⁶², damadı Meydancı Kâmil Dede Efendi, Udi Kadri Efendi ve Dede’nin yakın dostu Mesnevîhan Halid Efendi’dır.³⁶³

1317 (1899) senesi Mevlevîhane’de Mevlud-ı nebevi kıraat olunacağı için, cümle meşayih ve paşalar davet edilir. Muradiye Camii’nde Cuma namazı kılındıktan sonra, İbrahim Efendi, Eşref Dede’yle birlikte semâhane kapısı önünde misafirleri karşılar. Burada Mevlevî elbisesiyle dikkat çeken müellif, semâhanede mevlud-ı şerîf kıraatine katılır, meşayih tarafından devran ve Mukabele-i şerîf de icra edilir.³⁶⁴

Dede’nin Edirne’de gidip geldiği diğer mekanlar Mevlud-ı şerif kıraati dinlediği Kâdirihane, hutbe dinleyip, Cuma namazı kıldığı Üç Şerefeli Camii ve Sultan Selim Camii, Karanfiloğlu Çarşısı ve cenaze namazı için gittiği Eski Cami-i şerif’tir.³⁶⁵

Her Perşembe ayın günü olan Mevlevihane’de Kurban Bayramı gecesi de ayın-i şerîf ve Mukabele-i şerîf olur.³⁶⁶

c. Salahaddin Efendi’nin Postnişin Olması

1317 (1901) senesine gelindiğinde, Eşref Dede, yaşı dolayısıyla Mevlevîhane’de her daim kalamaz ve bazı zamanlar da hiç gelemez. Aşçı Dede Salahaddin Efendi’ye vekaleten davranmasını söyler ancak o da babası dururken bunu yapmak istemez. Dede’ye göre Salâhaddin Efendi postnişin olmaya layıktır, dahası sikkesine destar sarılıp veliaht da olmuştur. Zahiri babasına, batını ise Salahaddin Zerkûbî’ye benzer, kendisini değil şeyh, derviş olarak görmeye bile haya edecek bir vasıftadır. İbrahim

³⁶⁰ Mektup sureti için bkz. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 1030.

³⁶¹ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 1030.

³⁶² Soyadı kanunuyla birlikte Ergüt soyadını alan Hüsameddin Efendi (d. 1292) 11-12 yaşlarından itibaren neye ve musikiye yüksek istidadı olduğu görülünce, eğitilmiş ve ayinlere iştirak etmiştir. Rakım Ertür, “Merhum Hüsametdin Ergüt Hakkında”, Edirne, *Yöre Aylık Kültür Dergisi*, sayı: 31-32, 2002, s. 39.

³⁶³ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 1025.

³⁶⁴ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 1058.

³⁶⁵ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 1060, 1062, 1070, 1125, 1127.

³⁶⁶ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 1132-1133.

Efendi, Mevlevîhane'ye dahil olduğunda, Eşref Dede'nin büyük oğlu Salahaddin Efendi sultan, küçük oğlu Hüsameddin Efendi ise şah ünvanı ile yad edilmiştir.³⁶⁷

Aşçı Dede, bu dönemde bir kısım tarafından şeyh-i sâni gibi görüldüğünü, tebrik mektubu dahi aldığını söylemiştir. Hatta bu lafları Eşref Dede'nin mahdumları da duymuştur ama onlar beni bilir, önemsememiştir diye düşünmüştür. Eşref Dede'nin gelemediği bir gün, Salahaddin Efendi, Dede'ye “yemekte ve yatsı sonra ism-i celâlde destarsız sikke ile bulunacağım, sadece semâhaneye girerken destarlı sikkeyi başıma koyacağım. Sofrada sağ tarafıma şeyhimizin yerine oturup, ona vekaleten yemeğe siz başlayın” der, İbrahim Efendi de ‘yalnız evvel ve ahirdeki gülbangı çekerim’ diyerek cevap verir. Semâhaneye duhul zamanı geldiğinde, meydancı dede tarafından sala nidasıyla canlar ve züvvar takım takım semâhaneye gelir, Salahaddin Efendi de harem dairesinde şeyhin huzurunda, destarlı sikkesiyle biraz bekleyip, şeyhin izniyle, semâhaneye buyurur. Salahaddin Efendi'nin ser-i tac-ı ibtihacı, destarın sol tarafına nazil olacak ucu hoca efendilerin taylasanı gibi zahrında ketfeteyn arasında aşağı sarkıtmıştır. Aşçı Dede'nin destarın ucunu sola alın uyarısıyla, hemen sikkelerini düzeltir ve semâhaneye gidip, makamına geçer. Aşr-ı şerif okunurken, müellif ‘Salahaddin Efendi'yi görünce cezbeden sayha edecektim ama semâhane edep yeridir, sayha ve nida etmek uygun değildir’ der. Usul üzere dua buyurulur, dua sonu Fatıha sonrası, mutribde nat-ı şerif okunur. Ardından Hüsameddin Efendi mansurla taksime başlar. Bu kısım herkesi çok etkiler. Canlar hazrete baş kesip, sultana müteveccih harekete, Sultan Veled devrine başlar. İbrahim Efendi, Yenikapı Mevlevihanesi Şeyhi Cemal Efendi'nin Sultan Veled devrinde iki ayağını birleştirerek meşy ü hareket ettiğini gördüğünden ve bunun manasını mütalaa ettiğinden kendisi de böyle davranır. Salahaddin Efendi de iki ayağını birleştirir. Dede'ye göre “Bu iki ayağın birleşmesi, bu dünyada kol ayak sallayarak hoplayan, sıçrayan insanların dünyaya veda edecek yevm-i nedâmette elleriyle ayaklarının meşy ü hareketten kalıp birleşmesine ve el eliyle ayak ayağıyla veda edeceğine remz ü işaretir.”³⁶⁸ Devir bitince herkes makamında kalır, mutribden nida ve sala olur, canlar hırkalarını atıp, kollarını omuzlarında bağlayıp, sultanın huzuruna gelip baş verip, elini bus ederler. Salahaddin Efendi de teberrüken sikkelerini takbil buyurur.

³⁶⁷ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 1153-1155.

³⁶⁸ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 1157.

Dördüncü selâmda Aşçı Dede de semâya katılır. Ayin bitince semâhaneden çıkıp, şeyhin odasında misafirler ağırlanıp, kahve ikram edilir.³⁶⁹

Aynı yıl ramazan ayının 13. günü (24 Aralık 1901) Şeyh Hacı Eşref Efendi vefat etmiş, meşihat için gönderilen telgraf birkaç ay gecikse de sonuçta Salahaddin Efendi 26 Zilkade 1319'da (6 Mart 1902) postnişin olmuştur.³⁷⁰

d. Edirne'den Dersaadet'e Yolculuk

Aşçı Dede, Edirne'de geçen yılların ardından 1321 (1903) senesinde, birkaç ay geçirmek için ailesiyle beraber Dersaadet'e gitmiştir. Bu sırada, ziyaret ettiği yerler arasında Yeni Camii, Eyüp Sultan, Kandilli Camii, Kocamustafapaşa'da Sümbül Sinan Türbesi ve Camii vardır.³⁷¹

İncirköy'de Sahib Molla Efendi Hazretleri'nin sahilhanesini, Halid Paşa'yı ve Küçüksu Köşkü'nde Muhtar Efendi'yi ziyaret eden Dede, Muhtar Efendi'den kendi risalesi *Hikmet-i Tefekkür Mecal-i Fıkr*'i de alır. Hacı Ahmed Fevzi Efendi ve Erzurumi aşık-ı sadık hoca Mustafa Efendi ile de görüşmüştür.³⁷²

İbrahim Efendi'nin ziyaret ettiği mevlevîhaneler ise Bahariye Mevlevîhanesi³⁷³ ve Yenikapı Mevlevîhanesi'dir.³⁷⁴ Bahariye'de semâda Şeyh Hüseyin Efendi

³⁶⁹ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 1154-1158.

³⁷⁰ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 1167, 1180. Salahaddin Efendi, bu dönemden itibaren 35 sene şeyhlik yapmış, tekkeler kapatıldığı dönemde Edirne Belediye Gureba Hastanesi Müdürlüğü'ne getirilmiştir. 1937 senesinde vefat eden Salahaddin Efendi'nin aile fertleri günümüzde Edirne'de ikamet etmektedir. Onur, a.g.e., s. 62.

³⁷¹ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 1291, 1292, 1294, 1304, 1306.

³⁷² Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 1293, 1294, 1302, 1308.

³⁷³ Bahariye Mevlevîhanesi: 1622'de Ohrili Hüseyin Paşa tarafından kurulan Beşiktaş Mevlevihanesi, 1867'de Çırağan Sarayı yapılırken Maçka'ya, 1877'de de Eyüp Bahariye'ye taşınmıştır. Bahariye Dergâhı, II. Abdülhamit'in desteğiyle büyük bir yapı haline gelir. 1878'de Şeyh Hüseyin Fahreddin Dede zamanında açılışı yapılır. I. Dünya Savaşı'nda askeri misafirhane olur, 1925'te tekkelerin kapatılmasıyla mülkiyeti vakıflara geçer, 1935'de semâhanesi yıktırılır, 1968'de varisler davayı kazanır, hamuşandaki mezarlar taşınır, diğer kısımlar yıkılarak fabrika arsası olur. 1986'da kamulaştırılarak fabrika binası yıkılmış ve mevlevîhaneye ait bazı kalıntılar geriye kalmıştır. Ahmet Kuş, İbrahim Dıvarcı, Feyzi Şimşek, *Türkiye Mevlevîhaneleri Fotoğraf Albümü*, Konya, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 1. Baskı, 2005, s. 28. M. Baha Tanman, "Bahariye Mevlevîhânesi", *DİA*, c. 4, s. 471-473, 1991. Bahariye Mevlevîhanesi, günümüzde restore edilmiş haliyle bazı ilmi dersler için kullanılmaktadır.

³⁷⁴ Yenikapı Mevlevîhanesi, İstanbul Zeytinburnu'nda Mevlânâkapı dışında XVI. yüzyıl sonunda Yeniçeri katibi Malkoç Mehmed Efendi tarafından kurulan bir mevlevîhanedir. Mütevazi başlayan yapı, zaman içinde geliştirilmiş, 1144/1731-32, 1168/1755, 1199/1785, 1232/1817, 1253/1837, 1845 ve 1851 senelerinde çeşitli bölümlerinde tadilat ve eklemeler yapılmıştır. İstanbul'daki tekkeler arasında önemli bir yeri olan Yenikapı Mevlevîhanesi, 1925'ten sonra kaderine terk edilmiş, 1961'de çıkan yangında harap olmuş, 2010 yılında restore edilmiştir. Günümüzde Fatih Sultan Mehmed Vakıf Üniversitesi'nin kullanımındadır. M. Baha Tanman, "Yenikapı Mevlevîhanesi", *DİA*, c. 43, s. 463-468, 2013.

Hazretleri'ni seyreden Dede, Yenikapı'da da bir hücreye girip dervişanla sohbet ettikten sonra semâhaneye gidip Şeyh Celaleddin Efendi'nin³⁷⁵ Mesnevî dersine katılmıştır.³⁷⁶

Müellifin bu ziyareti batındaki müşidim dediği Hasan Paşa ile zahirdeki müşidim dediği Şazeli Muhammed Zafır Efendi'nin ölümüne de rastlamıştır.³⁷⁷

e. Edirne'de Aşçı Dede

Aşçı Dede, Edirne'de Kalem, Mevlevîhane ve evi arasında geçen günlerinden birinde 1319 (1903) senesinde Fehmi Efendi'nin oğlu Fevzi Bey'den yıllardır harap durumda olan Erzincan Mevlevihanesi'nin ihya edilip, Kemahi Hoca İbrahim Dede Efendi'nin³⁷⁸ meşihatıyla faaliyete geçeceği bilgisini almış ve kendisine de orada bir hizmet bulunabileceği söylenmiştir. Aşçı Dede'nin aklına zamanında Fehmi Efendi'yle konuştukları gelmiş, Fehmi Efendi o dönem buraların ihya olmasını istediğini ancak Erzincan'ın halinin mevlevîhanenin açılması için münasip olmadığını söylemiştir. Dede, Fevzi Efendi'ye cevaben bu bilgiyle birlikte kendisinin Edirne'de şeyh-i sâni olarak görev yaptığını, Erzincan Mevlevîhanesi şeyhliğinin zahirde Kemahi Efendi'de olsa da batında kendisinde olduğu bilgisini iletmış ve şu sözleri ilave etmiştir: “O da dersiam fakir de; o da hacı, fakir de; o da İbrahim Dede, fakir de öyle. Ancak o Kemahlı, fakir İstanbullu, işte fark bu kadar azizim.”³⁷⁹ Buradan, Aşçı Dede'nin mertebesinin yükseldiğini düşündüğü anlaşılabilir. Zira Hatırat'ın başka bir kısmında ettiği şu sözler de bunu doğrular niteliktedir: “Evvelinde aşk-ı Fehmi'ye boyanıp bukalemun renkte halka arz-ı ahval eyledik. Şu ahir-i ömrümüzde de Musa aleyhisselam kûyuna dalıp yek-renk olup “Allah” dedik vesselam.”³⁸⁰

³⁷⁵ Şeyh Celâleddin Efendi (ö. 1326/1908) 1305/1888'de babası Osman Efendi ölünce Yenikapı Mevlevihanesi'nin şeyhi olur. Şazeliyye, Çeştiyye ve Kadiriyye tarikatından da ders görmüştür. 1321/1903-1904'te oğlu Abdülbaki Efendi'yi vekil tayin eder, birkaç yıl sonra vefat eder. Osmânzâde Hüseyin Vassâf, a.g.e., c. 5, s. 242.

³⁷⁶ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 1295, 1296.

³⁷⁷ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 1294.

³⁷⁸ İbrahim Hakkı Kemahi Efendi, 1850 Erzincan doğumludur, farklı şehirlerde yaşayıp eğitim görmüş, görev almıştır. Erzincan Mevlevîhanesi'nin son postnişinidir. 1896'da Mevlevîyye tarikatında irşad görevi verilmiş, 1897'de Erzincan'a dönerek göreve başlamıştır. Milli mücadeleye katılmış ve önemli hizmetlerde bulunmuş olmasına rağmen 1926'da şapka kanununa muhalefet ettiği iddiasıyla idamına karar verilmiş, savunmasını vereceği gün vefat etmiştir, mezarı Terzi Baba Kabristanı'ndadır. Turhan Kaya, “Erzincan'da Mevlevilik ve Son Mevlevi Postnişini İbrahim Hakkı Kemâhi”, *Türk Kültürü, Edebiyatı ve Sanatında Mevlânâ ve Mevlevilik Ulusal Sempozyumu Bildiriler*, 2006, Konya, Selçuk Üniversitesi Mevlânâ Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, yayın no:1, bildiriler serisi no:1, 2007, s. 361-372, s. 364-366.

³⁷⁹ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 1286-1288.

³⁸⁰ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 1758.

Edirne, Aşçı Dede'nin çalışma hayatının son durağı olması ve tasavvufi hayatında edindiği en yüksek mertebeyi kendisine kazandırması açısından oldukça büyük bir önem teşkil etmektedir. Anlatıldığı üzere, bu dönem onun şahsiyetinde kemâl noktasını temsil ederken, aynı zamanda ömrünün de son dönemleridir. Tüm hayatı boyunca birçok farklı tekkeye gitmiş, farklı farklı tarikatlardan feyz almış biri olarak, ömrü boyunca içinde devam eden Mevlevîlik aşkı burada kendisini yine göstermiştir. Bu durumdaki bir önemli neden de Edirne Mevlevîhanesi ve mensuplarına karşı duyduğu muhabbettir. Zira, bu şehre gelinceye kadar geçen süre içinde Kasımpaşa Mevlevîhanesi dışında gönül bağı kurduğu başka bir mevlevîhane olmamıştır.

SONUÇ

Bu çalışmada, *Aşçı Dede'nin Hatıraları* adlı eserde yer alan tasavvufî hayat ve terbiye meselesi, müellifin çocukluğundan yaşlılığına kadar geçen dönemdeki seyr-u sülûku çerçevesinde, bulunduğu şehirlere göre kronolojik bir sırayla tafsilatlı bir şekilde anlatılmaya çalışılmıştır.

Mevlevîhanelerde semâ meşk edip, gülbank çekmekten, Nakşi tekkelerinde murakabe ve rabıtaya dalmaktan, Kâdiri dervişanla zikre dahil olmaya kadar pekçok farklı tecrübeyi edinmiş olan Aşçı Dede, zaman zaman istisnai uygulamalara da önyak olmuştur.

Meşayıhten birçok önemli zatla biraraya gelen ve “baba efendi”, “aşık baba ruznamçeci”, “baba ruznamçeci”, “ruznamçeci efendi”, “koca sultan baba efendimiz”, “Aşçı Dede” gibi lakaplarla anılan İbrahim Efendi'nin kendi durumuyla ilgili fikri ise Hatırat'ta kendisi için sürekli olarak zikrettiği “miskin, fakir, abd-i âsi, yüzsüz” gibi kelimelerden anlaşılabilir. Hayatı incelendiğinde bu tanımlamaları yalnızca mütevazî görünmek adına değil, gerçekten böyle düşündüğü için yazdığı anlaşılır.

O dönemin siyasi, askeri ve iktisadi koşulları gözönünde bulundurulduğunda, Dede'nin çok rahat bir hayat geçirmedeği zaten tasavvufî hayatta yol alan biri olarak buna talip olmadığı da söylenebilir.

Eserde bir başka dikkat çeken konu müellifin neredeyse iki sayfada bir yer verdiği rüyalarıdır. Çoğunluğu kendisine ait olmak üzere eşlerinin, akrabalarının, dostlarının rüyalarına ve bazen de bu rüyaların tabirlerine ve işaret ettiği manalara yer veren Aşçı Dede zaman zaman bu rüyaları kendi tabir etmiş zaman zaman da başka kimselerin verdiği manaları dikkate almıştır. Tezimizde, özellikle önemli görülen birkaç rüyaya temas edilse de, meselenin eserdeki yoğunluğu göz önünde bulundurulduğunda bu konuyla ilgili ancak küçük bir özet yaptığımız söylenebilir.

İbrahim Efendi'nin rüyalar kadar önem verdiği bir başka konu ise “tefe'ül”dür. Eserin geneline yansıyan bu uygulama, Dede tarafından birçok kez tekrarlanır; Vehbi Hayyat'ın *Kenz'ul-fütüh* eserinden, *Mesnevî'den*, *Fütûhat'tan*, namazda imamın okuyacağından, dinlediği hutbeden, nât-ı şeriften, ricalül gaybtan olduğunu düşündüğü

Hafız Şirazi'nin eserlerinden tefe'ül eden Aşçı Dede, mânâ ve rumuzat olduğunu düşündüğü tefe'ül den aldığı işaretlerle hareket eder.³⁸¹

Müellifin hisleriyle ilgili kullandığı kelimeler de dikkat çekicidir; “gönlüme mana atıldı”, “gönlümde söylendi”, “tefekküre vardım, gönlüme geldi”, “gönlüme hitap oldu” gibi ilhamın müteradifleri olan kelimeleri sıklıkla kullanan Dede, kalbine gelen söz konusu manaları ciddiye alır.³⁸² Bu bağlamda, kullandığı dilin de eseri başlı başına orijinal kılmaya yettiğini söylemek yanlış olmaz. Yoğun hisler taşıyan ve bunu oldukça kuvvetli bir kalemlle dile getiren Aşçı Dede'nin tanıştığı insanlar, yaşadığı olaylar, gittiği mekanlar ve hissettiği duygularla ilgili yaptığı güçlü ve ayrıntılı tasvirler, sık sık yer verdiği menkıbeler, yazdığı ve kendisine yazılan mektuplar, onun iç dünyasına girmeyi kolaylaştırmakta, bir film izler gibi hissettirmektedir. Eserde, bahsi geçen ilginç tasvirlerlerin yanısıra, birçok deyim ve atasözüne de rastlanmaktadır. Tezin “ekler” bölümünün birinci kısmında, Hatırat'ta yer alan söz konusu tasvir, atasözü ve deyimlerden örneklerin verildiği bir liste sunulmuştur. Bütün bunlara ek olarak, eserde müellifin şiirlerine rastlamak da mümkündür.³⁸³

Her ne kadar sûfi kimliği gözönünde bulundurulduğunda, İbrahim Efendi'nin birçok meseleyi açıklıkla dile getirdiği görülse de eserde kullandığı “risalemizin müsaadesi yoktur”, “Sus Aşçı Dede buralardan dem vurma, iş uzun olur”, “buraları uzundur, bu kapıyı açarsak iş uzar, sadet değişir”, “ehl-i hâl olan zatın malumudur. Burasını örtülü ve kapalı geçelim azizim” gibi cümlelerden yazmadığı birçok derin meselenin olduğu da anlaşılır.³⁸⁴

Bütün bu bilgiler ışığında Aşçı Dede'nin tabiri caizse beşikten mezara kadar devam eden yolculuğu içinde derdinin hep hakiki aşkı bulmak olduğunu ve buna da meşrebine uygun şekilde tasavvufi hayatın içindeki uygulamalarla ulaşabileceğini düşündüğünü söylemek yerinde olur. Eser, bu uygulamaları tanıtmak, sonuçlarında dervişin neler kazandığını ve nasıl bir ruh durumuna büründüğünü görmek açısından hayli önemlidir. Zira, Dede'miz, bu yolculuk boyunca geçtiği yolları detayıyla izah etmiş, hislerini açıkça ortaya koymuş biridir.

³⁸¹ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 618, 815, 856, 873, 1062, 1135.

³⁸² Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 600, 721, 733, 978, 1082.

³⁸³ Aşçı Dede'nin şiirlerinden, beyitlerinden bazı örnekler için bkz. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 844, 1424, 1425, 1439, 1440, 1489, 1490, 1527, 1528. Kendisi için söylenen bir nutuk için ise bkz. Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 1088.

³⁸⁴ Aşçı İbrahim Dede, a.g.e., s. 1270, 1271, 1313, 1559.

Son olarak belirtilmesi gerekir ki; oldukça zengin bir içeriği olan eserde, tasavvufi meseleler dışında, devlet erkanından, devletin askeri yapılanmasından, devrin önemli tarihi olaylarından, Osmanlı aile ve kùltür yapısından hatta müellifin ruznamçeci kimliği hasebiyle günlük harcamalardan da detayıyla bahsedilir. Çalışmanın konusu olmadığı için tafsilatlandırmadığımız bu bölümlerden tarih, iktisat, sosyoloji ve siyaset bilimi gibi alanlarda da yararlanılabileceği dikkate alınmalıdır.

BİBLİYOGRAFYA

- AFYONCU Erhan, “Ruznamçe”, *DİA*, c. 35, s. 276-278, 2008.
- AKÇIL N. Çiçek, Cebe Özer, “Murâdiye Külliyesi”, *DİA*, c. 31, s. 199-201, 2006.
- AKTEPE Orhan, *Terzi Baba'nın İtikadî Görüşleri*, Erzincan, Doğu Yayınları, 2009.
- ALBAYRAK Nurettin, “Terzi Baba”, *DİA*, c. 40, s. 521-522, 2011.
- ALGAR Hamid, “Hâlidîyye”, *DİA*, c. 15, s. 295-296, 1997.
- ALGAR Hamid, “Nakşibendîyye”, *DİA*, c. 32, s. 335-342, 2006.
- ARPAGUŞ Sâfi, *Mevlevîlikte Ma'nevi Eğitim*, İstanbul, Vefa Yayınları, 2009.
- AŞÇI İbrahim Dede, *Aşçı Dede'nin Hatıraları: Çok Yönlü Bir Sûfinin Gözüyle Son Dönem Osmanlı Hayatı*, 4 cilt, haz. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi, İstanbul, Kitabevi, 2006.
- Aşçı Dede Halil İbrahim, *Geçen Asrı Aydınlatan Kıymetli Vesikalardan Bir Eser: Hâtıralar*, haz. Reşat Ekrem Koçu, İstanbul, İstanbul Ansiklopedisi, 1960.
- ATASOY Nurhan, *Derviş Çeyizi- Türkiye'de Tarikat Giyim Kuşam Tarihi*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2005.
- AYGÜN Serap, *Dai Mehmet'in Nevhatü'l-Uşşak İsimli Eseri: (Transkripsiyon-İnceleme)*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyonkarahisar, 2014.
- AYVERDİ İlhan, *Kubbealtı Lugatı—Türkçe Sözlük*, 1. B., İstanbul, Kubbealtı, 2007.
- AZAMAT Nihat, “Aşçı İbrâhim Dede Mecmuası”, *DİA*, c. 3, s. 546-547, 1991.
- AZAMAT Nihat, “Kâdirîyye”, *DİA*, c. 24, s. 131-136, 2001.
- BALTACI Halil, “Aşçı İbrahim Dede Hâtıratı Çerçevesinde XIX. Yüzyıl Erzincan'ında Dinî ve Tasavvufî Hayat”, Erzincan, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, ÖS-I: 47- 64, 2015.
- BAYYİĞİT Mehmet (Ed.), *Mevlâna Ocağı-Mevlâna'nın Doğumunun 800. Yılına Armağan*, Konya, Kombassan Vakfı, 2007.
- BULUT Hüseyin, "Erzurum Umûmi Kongresine Katılan Erzincan Murahhasları", Erzincan, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 1998, s. 165-169.

- CEYHAN Semih, “Semâ”, *DİA*, c. 36, s. 455-457, 2009.
- COŞKUN Menderes, *Manzum ve Mensur Osmanlı Hac Seyahatnameleri ve Nâbî'nin Tuhfetü'l-Harameyn 'i*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.
- DEMİREL İŞLİ Esin, *İstanbul Tekkeleri Mimarisi Eklentileri ve Restorasyonu*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1998.
- DİZDARZADE Handan, *İstanbul Mevlevihaneleri*, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş., 2010, s. 92.
- ER Şaban, *Erzincanlı Terzi Baba (Hayyat Muhammed Vehbi “Kuddise Sirruh”) Külliyyatı (Hayatı, Eserleri, Halifeleri, Menkıbeleri)*, İstanbul, Kutupyıldızı Yayınları, 2014.
- ERTÜR Rakım, “Merhum Hüsametdin Ergut Hakkında”, Edirne, *Yöre Aylık Kültür Dergisi*, sayı: 31-32, 2002.
- ELMALI Hüseyin, “İzhârü'l-Esrâr”, *DİA*, c. 23, s. 506-507, 2001.
- Eyüp Belediyesi, *Bahariye Mevlevihanesi*,
<http://www.eyup.istanbul/tr/main/pages/bahariye-mevlevihanesi/990>,
(25.05.2017).
- FINDLEY Carter Vaughn, “Social Dimensions of Dervish Life as Seen in the Memoirs of Aşçı Dede İbrahim Halil”, *The Dervish Lodge: Architecture, Art and Sufism in Ottoman Turkey*, ed. Raymond Lifchez, Berkeley/ Los Angeles and Oxford: University of California Press, 1992, s. 175-186.
- FINDLEY Carter Vaughn, *Kalemiyeden Mülkiyeye-Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. baskı, 2011.
- GÖLPINARLI Abdülbâki, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 2. B., İstanbul, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 1983.
- GÖLPINARLI Abdülbâki, *Mevlevî Âdab ve Erkânı*, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 2006.
- HERZOG Christoph, Barbara HENNING, “Derviş İbrahim Paşa: Views on a Late 19th-Century Ottoman Military Commander”, Bamberg, *Occasional Papers in Ottoman Biographies*, No. 1, 2012, s. 1-21.
- İstanbul Çevre Kültür ve Tarihi Eserleri Koruma Derneği (İSTED), *Kızıltaş Mescidi/ Laleli*, <http://isted.org.tr/index.php/kayip-tarihi-eserler/kiziltas-mescidi>,
(06.04.2017).
- KARA Mustafa, *Mirâciyye ve Bursalı Safiye Hanım Vakfiyesi*, Bursa, Vakıflar Genel Müdürlüğü Bursa Bölge Müdürlüğü Yayınları-2, 2014.

- KAYA Turhan, “Erzincan’da Mevlevilik ve Son Mevlevi Postnişini İbrahim Hakkı Kemâhi”, *Türk Kültürü, Edebiyatı ve Sanatında Mevlânâ ve Mevlevilik Ulusal Sempozyumu Bildiriler*, 2006, Konya, Selçuk Üniversitesi Mevlânâ Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, yayın no:1, bildiriler serisi no:1, 2007, s. 361-372.
- KEMİKLİ Bilal, “An Important Resource on Ottoman Folklore: Memoirs of Asci Dede (Aşçı İbrahim Dede, Aşçı Dede’nin Hatıraları: Çok Yönlü Bir Sufinin Gözüyle Son Dönem Osmanlı Hayatı, I-IV)”, (ed.) Mustafa Koç, Eyüp Tanrıverdi, Indiana University, *Journal of Folklore Research Reviews*, 2007.
- KEMİKLİ Bilal, “Mesnevi ve Türk İrfanı: Mesnevihanlık Geleneği”, Bursa, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 16, S. 2, 2007, s. 1-20.
- KOÇ Gülçin, Haşim KOÇ, “Çok Yönlü Bir Sufinin Gözüyle Son Dönem Osmanlı Hayatı: Aşçı Dede’nin Hatıraları (The Ottoman Life in the Later Period of the Empire through the Eyes of a Multi-Dimensional Sufi: The Memoirs of Aşçı Dede)”, (ed.) Mustafa Koç, Eyüp Tanrıverdi, *İslâm Araştırmaları Dergisi (Turkish Journal Of Islamic Studies)*, S: 19, 2008, s. 140-149.
- KOÇ Mustafa, “Osmanlı’nın Son Döneminde Sultan Veled Üzerine Yapılan Bir Şerh: Halid Efendi’nin İşknâmesi”, *Uluslararası Mevlâna Sempozyumu Bildirileri*, 2007, s. 633-646.
- KORKUSUZ M. Şefik, *İstanbul Tekkeleri ve Postnişinleri*, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2016.
- Kubbealtı Lugatı, <http://www.kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=kalem&mi=0>, (25.05.2017).
- KUŞ Ahmet, İbrahim DIVARCI, Feyzi ŞİMŞEK, *Türkiye Mevlevihâneleri Fotoğraf Albümü*, Konya, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 1. Baskı, 2005.
- KÜÇÜK Sezai, *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, İstanbul, Simurg Yayınları, 2003.
- KÜÇÜK Sezai, “Mevlevîlerde Çocuk Şeyhler ve Vekil Şeyhlik”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XV, S: 27, 2013/1, s. 95-119.
- Mehmet Arif, *Başımıza Gelenler*, 3 cilt, haz. M. Ertuğrul Düzdağ, y.y., Tercüman Gazetesi Yayınları, t.y.
- OKAY M. Orhan, “Hâtırat”, *DİA*, c. 16, s. 445-449, 1997.
- ONUR Oral, *Edirne Mevlevihanesi*, İstanbul, Ofset Film 76, 1999.
- Osmânzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 5 cilt, haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, İstanbul, Kitabevi, 2006.

- ÖNGÖREN Reşat, “Hatm-i Hâcegân”, *DİA*, c. 16, s. 476-477, 1997.
- ÖZCAN Nuri, “Mevlevî Âyini”, *DİA*, c. 29, s. 464-466, 2004.
- SEÇKİN Aydın, “Türkiye’de Önemli Mevlevîhaneler ve Mevlevîhânelerin Yaşatılmasında Vakıflar Genel Müdürlüğünün Rolü”, *SÜMAM (Selçuk Üniversitesi Mevlâna Araştırma ve Uygulama Merkezi) Yayınları: 5, Bildiriler Serisi: 2*, 2010, s. 1-45.
- SEFER Nurcan, Zeynep AHUNBAY, "Eminönü'nün Haliç Kıyı Bölgesindeki Vakıf Kültür Mirası'nın 1920-2015 Arasında Geçirdiği Onarımlar ve Uğradığı Kayıplar" *Restorasyon Yıllığı Dergisi*, 10 (2015): 78-120.
- Süleyman bin Abdurrahman Leblebici Baba (Şems-i Hayal), *Tuhfetü'l-Uşşak*, haz. Orhan Aktepe, Erzincan, Erzincan Belediyesi Yayınları No: 6, 1997.
- ŞAFAK Yakup, *Gülbangler*, 4. B., Konya, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2015.
- ŞENER Mehmet, “İ'tikâf”, *DİA*, c. 23, s. 457-459, 2001.
- ŞİMŞEK Selami, “Dünden Bugüne Edirne Mevlevîhanesi”, Çanakkale, *Uluslararası Düşünce ve Sanatta Mevlânâ Sempozyum Bildirileri*, 2006, s. 733-751.
- TANMAN M. Baha, “Bahariye Mevlevîhânesi”, *DİA*, c. 4, s. 471-473, 1991.
- TANMAN M. Baha, “Settings for the Veneration of Saints”, (çev. M. E. Quigley-Pinar), *The Dervish Lodge: Architecture, Art and Sufism in Ottoman Turkey*, ed. Raymond Lifchez, Berkeley/ Los Angeles and Oxford: University of California Press, 1992, s. 130-171.
- TANMAN M. Baha, “Galata Mevlevihanesi”, *DİA*, c. 13, s. 317-321, 1996.
- TANMAN M. Baha, “Hücre”, *DİA*, c. 18, s. 455-456, 1998.
- TANMAN M. Baha, “Kasımpaşa Mevlevîhânesi”, *DİA*, c. 24, s. 554-555, 2001.
- TANMAN M. Baha, “Yenikapı Mevlevihanesi”, *DİA*, c. 43, s. 463-468, 2013.
- TANRIKORUR Ş. Barihüda, *Türkiye Mevlevîhânelerinin Mimari Özellikleri*, T. C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya, 2000.
- TANRIKORUR Ş. Barihüda, “Mevleviyye”, *DİA*, c. 29, s. 468-475, 2004.
- TOSUN Necdet, “Râbîta”, *DİA*, c. 34, s. 378-379, 2007.
- TURAN Esra İpek, *Aşçı Dede Halil İbrahim Efendi'nin Fars Dili ve Gramerine Dair Çalışmaları*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,

(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2007.

TÜRER Osman, “HÂNÎ, Abdülmecîd b. Muhammed”, *DİA*, c. 16, s. 29-30, 1997.

TÜRER Osman, “HÂNÎ, Muhammed b. Abdullah”, *DİA*, c. 16, s. 30-31, 1997.

ULUDAĞ Süleyman, “Dede”, *DİA*, c. 9, s. 76, 1994.

ULUDAĞ Süleyman, “Hâlidîyye (Anadolu’da Hâlidîlik)”, *DİA*, c. 15, s. 296-299, 1997.

ULUDAĞ Süleyman, “Halvet Der-Encümen”, *DİA*, c. 15, s. 387-388, 1997.

ULUDAĞ Süleyman, “Halvetiyye”, *DİA*, c. 15, s. 393-395, 1997.

ULUDAĞ Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2001.

ULUDAĞ Süleyman, “Devran”, *DİA*, c. 9, s. 248-249, 2004.

ULUDAĞ Süleyman, “Murakabe”, *DİA*, c. 31, s. 204, 2006.

UZUN Mustafa, “Gülbank”, *DİA*, c. 14, s. 232-235, 1996.

UZUN Mustafa, “Mi’râciyye”, *DİA*, c. 30, s. 135-140, 2005.

UZUN Mustafa, “Muhammediyye”, *DİA*, c. 30, s. 586-587, 2005.

Üsküdar Belediyesi, *Kartal Ahmet Baba Tekkesi*,
<https://www.uskudar.bel.tr/tr/main/erehber/tekkeler/12/kartal-ahmet-baba-tekkesi/1031>, (20.04.2017).

YURT Vehbi, *Terzi Baba- Hayyat Vehbi el-Erzincani- Hayatı ve Eserleri*, Erzincan, Eramat Matbaacılık, 1995.

YURT Vehbi, *Terzi Baba ve Erzincan (İki Küre)*, İstanbul, Birun Kültür Sanat Yayıncılık, 2011.

YÜCEL Erdem, *İstanbul Mevlevîhâneleri*, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Basın Yayın Müdürlüğü, 2004.

YÜCER Hür Mahmut, “Eyüp’te Hâtuniye Tekkesi ve Tenşîtü’l-Muhibbîn bi Menâkıb-ı Hâce Hüsâmeddin”, Ankara, *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2003, s. 219-249.

EKLER

EKLER 1. AŞÇI DEDE’NİN HATIRALARI’NDA GEÇEN ATASÖZÜ, DEYİM VE TASVİRLERDEN ÖRNEKLER

- Adam suratlı şeytan çoktur. (s. 1732)
- ...afyona cilâ vermek için tiryakilerin şeker yemesine döndü (s. 192)
- ...ağlamaktan gözlerim kan çanağına döndü. (s. 500)
- Ağzından baklayı çıkarıp artık ağzına geleni söylemiş. (s. 1416)
- Aheste beste sabah oldu... (s. 197)
- Aklim başımdan gidip... (s. 1005-1006)
- ...aklını başına al... (s. 846)
- aklının çivileri tamamen sökülüp... (s. 506)
- Âlem bu ya, dost düşman eksik olmaz (s. 325)
- ...alık alık oturdum. (s. 843)
- Allah için kurban, çömlek için kavurma diyerek... (s. 1524)
- Allahın kılıcı daha keskindir. (s. 513)
- Âmânın aradığı bir göz iken Cenâb-ı Hak iki göz ihsan etti. (s. 322)
- ...âmîn sedası top patlar gibi asumana çıkardı. (s. 87)
- Analar çaputa sarmamış derler. (s. 492)
- Arap saçı gibi karış muruş olmuş (s. 867)
- Arı kovanı gibi (s. 1008)
- Aşçı Dede’nin hoşafının suyu çekildi, dizlerinin bağı çözüldü. (s. 1820)
- Aşçı Dede’nin menteresi
Edirne’de kaynar tenceresi (Hasan Baba). (s. 1277)
- Aşçı Dede’nin muhabbet çorbası onların vücutları matbahında tabh
olunmakta imiş. (s. 835)
- Âşık bu ya gönlüne ne gelir ise onu işler. (s. 357)
- ...aşk sazları kurulmaya başladı... (s. 112)

- Aşkbazlık etmek. (s. 1231)
- ...ateş saçağa sarmaya başladı. (s. 344)
- ...ayağı tozuyla... (s. 721)
- ...Babalı hatunlar gibi baş almaya başlamak... (s. 83)
- ...bakar kör... (s. 127)
- Bakalım Cenab-ı hak ne gösterir; gün doğmadan neler doğar. (s. 859)
- ...bal mumu gibi sararıyor... (ev halkı) (s. 120)
- Bal mumu sarısı gibi bir altın renk kesb etmiş. (s. 745)
- ...baş göstermeye... (s. 862)
- Baş ve can üzerine. (s. 829)
- ...başımdan aşağı bir soğuk şey nüzul ettiğini hissederek... (s. 869)
- ...başımı alıp dağlara giderim... (s. 124)
- Bekle gözlerim bekle, ne gelen var ne giden (s. 757, 1218)
- benden kulaç kulaç sana izindir. (s. 834)
- Benim elim ayağım İbrahim Efendi'dir. (Muhtar Efendi) (s. 186)
- ...bi-hakkın yedi kat yer altına geçtim. (s. 422)
- Bilsem de bilmek elvermez bana. (s. 973)
- Bin nasihatten bir musibet hayırlıdır. (s. 1643)
- Bir adamın hal ü şanını anlamak ister isen, konuştuğu arkadaşına bak derler (s. 753)
- Bir başa bir göz yeter. (s. 1586)
- Bir ben ve bir de Allah bilir. (s. 839)
- Bir diken çekerken bir şey ona sarılır ise o da beraber gelir. (Fehmi Efendi) (s. 350, 882)
- ...bir ferdin bile burnu kanamamıştır. (s. 556)
- Bir haneden bir kedi bile eksik olsa insanın gücüne gider. (s. 1081)
- ...Bir heykel-i bî-rûh... (s. 113)
- ...bir karış surat... (s. 123)
- Bir kere kulak çorbasını içtik; elbette bu hamur karnımızı şişirecektir (s. 187)
- Bir taş ile iki kuş vurduk (s. 771)
- Birbirimize hain öküz gibi bakıyoruz (s. 183)
- Biz geçen gün sizin dişlerinizi çıkardık, yine rahat durmuyorsunuz. Onun

başında yanan ateş göklere çıkmış. Onun derd ü belası kendisine elverir iken bir de sen canına bir kürek ateş atıyorsun. (Fehmi Efendi, Aşçı Dede'nin babasına) (s. 462)

- Biz hep bir kapı yoldaşınız. Bir devlet bendesiyiz. (Defterdar) (s. 331)
- Biz ser verir sır vermeyiz... (Arkadaşı) (s. 188)
- Bizi bileni kurt yesin derler (s. 716)
- Bizim kulak çorbasını gördüm. (s. 187)
- Boka nispetle tezek amber gibidir derler (s. 731)
- ...boş ite menzil olmaz (s. 882)
- ...boynum bükük durur idim. (s. 872)
- Böyle gömgök bakır kaldık. (s. 412)
- Böyle kolay kolay laf luf ile peynir gemisi yürümez derler (s. 960)
- Bu ezan, fakiri bütün bütün çıldırtıp, kendimi kaybettim. (s. 492)
- Bu fakirin terbiyesi saplı taktır. (Leblebici Baba) (s. 461) (Saplı tas yani bir teveccühte dar-ı bekaya göndermek ister ki mevtaları gaslede saplı tas ile döküp pak ettiklerine işarettir).
- ...bu püsküllü belâyı başımda taşıyacağım. (s. 188)
- ...bu sözü kim anlar kim dinler, erbâbı bilir ancak. (s. 504)
- Bu tufanda gemisini kurtaran büyük kaptandır. (s. 786)
- Buna da gönül razı olmaz. (s. 460)
- Bunlar suda balık gibidir, sudan balık çıkarsa yaşamaz. (s. 548)
- ...bütün bütün küplere bindim. (s. 375)
- ...can atmamın... (s. 890)
- ...can kulağı olan istima eder. (s. 355)
- Can kulağını aç. (s. 535)
- Canan ile samanlık seyran olur, canansız bağ ü bahçe zindân-ı nîrân olur. (s. 363)
- Cenab-ı Hak bir kapıyı kapar ise bin kapıyı açar. (s. 1126)
- Cenabı hakkın mahublarına baş kesmeyenlerin başları köpeklerin dübürünedir. (s. 504)
- Cenâb-ı Risâlet-penâhînin kıtmîrlerinin yavrusu olan Aşçı Dede köpeğinin geceleri başını göğe dikip sızlanarak göz yaşıyla hav hav ederek... (s. 805)

- Cılk çıktı, civciv çıkmadı (s. 956)
- ...ciğerimi kebab eder idi. (s. 633)
- ...çalı kuşu gibi o daldan o dala uçmadan... (s. 792)
- ...çocuğu memeden keser gibi... (s. 776)
- ...çocuğun aklını aldın... (Büyük validesi) (s.115)
- Çorbanın tuzu yok dedikleri gibi tuz mu evet tiz ediyor. (s. 1074)
- ...çubuğunu yakıp... (s. 186)
- Davul fakirin boğazımda, çomak çocukların elinde, vur ha vur! (s. 1279)
- ...define bulmuş Mağribi'ye döndüm (s. 937)
- Denizi yakamadım ise de cızılttım ya. (s. 902)
- “Der Yemenî pîş-i menî; pîş-i menî der-Yemenî”- Yemen’de olan benim yanımdadır benim yanımda olan Yemen’dedir. (s. 776)
- Dervişin padişaha duası gibi: “Padişahım, yazın yaz olsun, kışın kış olsun.” (s. 811)
- Destûr erenler şâhı efendimiz. (s. 332)
- Dilim tutuldu. (s. 516)
- ...diş geçiremez (s. 452)
- ...dikiş tutturamamış... (s. 881)
- ...dokuz körün bir değneği gibi idim. (s. 116)
- ...donmuş bir taş, demir kesildim. (s. 516)
- Dost dost ile ittihat etsin. (s. 1131)
- Dökülen mey kırılan şişe-i rindan olsun. (s. 1086)
- Dört ayağımı bir yere getirip bir söz ettim. (s. 350)
- Dört gözle muntazır olduk (s. 970)
- Dumandan kaçıp ateşe düştüm (s. 952-953)
- Dünya bizden el çekti. (s. 851)
- Dünya evine girmemiş. (s. 834)
- ...dünya yıkılmış altında kalmış gibi... (s. 421)
- Eden bulur oğlum. (s. 1115)
- Edip eyleyen rabbim benim elimde ne vardır! (s. 858)
- Ehl-i dil birbirini bilmemek insaf değil. (s. 448)
- El işte gönül oynaşta. (s. 344)

- El işte göz oynaşta (s. 964)
- Elde yok avuçta yok. (s. 997)
- Eli ayağı titrer. (s. 513)
- Elim dilim kesip... (s. 1086)
- Elinden dilinden “el-eman el-eman” diyerek firari gibi çıktım (s. 890)
- Ellenme, bellenne, dillenne. (s. 1087)
- Eller yahşı, biz yaman eller arpa biz saman/
Elif okudum ötürü
Pazar ettim götürü
Yaratılmışı hoş gördüm
Yaratandan ötürü (Mehmed Vehbi Efendi) (s. 618)
- Erenler biz ser veririz, sır vermeyiz. (Muhasebeci Sakıb Efendi) (s. 352)
- Erenlerin sağı solu olmaz (Fehmi Efendi) (s. 365)
- Eski hamam eski tas (s. 444, 468, 947)
- Evdeki pazar çarşıya uymaz. (s. 1800)
- ...evet sepet deyip... (s. 882)
- Evladı-ı arabın dediği gibi “Hama hama hamaştas, eli kuru götü yaş, sıfıra sıfır elde ma-fiş” azizim. (s. 1293)
- ...felek çanı çalmaya başladı. (s. 449)
- ...felek devrana hemen başladı. (s. 373)
- ...felek ne işleyecek ve başımıza ne türlü taç dikecek? (Çavuş Muavini Erzurumlu Hacı Bey) (s. 449)
- ...felekten yüz bulduk. (s. 450)
- ...fırından çıkmış gibi kan ter içinde geldim. (s. 424)
- Filanın ölümü geldiği gibi cami duvarına siyer. Bu zat da fakire siyerdi. Evet cami duvarı olabildik. (s. 716)
- ...firavun kokusu... (s. 870)
- Garip kuşun yuvasını Cenab-ı Hak yapar derler. (s. 864)
- ...geçen seneden kalmış güllaç alıp ölüleri kefene sarar gibi beyaz beyaz kefenleyip kabir boğazından vücut kabrine güzelce defin ile istif ederdim. (s. 871)
- Gemi tamamıyla yükünü aldı. (s. 436)

- Ger bana uymazsa eyyam, uyarım eyyama ben (s. 740)
- Göbek attım. (s. 1074)
- Gökten bir iğne düşse yere vâsıl olamayacak idi. (s. 87)
- Gökten de torba ile lira irsal etmiyor azizim. (s. 1656)
- Gönüllerinde birer dağ gibi şeyler oturmuştur ki hakikatte bir saman çöpü değmez. (Fehmi Efendi) (s. 379)
- Göz görmez, gönül katlanır. (s. 1084)
- Gözden irak olan gönülden de irak olur. (s. 1130)
- Gözden kaybolan gönülden de kaybolur imiş (s. 716)
- ...göze görünmez taife-i cin gibi ettim. (s. 490)
- Gözleri kamaşır (s. 741)
- ...gözleri koyun gözü gibi idi. Yani koyunu zebh ettikten sonra gözleri makbul bir renk kesb eder ki ona koyun gözü derler. (s. 447)
- Gözlerim kan çanağına döndü. (s. 130)
- ...gözlerim yalnız cam gibi parlar idi. (s. 113)
- Gözlüden tevellüt eden gözlü olur. (s. 603)
- ...gücüne gidip... (s. 870)
- Güvendiğimiz dallar elimizde kaldı. (s. 1126)
- ...haberi kulağıma çalındı (s. 368)
- Hacı babalar gibi Mekke-i Mükerreme'ye tesbih ve kumaş almaya gelmedik ya! (İbrahim Efendi'nin babası) (s. 386)
- Halkın ağzı torba değil büzesin. (s. 1155)
- ...halkın aklını başından aldınız (s. 452)
- ...halkın siyam gözü ise kara kurayı mücevher gösterir. (s. 453)
- Hane hane üstüne olmaz derler (s. 325)
- ...harikten eşya kaçırırlar gibi.. (s. 722)
- ...Hasan'ın böreği gibi yağma... (s. 374)
- Haset değil Abdussamed Efendi'yi, tâvûs-ı melâike olan şeytanı ne hale koydu! (s. 503)
- ...hatta bir miktar alev teskin olsun. (s. 449)
- Her kim eder kendine, yine kendi kendine (s. 957, 1123)
- ...herkes taaccüp ederek parmaklarını ısırırlarmış. (s. 491)

- Heyhat heyhat yele rüzgara verdik. (s. 1005)
- Hiç kulak vurmam. (s. 124)
- Hiç kurda kuzu emniyet olunur mu. (s. 1144)
- Horoz ölmüş gözü çöplükte kalmış. (s. 536)
- Huda hakkı için parmağını ısırıldı. (s. 507)
- İbadet de mahfi, kabahat de mahfi. (s. 1227)
- İğne atsan yere düşmez. (s. 1168)
- İğneyi kendine, çuvaldızı gayrıya sok. (s. 456)
- ...ihvanın ciğerlerini dağlarlar. (s. 474)
- İki cami arasında kalmış beynamaza döndüm. (s. 320)
- İki gönül bir olursa herşey olur, belki dünya alt üst olur. (s. 812)
- İki gönül bir olursa samanlık seyran olur. (s. 783)
- İki gözlerim kan çanağına döner. (s. 353)
- ...iki katlı ekmek kadayıfı gibi hüznün ve elem iki katlı olup... (s. 839)
- İnsan çift olur derler. (s. 789)
- İsmi var cismi yok. (s. 1132-1133)
- İstimaa can kulağını vermiş idim. (s. 516)
- ...iş işten geçip ok yaydan çıktıktan sonra... (s. 809)
- İş bitti (s. 869)
- ...işin saçağa sarmış olduğunu anladım... (s. 124)
- ...işte bu çocuk yere batacak... (s. 125)
- İşte feleği bil ki düşmanını dost eder, dostunu düşman eder. (s. 552)
- İşte pîne pîne (?) gitmek ve hareket etmek lazımdır, çünkü pek ileri gidenin alnına vururlar, pek de geri kalanın arkasına çarparlar. (s. 1103)
- ...işten el çeker gibi oldu... (s. 733)
- ...Kabe ziyaret eder gibi beni ziyaret edip sever... (s. 84-85)
- Kâf dağı gibi... (s. 388)
- Kalem ile tavsif ü tarif olunmaz... (s. 795)
- Kambur üstüne kambur yüklettiler. (s. 1084)
- ...karabiber oğlan... (s. 324)
- ...Karadeniz'in ak ve beyaz dişlerini göremedik. (s. 796)
- ...Karadeniz'in balıkları gibi sefine-i fikri sardılar. (s. 328)

- Karaman'ın koyunu, sonra çıkar oyunu (s. 855)
- Karınca kadarınca (s. 818-819, 1020)
- ...kariş muruş olup... (s. 833)
- Kendi de muhtac ey dede
Kanda kaldı gayra himmet ede (s. 752)
- Kaşığı yapar da sapını ortaya getiremez. (s. 1209)
- Kel adam merhemi bulsa, evvela kendi başına sürer (s. 752)
- Kendi de muhtac-ı himmet bir dede, kanda kaldı gayrıya himmet ede. (s. 1227)
- Keskin feraset keramata kış attırır derler. (s. 1159)
- Kılıçtan keskin, kıldan ince, sırat köprüsüne benzer (s. 1057)
- Kışın civcivli vakti ki kuş uçmaz kervan göçmez dedikleri gibi. (s. 518)
- Kıt kanaat idare ediyoruz. (s. 1281)
- Kızı gönlüne bıraksalar, ya davulcuya veya zurnacıya varır. (s. 568)
- ...kıl ü kâl olup... (s. 479)
- Kim dinler kim işitir? (s. 187)
- Kimsenin burnu kanamadı. (s. 860)
- Kimsesiz yoktur cihanda herkesin var kimsesi
Kimsesiz kaldım ilâhî kimsesizler kimsesi (s. 840)
- Kişi noksanını bilmek gibi irfan olmaz. (s. 1209)
- Koca felek işini bilir. (s. 1135)
- Komşunun tavuğu, horoz görünür, lakin kurt komşusunu yemez derler. (s. 1115)
- Körün istediği bir göz iken Cenâb-ı Hak iki göz ihsan etti (s. 373)
- ...körün taşı gibi tesadüfi olarak rast gelip... (s. 808)
- ...kulak vermeyip... (s. 847)
- ...kulak vurmduğımdan (s. 334)
- Kulağı delik adamlardan (s. 1224)
- ...kulağımdan âşık-ı cemâl-i ... oldum. (s. 336)
- ...kulağımdan aşık olmuş. (s. 384)
- ...kumandan-ı aşk olan akıl, asker çoktan beri kışladan çıkıp meydân-ı aşkta talim ve taallümde bulunmadıklarından... (s. 186)

- Kumda oyna, çöp batmasın dedikleri gibi... (s. 1561)
- Kurban-i sultân, âteş-i sûzân buved. (s. 1121, 1473)
- Kuru kuru laf atıyoruz. (s. 1390)
- ...kuş uçmaz ve kervan geçmez... (s. 115)
- ...kuvveti pazıya verip bir ezan okudu. (s. 492)
- Kuyuya düşen bilir. (s. 1458)
- ...külâh kapmak... (s. 420)
- Lâkin etraf kar, biz dondurma tenekesi gibi ortasında dönerek gidiyoruz. (s. 329)
- Lâkin her kimde ki aşk vardır, edep oradadır. (s. 385)
- ...mahşerde iki elim yakalarındadır. (s. 400)
- Mal bulmuş Magribi'ye döndüm (s. 638)
- Malûm ya cemaat, imama tâbidir; imam ne ahlâkta ise, cemaat de öyledir. (s. 947)
- Malum ya duhul baptan olur, bacadan olmaz. (s. 1001)
- Malûmdur ki hârsız gül olmaz. (s. 387)
- Malumdur ki her bir fasıl kendi ahkâmını icra etmek her cihetle aladır. (s. 811)
- Malumdur ki insan bir şeyi şer bilir, halbuki hayırdır ve hayır bilir, halbuki şerdir. (s. 854)
- Malûmdur ki sürüden ayrılanı kurt kapar derler. (s. 390)
- Memeden kesilmiş çocuğa döndüm. (s. 134)
- Meşhur meseldir ki bu dünya tufan-ı Nuh gibidir, sefinesini kullanana aşk olsun derler. (s. 1562)
- Meşhurdur “aşkıktan evvel maşuka düşer şerare-i aşk” derler. (s. 835)
- Mevla görelim neyler
Neylerse güzel eyler (s. 711)
- Mezhepten bahsolunur, meşrepten bahsolunmaz. (s. 586)
- Misafir amma ne kafir derler. (s. 766)
- Mustafam kaşların kara, karadır amma kara. (s. 1069)
- ...nâr-ı aşk ihata edip o ufacık ciğerlerimi efendimiz için kebab etmiştir.
...ciğer kebabı... (s. 117)

- ...nasıl ateş pamuğu bir anda mahveder ise... (s. 423)
- Nazar boncuğu makamında... (s. 972)
- Ne bakarsın, ne görürsün. (s. 485)
- Ne çare bizim saz ve tambur bir kere kuruldu, daha durmaz ki azizim. (s. 112)
- Ne müşküldür pederiyle mahbubu sevmek. (s. 452)
- Ne Şam'ın şekeri, ne Arap'ın yüzü. (s. 891)
- Ne verirsen elinle, o gider seninle. (s. 1057)
- Nefes kapısı yani iki kaş arası (s. 396)
- Nefs-i emmarenin kemiklerini kırıp eriteceğim. (s. 336)
- ...neşe kutusu balyemez topu patlar gibi patladı. (s. 329)
- Niyet hayır, akıbet hayır. (s. 951, 1450)
- O da bir âşık idi, lâkin zincirini tutan olmadı (Fehmi Efendi) (s. 445)
- ...o zatın fakiri kulaktan zehirlemesi... (s. 186)
- Odaya İngiliz tabancası gibi kuruldum. (s. 1314)
- Ok yaydan çıktı (Hz. Musa) (s. 968)
- Okuma canıma değdi. (s. 367, 1072)
- ...Osman Bey'in muhabbet pamuğu kulağımı tıkamış... (s. 187)
- "Osmanlı yanında gözünü, ehlullâh yanında kalbini gözet" derler. (s. 384)
- Ölüm geldi cihana baş ağrısı bahane. (s. 1816)
- Önüne geleni kapar ve ardına gideni teper. (s. 891)
- ...Püsküllü belâ... (s. 110)
- ...ruz-ı mahşerde iki elim yakanda olsun (s. 450)
- ...sakal salıverdim (s. 185)
- Salepçi güğümü gibi kaynamaya başladı. (s. 893)
- Samanlık canan ile seyran olur. (s. 393)
- ...sanki evden cenaze çıkıyor gibi... (s. 124)
- Sebepsiz kuş uçmaz derler. (s. 1557)
- ...sefinemizin kaptanı var iken gemimiz hiçbir vakit karaya düşmez ve muhalif rüzgara tesadüf etmez. (s. 436)
- Sen buradan git de ister isen sadrazam ol. (s. 1084)
- Sen hemen eyle tekellüm razıyım düşnama ben. (s. 1086)

- Sen seni gör sen seni
Görmez isen şişirirler enseni (Tatarzade Mehmet Ağa) (s. 1817)
- Seni kendi haline bırakmazlar ki kendi yağınla kavrulasın. (s. 1524)
- Senin yoluna canımı feda ederim. (s. 328)
- ...sepetinde pamuk olmadığını anladı. (s. 562)
- ...sinek pisliğiyle kömür gibi simsiyah olmuş aynasından.. (s. 926)
- Söyler isen Leylâ sözü söyle yoksa, hâmûş ol. (s. 586)
- Söylenen düşünsün (s. 970)
- Söyleyene bakma, söylenen söze bak (s. 1102)
- ...suya girmiş gibi ziyade terlemişim. (s. 855)
- Sükût ikrardan gelir. (s. 384)
- Süpürge çöpü kadar kıymet tutar (s. 735)
- Süt limanlık oldu. (s. 836)
- ...sütün köpüğü iner gibi... (s. 201)
- şapur şupur birkaç defa öpüp... (s. 1556)
- Şem'i gör kim yanmadan yandırmadı pervaneyi (s. 448)
- Şems-i hakikat yine arz-ı cemâl etti. Bir gün olur şems-i hakikat arz-ı cemâl eder. (s. 459)
- ...şemsin bulut arasında gizlendiği gibi gizlenmek... (s. 351)
- ...şeytana külahını ters giydirirler. (s. 891)
- Şita ayak attı. (s. 1078)
- Takaza ederler (s. 741)
- Tamtakır gök bakır (s. 446)
- Tanrı misafiri (s. 720)
- ...tesbihi çarh-ı felek gibi devrettirir. (s. 339)
- Tilkinin dediği gibi tozdan dumandan ferman mı okunur, dinlenir. (s. 1115)
- Tilkinin dolaşıp geleceği kürkçü dükkanı (s. 468)
- ...top patlar gibi... (s. 848, 970)
- Topal eşek ile kervana karışır gibi... (s. 200, 637, 1157)
- Tüy tüz yok (Arkadaşının tabiri) (s. 716)
- Üç ambarlı Mahmudiye gibi... (s. 1157-1158)
- ...üzerimizi başımı devşirdik. (s. 458)

- Ve kimde kim aşkın nişânı vardurur; elbette maşûkuna ırgürür. (s. 385)
- Vermedi Mabud, neylesin Mahmud (s. 441, 616)
- “Yağmadır bugün alan alsın” gazeli... (s. 356, 407)
- ...yakamızı kurtardık. (s. 558)
- ...yakayı ele verdi. (s. 454)
- Yani gözleriniz kan çanağı gibi oluyor. (s. 317)
- ...yaramız göz göz oldu. (s. 448)
- Yaydan çıkmış oku (s. 1077)
- ...yelkenleri tamamıyla suya indirdi (s. 733)
- Yeller eser şimdi yerinde, vapur hareket etmiş şamandırası mevcut. (Fevzi Efendi) (s. 839)
- ...yeni dünyaya gelmiş gibi oldum. (s. 468)
- ...yularlarını boyunlarına atıp... (s. 604)
- Yuvasından uçurduk. (s. 1131)
- Yük koca öküze tahmil olunacak. (s. 869)
- ...yüz suyu dökmek... (s. 871)
- ...yüz yok (s. 454)
- Yüzsüz yüzüm yüzlene (s. 1039)
- ...yüzün ağarttılar. (s. 988)
- Yüzünü kara etmemiştir. (s. 781, 1073)
- Zaman olur ki hayali cihan değer. (s. 193, 1039)

EKLER 2. FOTOĞRAFLAR

Ek 1. Kartal Baba Camii'nin restorasyon öncesi görünümü. (Kaynak: Üsküdar Belediyesi, Kartal Ahmet Baba Tekkesi, <https://www.uskudar.bel.tr/tr/main/erehber/tekkeler/12/kartal-ahmet-baba-tekkesi/1031>, (20.04.2017)).

Ek 2. Kartal Baba Camii'nin bugünkü görünümü.³⁸⁵

Ek 3. Kartal Baba Camii'nin içeriden görünümü.

³⁸⁵ Ekler kısmında kaynağı belirtilmeyen görseller Zeynep İrem Çeven'e aittir.

Ek 4. Saffet Paşa Tekkesi. (Kaynak: Sefer, Ahunbay, a.g.m., s. 97).

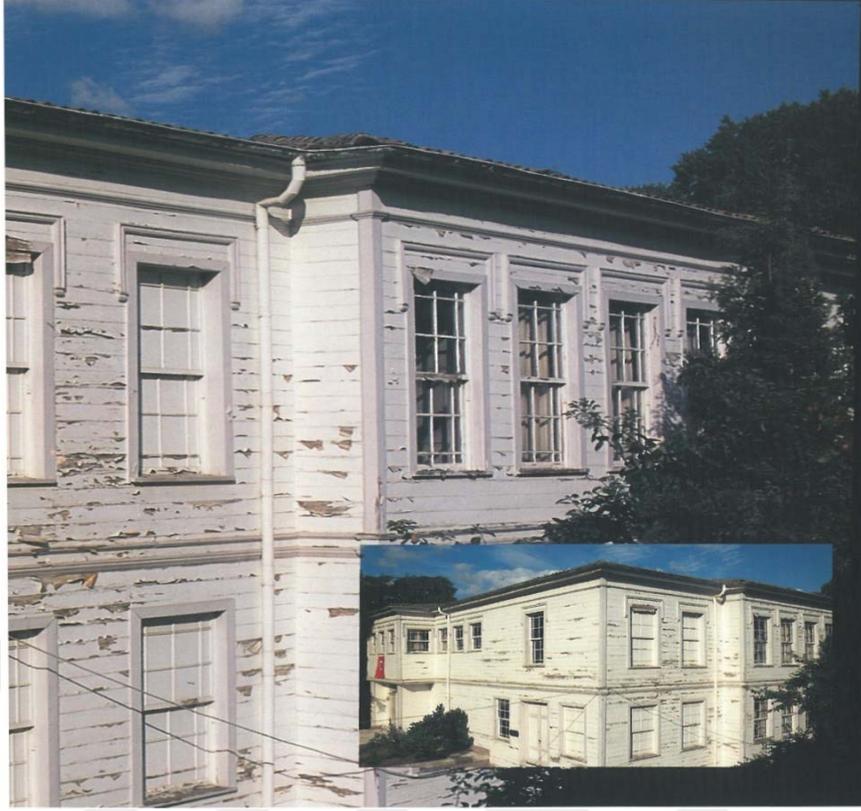
Ek 5. Kasımpaşa Mevlevihanesi avlu giriş kapısı. (Kaynak: Yücel, a.g.e., s. 125)

Ek 6. Kasımpaşa Mevlevîhanesi, E: Yücel, 1978. (Kaynak: Yücel, a.g.e., s. 126)

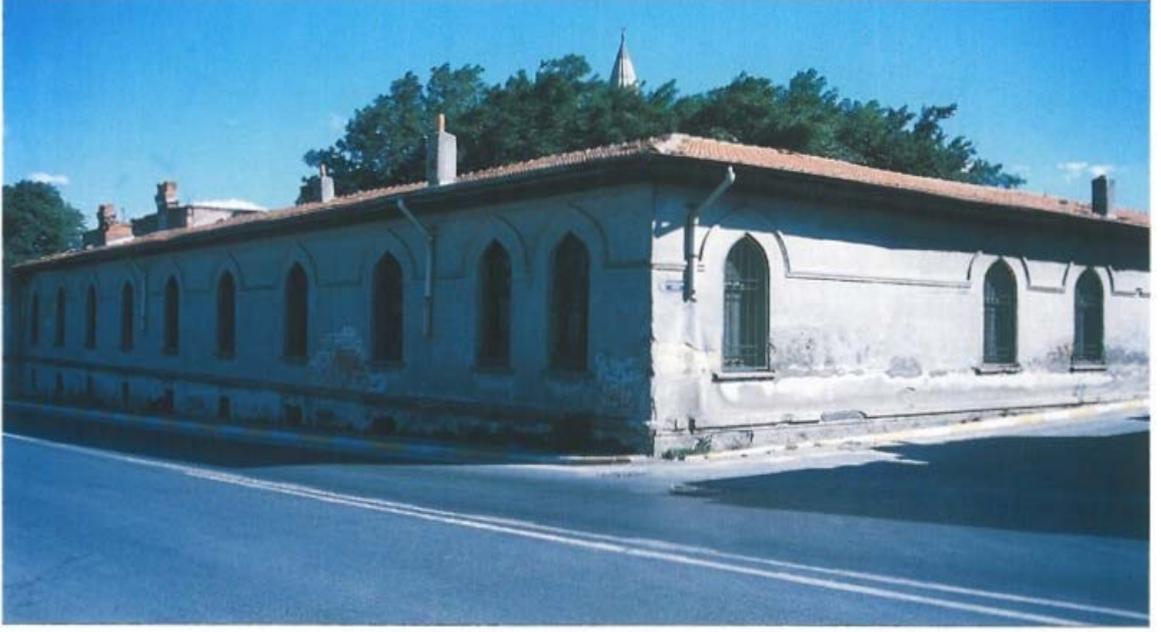
Ek 7. Kasımpaşa Mevlevîhanesi semâhane ve harem bölümü, E. Yücel, 1978 (Kaynak: Yücel, a.g.e., s. 130)

Ek 8. Galata Mevlevihanesi Semâhanesi (Kaynak: Kuş, Dıvarcı, Şimşek, a.g.e., s. 169)

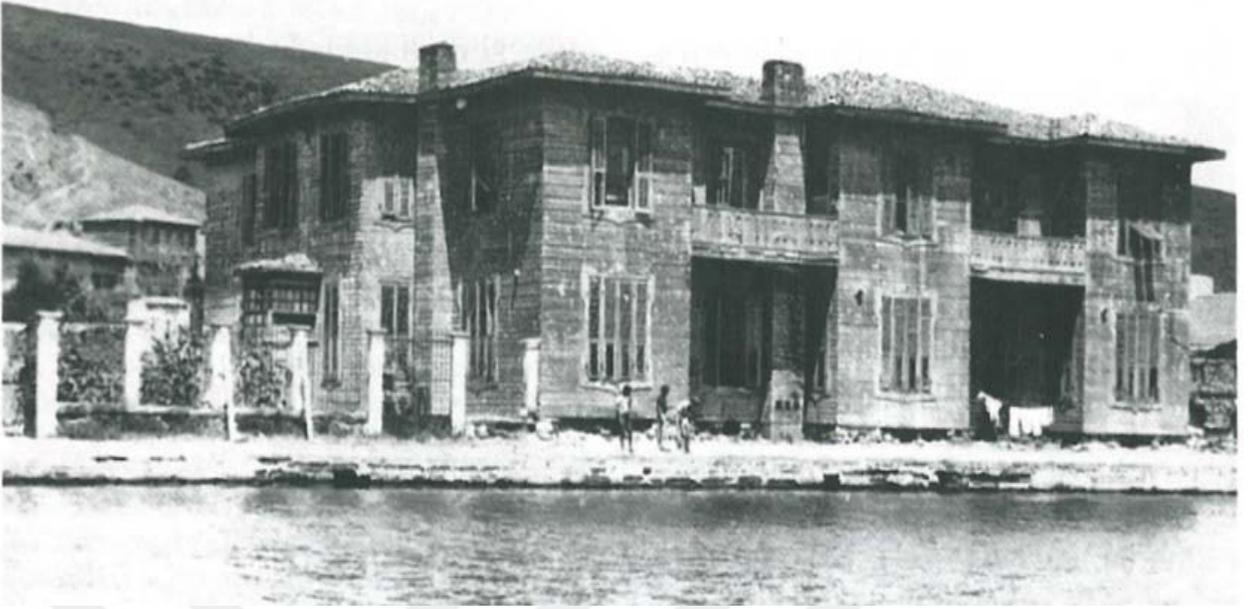
Ek 9. Galata Mevlevihanesi-semâhanenin içeriden görünümü (Kaynak: Kuş, Dıvarcı, Şimşek, a.g.e., s. 170)

Ek 10. Yenikapı Mevlevîhanesi'nin restorasyon öncesi dışarıdan görünümü (Kaynak: Kuş, Dıvarcı, Şimşek, a.g.e., s. 190)

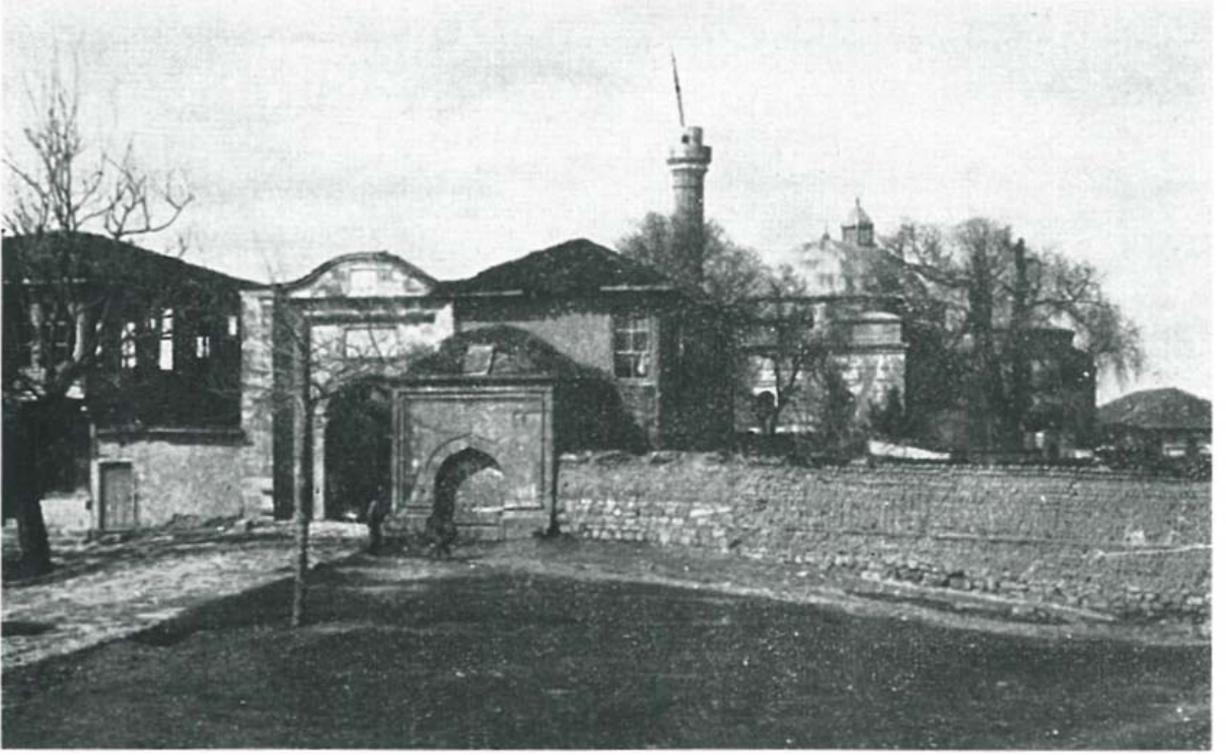
Ek 11. Yenikapı Mevlevîhanesi avlusunun bugünkü hali.

Ek 12. Beşiktaş-Bahariye Mevlevihanesi. (Kaynak: Kuş, Dıvarcı, Şimşek, a.g.e., s. 28)

Ek 13. Bahariye Mevlevihanesi'nin bugünkü halinden bir görünüm. (Kaynak: Eyüp Belediyesi, Bahariye Mevlevihanesi, <http://www.eyup.istanbul/tr/main/pages/bahariye-mevlevihanesi/990>, (25.05.2017)).

Ek 14. Edirne Mevlevihanesi'nin eski hali. (Kaynak: Kuş, Dıvarcı, Şimşek, a.g.e., s. 31)

Ek 15. Edirne Mevlevihanesi'nin bugünkü hali (Kaynak: Kuş, Dıvarcı, Şimşek, a.g.e., s. 143)

Ek 16. Terzi Baba'nın kabr-i şerifinin bulunduğu Erzincan'daki türbe. (Kaynak: Osmânzâde Hüseyin Vassâf, a.g.e., c. 2, s. 333)

Ek 17. Terzi Baba Türbesi'nin bugünkü hali. (Kaynak: Yurt (2011), a.g.e., s. 273)

Ek 18. Terzi Baba'nın Evi ve Bahçesi. (Kaynak: Yurt (2011), a.g.e., s. 281.)

Ek 19. Terzi Baba'nın Evi ve Bahçesi. (Kaynak: Yurt (2011), a.g.e., s. 281.)

Ek 20. Erzurum'da Şeyh İsmail Sırrı Tokadı Efendi Türbesi (Osmanlı döneminde tekke bu alanda kuruluydu.) (Kaynak: Musa Doymuş)

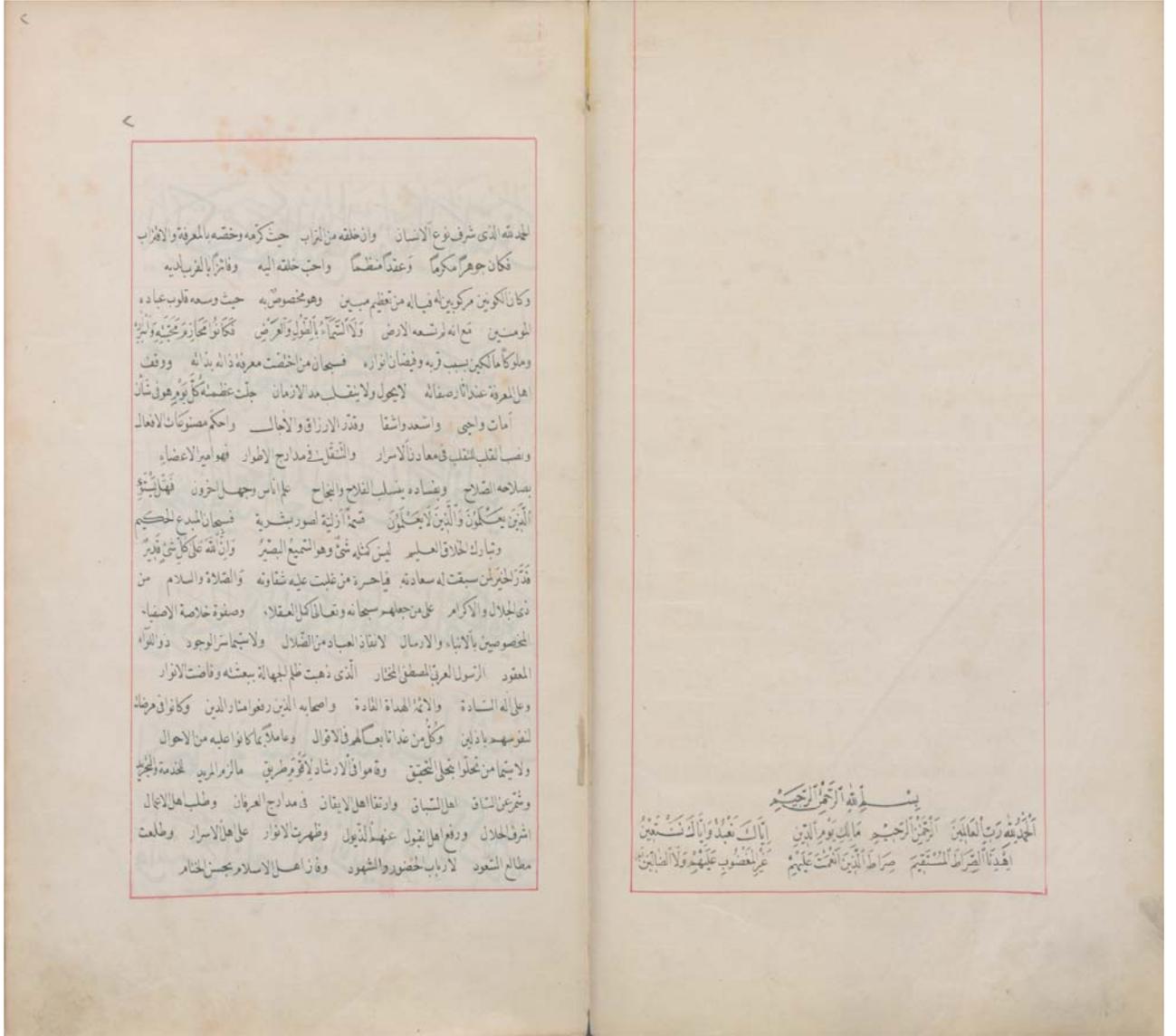

Ek 21. Aşçı Dede'nin Hatıraları'nın, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, no: 78'de bulunan nüshasının 1. cildinin iç kapak sayfası- Aşçı Dede'ye mahsus Mevlevî-Halidi taş formu.

الحمد لله الذي شرف نوع الانسان وان خلقه من التراب حيث كرمه وخصه بالعبادة والاهل
 فكان جوهرها مكملاً وحقاً منظماً واحب خلقه اليه وفائزاً بالقراب اليه
 وكان الكونين مركوبين له فياله من تعظيم بين وهو مخصوص به حيث وسعه قلوب وعبارته
 المؤمنين مع انه لم تسعه الارض ولا السماء بالطول والعرض فكانوا حجار حجتهم واسرارهم
 وما يؤكدهم الكين بسبب قربهم وفيضان انوارهم فيحسان من اختصت معرفة ذاته بذاته ووقف
 اهل المعرفة عنده اثار صفاته لا يحول ولا يتقلب من الايمان جلت عظمتهم كل نور هو شانه
 امات واجبي واسعدوا شقا وقدر الارزاق والاجال واحكم مصنوعات الافعال
 ونصب القلب للتقلب في معادن الاسرار والتقل في مدارج الاطوار فهو مير الاعضاء
 بصالحه الصالح وبفساده ينسلب الفلاح والنجاح علم اناس وحمل اخرون فلهي شانه
 الذين يعلمون والذين لا يعلمون قسمة ازية لصور بشرية فيحسان المبع الحكيم وتبارك
 الاخلاق والعليم ليسر كنهه شئ وهو السميع البصير واين الله على كل شئ قدير قد رخص
 لمن سبقت له سعادتة فياحسرة من غلبت عليه شقاوته والصلاة والسلام من
 ذي الجلال والاكرام على من جعلهم سبحانه وتعالى اكمل العقلاء وصفوة خلاصة
 الاصفياء الخصوصيين بالانبياء والارسل لانقاذ العباد من الضلال والاسمائه الوجود
 ذوالنور المعقود الرسول العربي المصطفى المختار الذي ذهب ظلم الجهالة ببعثته وفاضت النور
 وعلى له السادة والائمة الهداة القادة واصحابه الذين رضعوا من ارضه وكانوا شفا
 لنفوسهم باذنين وكل من غدا تابعا لهم في الاقوال وعاملا بما كانوا عليه من الاحوال
 ولا سيما من تجلوا على التحقيق وقاموا في الارض لاقوم طريق ما الزم المرید للخدمة
 والتجريد وشمع عن المساق اهل التسابق وارتقا اهل الايقان في مدارج العرفان
 وطلب اهل الاعمال اشرف الحلال ورفع اهل القبول عندهم كذبول وظهرت الانوار
 على اهل الاسرار وطلعت مطالع السعود لارباب المحضور والشهود فاذ اهل الاسلام بحسن الختام

° جعله

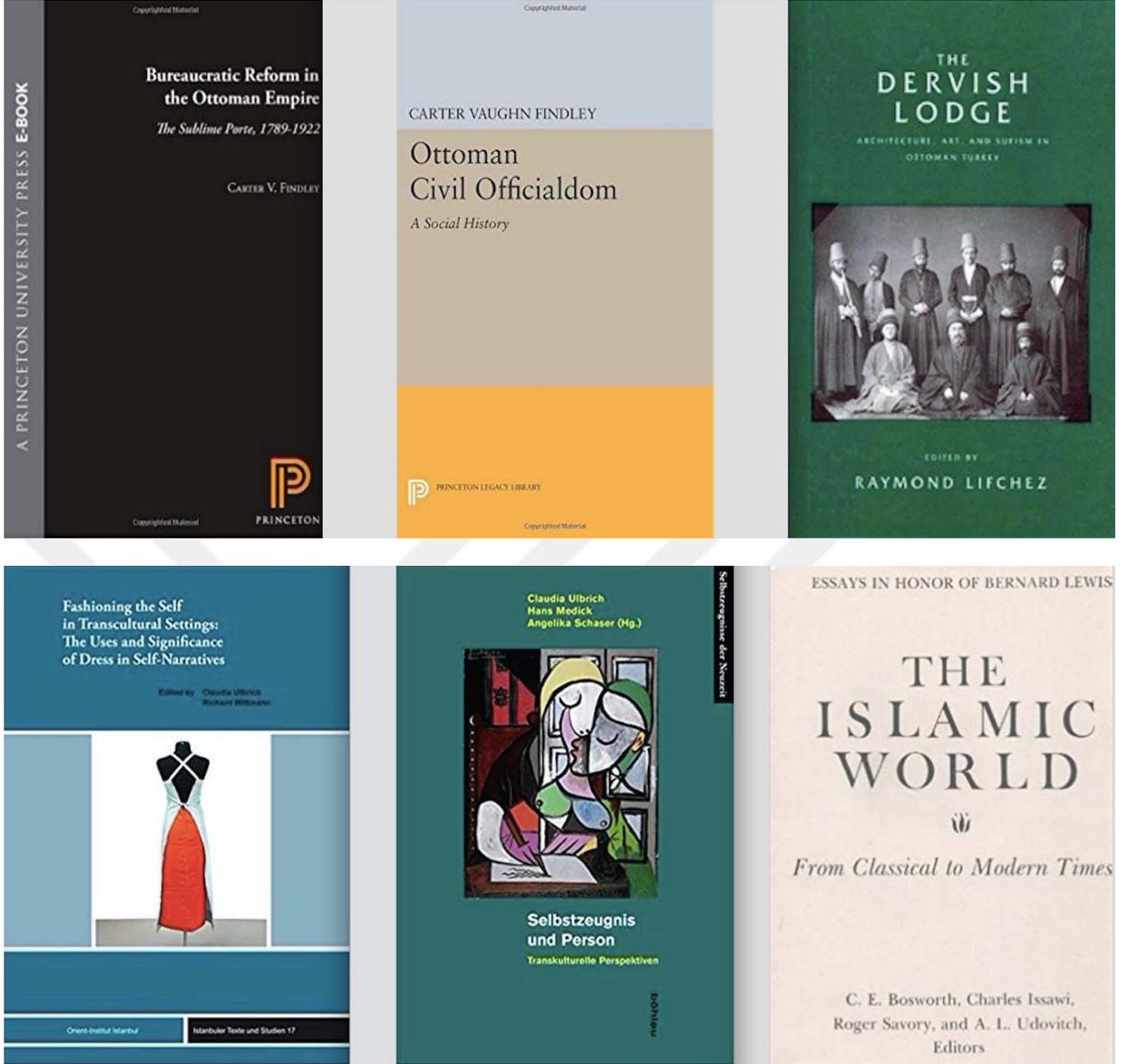
Ek 22. Aşçı Dede'nin Hatıraları'nın, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, no: 78'de bulunan nüshasının 1. cildinin giriş sayfası.

Ek 24. Aşçı Dede'nin Hatıraları'nın, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, no: 3222'de bulunan nüshasının giriş sayfası. (Müellif nüshası)

دایره کی حکم فقیر بود بر حال پرستانه بر آفتاب ایدی بنا و علی هریک و مجری
 دایره محمد ایه محمد علی افند بر لحاظ ساریف دایره قالدیغری بیله ایرک
 قالدیغریک بر سینه قندیه کوندر دم قالدیغری قندیه کوبید صمد ایه محمد علی افند
 سوال ایرتیه ده خاندانه کلمه جوایز الوب اوردی بطله مکده ایله اجازتیه
 قانونه جودتی بویله کورده اما نه افند کسریفه انکوردیرک سرحت سر بویله
 دایره کلمه بو قانونه جودتیه دایره هفتیسه برابر کلمه بر خندان اید صمد ایه
 صده افند بیوه اوس دخی کلمه صام ایدی افند بیلیم بر رله ذات عالی بیلیم
 دیو سوال ایدی اوت جوایز دیو دیکمه یورک افند صده افند بیوه صده صخریک
 اینه خندان کوردم و محضه عرب رده اسخده حاضر در و بیله ارنه
 بویله اولده حضور درور و حاصل اولده کوننده بویله قلم و لحاظ اید صده دیله
 مکده اکلده اوردیه خنده کمال خوستور بیلیم و تعظیم و تکریم اید اوسا خلد الوب
 خندان قویله و دیکرا اهل بیت دخی خندان کلمه افند بیلیم دایره
 اولده خنده دایره صمد ایه قانونه جودسه معرفتیم دیکر بر خندان قویله بیلیم
 اوردی صده اسخده کلمه برده انی کور دیکر بیلیم جلیز روحه محمد علی افند اسخده
 قیلیم کوب الهه بیلیم هر دیو بر آفتاب صده افند بیوه ما عرب بیلیم سونر کوننده
 محضه کورده اولدیمی عرب لره قویله خنده کورده ما استر فقیر بیلیم کلمه ایدی
 صمد ایه اما نه افند رحمت یورک بویله کلمه بیلیم ایدی نغزانه اراج بویله
 سندیه دیکر محمد صافر اهل استر کور بویله قایل مکده اکلده صده افند بیوه
 مدون کی بر دانه اندانیه نه جوده راحتیه سن اولدیکز افند فقیر سکیمه سراج
 بر دانه عاقله کور دیرک برده تخم نوازنده و اسفانه اید کور کلمه ایدیه هر چه هر چه
 محمد علی افند بیلیم عرب سنه رابا خاندانیه کوننده صده افند بیوه بیوه ما عرب سنه
 محمد علی افند فقیر کوننده ادرین برادره بیلیم رابا اهل طوفانیه صمد ایه
 صده افند بیلیم قونا خنده کور افند صمد ایه خورده استقباله و کمال تعظیم و تکریم اید
 الهه

Ek 25. Aşçı Dede'nin Hatıraları'nın, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, no. 3222'de bulunan nüshasının son sayfası. (Müellif nüshası)

Ek 26. Aşçı Dede'nin Hatıraları'na temas eden yabancı dildeki eserlerden örnekler.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Zeynep İrem Çeven
Tez Adı	Hatıralar Işığında Tasavvufi Hayat (Aşçı Dede Örneği)
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Temel İslam Bilimleri
Tez Türü	Yüksek Lisans Tezi
Tez Danışman(lar)ı	Prof. Dr. Mustafa Kara
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) izni	☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☒ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama izni	☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin Veriyorum

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 28.06.2017

İmza :

